

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИВОРІЗЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

В. К. Богатир

ЛІКВІДАЦІЙНА ПРОЦЕДУРА – ЗАКЛЮЧНА ПРОЦЕДУРА У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Монографія

За редакцією доктора юридичних наук,
професора Б.В. Деревянка

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Рецензенти:

А. А. Бутирський – суддя господарського суду Чернівецької області,
докт. юрид. наук, професор;

Л. Д. Руденко – доцент кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту
права Сумського державного університету, кандидат юридичних наук,
доцент.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № ___ від 24.03.2021 р.)*

Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу видавництва заборонено.

Богатир В. К.

Б 73 Лквідаційна процедура – заключна процедура у справах про банкрут-
ство : монографія / В. К. Богатир ; за ред. докт. юрид. наук., професора
Б.В. Деревянка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 210 с.

ISBN 978-966-992-544-2

У монографії розкрито окремі особливості ліквідаційної процедури як заключної про-
цедури банкрутства, проаналізовано положення Кодексу України з процедур банкрутства
та іншого спеціального законодавства, зроблено пропозиції, покликані підвищити захист
учасників ліквідаційної процедури банкрутства, теоретичне розуміння основних категорій
банкрутства, удосконалити положення законодавства.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, юрисконсультів і керів-
ників суб'єктів господарювання, суддів господарських судів, арбітражних керуючих, студен-
тів та аспірантів правових і економічних спеціальностей, а також усіх, хто цікавиться право-
вим забезпеченням практичних і теоретичних аспектів процедур банкрутства.

УДК 347.736

ISBN 978-966-992-544-2

© В. К. Богатир, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕЧНІ ОСНОВИ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО	9
1.1. Генезис законодавства про банкрутство та ліквідаційну процедуру як заключну судову процедуру у справах про банкрутство	9
1.2. Поняття та теоретично-правова характеристика банкрутства та ліквідаційної процедури як заключної процедури у справах про банкрутство	31
1.3. Пропозиції подолання організаційних та фінансових проблем учасників ліквідаційної процедури	49
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ	72
2.1. Порядок визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури	72
2.2. Формування, оцінка та реалізація ліквідаційної маси	83
2.3. Порядок задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі	102
2.4. Завершення ліквідаційної процедури та її наслідки	117
Висновки до розділу 2	130

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ БАНКРУТІВ	137
3.1. Особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг	137
3.2. Особливості застосування ліквідаційної процедури до фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків	149
3.3. Особливості застосування ліквідаційної процедури до банкрутів за законодавством окремих зарубіжних держав	162
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
НОТАТКИ	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
АТ	– акціонерне товариство
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
Закон України «Про відновлення...»	– Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30 червня 1999 року № 784–XIV
КК України	– Кримінальний кодекс України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КГС України	– Касаційний господарський суд України
КУзПБ	– Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року
НКЦПФР	– Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПК України	– Податковий кодекс України
СПД	– суб'єкт підприємницької діяльності
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені штати Америки
ФСС України	– Фонд соціального страхування України
ЦК України	– Цивільний кодекс України

ВСТУП

Правове регулювання відносин між усіма учасниками процедур банкрутства було відновлено в Україні з початком 1990-х років. 14 травня 1992 року було прийнято Закон України «Про банкрутство», який в редакції Закону від 30 червня 1999 року отримав назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [95]. На жаль після цього банкрутство як об'єктивне соціально-економічне явище не зникло з економіко-правового поля держави, а збереглося до сьогодні і не втратило своєї актуальності. 22 грудня 2011 року було прийнято нову редакцію цього Закону без зміни назви, а перед цим і після було прийнято десятки змін і доповнень. Нарешті, 18 жовтня 2018 року було прийнято КУзПБ [64], який набрав чинності одразу, проте вступив у дію 21 жовтня 2019 року.

Зрозуміло, що зміни у законодавстві були викликані потребами практики. Обґрунтуванням необхідності удосконалення законодавства про банкрутство займалися практики та українські вчені з різних галузей права та економіки. Можна назвати лише окремих юристів-господарників та підготовлені ними протягом останніх років дисертаційні дослідження, покликані сприяти удосконаленню правового регулювання відносин між різними учасниками процедур банкрутства. У 2003 році Б.М. Поляковим було захищено докторську дисертацію на тему «Правові проблеми регулювання неплатоспроможності (банкрутства)» [87], у 2009 році В.В. Джуном було захищено докторську дисертацію на тему «Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство» [53]. Також можна назвати декілька кандидатських дисертацій з господарського та господарсько-процесуального права та їхніх авторів: «Правове забезпечення санації та мінімізації негативних наслідків банкрутства»

(В.А. Малига, 1999 рік) [69], «Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн» (О.М. Бірюков, 1999 рік) [7], «Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України» (Р.Г. Афанасьєв, 2001 рік) [3], «Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження» (В.В. Радзивілюк, 2001 рік) [118], «Використання інституту мирової угоди у процедурі банкрутства» (Е.В. Сгара, 2005 рік) [130], «Господарсько-правові засоби попередження банкрутства» (О.О. Степанов, 2006 рік) [134], «Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах» (О.В. Титова, 2006 рік) [137], «Припинення суб'єктів господарювання» (О.М. Зубатенко, 2008 рік) [57], «Правове регулювання процедур банкрутства юридичної особи – відсутнього боржника» (П.Д. Пригуза, 2011 рік) [90], «Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства» (С.В. Міньковський, 2015 рік) [74], «Учасники провадження у справі про банкрутство» (І.А. Бутирська, 2017 рік) [21], «Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства» (Грабован Л.І., 2017 рік) [40], «Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект» (Ю.В. Чорна, 2018 рік) [146], «Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні» (Ю.В. Кабенюк, 2019 рік) [60] та ін.

Не зважаючи на значну кількість досліджень та появу КУзПБ проблем між учасниками процедур банкрутства в Україні менше не стає. Особливо це стосується заключної, а тому однієї із найбільш важливих – ліквідаційної процедури. Викладене вказує на необхідність у проведенні нового окремого дослідження правового режиму саме ліквідаційної процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство.

Метою монографічного дослідження є виявлення та пропозиція напрямів подолання теоретичних і практичних проблем, що виникають у ліквідаційній процедурі як заключній судовій процедурі у справах про банкрутство.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний

інтерес та можуть бути використані: – у науково-дослідній сфері – як основа для подальшого дослідження правового режиму діяльності учасників ліквідаційної процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство; – у правотворчості – в ході пропозицій щодо внесення змін і доповнень до КУзПБ і ГК України; – у правозастосовній діяльності – з метою використання фахівцями під час представництва у суді інтересів різних учасників процедур банкрутства, обговорення у роботі саморегулювальних організацій арбітражних керуючих та з метою покращення практики розгляду спорів про банкрутство та спорів, пов'язаних з банкрутством, суддями з розгляду справ про банкрутство господарських судів України та ін.; – в освітньому процесі – результати дослідження дозволяють підвищувати якість викладання та практичної спрямованості дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право» при вивченні тем, пов'язаних із застосуванням процедур банкрутства.

Монографія складається зі вступу, 3 розділів, що охоплюють 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1 ТЕОРЕЧНІ ОСНОВИ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

1.1. Генезис законодавства про банкрутство та ліквідаційну процедуру як заключну судову процедуру у справах про банкрутство

Наприкінці 1980-х років з'явилися і після набуття Україною статусу незалежної суверенної держави активізувалися процеси переходу економіки до економіки ринкового типу. Такий перехід був неминучим і пов'язувався із зазнанням усіх негативних факторів перехідного періоду – спадом виробництва, гіперінфляцією, кризою неплатежів тощо, що не могло не відбитися на економічному стані окремих підприємств. І саме через це постала необхідність у розробці спеціального законодавства, яким було б забезпечено оздоровлення фінансово неспроможних підприємств – законодавства про інститут неспроможності (банкрутства), наявний у країнах із ринковою економікою. Досліджуваний інститут сформувався й залишається на перехресті приватних і публічних інтересів та включає матеріальні й процесуальні норми [9, с. 33].

Інтеграція України до європейського співтовариства потребує проведення економічних реформ, значного оновлення і модернізації законодавства, яке регулює відносини у сфері підприємництва. Більшість науковців уважають інститут неспроможності (банкрутства) складовою частиною нормального функціонування ринкової економіки, що має сприяти її

оздоровленню шляхом виведення з господарського обігу неефективних СПД. Отже, ефективно правове регулювання відносин неспроможності (банкрутства) підприємств спрямовано на мінімізацію негативних наслідків неплатоспроможності боржника, захист приватних інтересів боржника та його кредиторів, а також публічних інтересів держави. Історично на території України склалася така ситуація, що інститут банкрутства існував далеко не завжди, а якщо й існував, то зовсім у різних видах та варіаціях. Без розгляду сучасного законодавства через призму його історичного розвитку неможливе нормальне функціонування цього інституту, адже людство завжди намагалося вчитися на помилках, яких припустилися в минулому, та переймати найкраще для сьогодення.

Серед наукових досліджень, присвячених окремим проблемам правової регламентації банкрутства підприємств, необхідно виділити роботи таких українських вчених, як Р.Г. Афанасьєв [3], О.М. Бірюков [7], В.В. Джуно [51], О.М. Зубатенко [36, с. 418–443], Ю.В. Кабенюк [60], В.В. Кадала [61] В.А. Малига [67], Л.М. Ніколенко [76], О.П. Подцерковний [83], Б.М. Поляков [85], В.В. Радзивілюк [118], О.О. Степанов [134], С.О. Теньков [136], О.В. Титова [137], М.І. Тітов [138] та ін. Проте історично-правові характеристики становлення саме ліквідаційної процедури як заключної процедури в справах про банкрутство на сьогодні ще не було надано. Це потрібно зробити на початку дослідження цієї процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство.

Історія конкурсного процесу бере свій початок зі Стародавнього Риму. Єгипет, Вавилон, Індія, Греція та інші прадавні держави або не створили стрункої єдиної правової системи з усіма необхідними ознаками, що характеризують сам конкурсний процес, або її документальні свідчення не дійшли до нас у достатній мірі. Річ у тому, що зазначені країни брали за основу нерівномірний розподіл між кредиторами лише майна боржника. Власне, сам боржник був основним засобом забезпечення боргу між кредитором. З боржником можна було зробити все, що завгодно:

продати, обміняти, змусити відпрацювати борг і навіть розрубати на частини.

У Давньому Римі вільного громадянина можна було перетворити на раба шляхом продажу у рабство за борги. В умовах феодалізму вільного землероба за несплату боргів можна було закріпачити. На Сході невинуватий боржник піддавався принизливим фізичним покаранням, аж до смертної кари. Тобто у давні часи банкрут відповідав не майновими інтересами, а власними правами [143, с. 272]. Але попри низку недоліків давньоримський конкурсний процес заклав підґрунтя сучасного конкурсного процесу. При цьому слід виокремити ознаки, що вперше з'явилися у Давньому Римі: – предметом стягнення стало майно боржника, а не його свобода чи життя; – завершення конкурсного процесу стало пов'язане із відшкодуванням вимог кредиторів; – з'явилася процедура-прототип сучасної процедури розпорядження майном боржника; – з'явилася процедура-прототип сучасному накладенню мораторію на задоволення вимог кредиторів; – керувати процедурами банкрутства почали судові органи; – почалося формування конкурсної маси боржника та її вільний розпродаж серед усіх бажуючих; – до конкурсного процесу суд почав залучати усіх кредиторів, а не лише найперших чи найвпливовіших серед них.

Після Стародавнього Риму інститут неплатоспроможності і банкрутства отримав місце у праві середньовічних Італії, Франції, Англії. А пізніше конкурсний процес почав розвиватися у королівствах та інших державних утвореннях на німецьких землях (XVII ст.) та у США (XIX ст.).

З аналізу історії Київської Русі стає очевидним, що інститут банкрутства має понад тисячолітню історію, оскільки з самого початку нової ери на східнослов'янських землях проводилася активна торгівля із усіма відомими на той час державами, здійснювалося виробництво різноманітної продукції. Проте через постійні війни з кочовими народами, стихії та пожежі до наших часів дійшло небагато писемних джерел давньоруської держави.

Офіційно вважається, що давньоруський конкурсний процес розпочався з «Руської правди» Я. Мудрого. Уже тоді у цьому правовому акті слов'янської держави – Київської Русі – були закладені основні положення конкурсного процесу та містилися основи інституту банкрутства (зрозуміло, у примітивному як на сьогодні вигляді). Відповідно до положень «Руської правди», у разі конкуренції вимог кредиторів та внаслідок неоплатності боржника предметом стягнення ставало не лише майно неплатника, але й він сам. Інакше кажучи, стягнення кредиторів стосувалося вже й особи боржника. Боржник підлягав продажу, а виручені кошти розподілялися між кредиторами відповідно до встановленої черги – іноземці, кредитори з інших міст, інші кредитори. Але ще більш привілейованим (можна сказати позачерговим) кредитором був князь.

Було класифіковано умови виникнення неоплатності. Через них сама неоплатність звалася нещасною або злісною. За першої (безвинної) неоплатності, тобто за форс-мажорних обставин, із боржником могла бути укладена угода про розстрочку боргів. За другої (навмисної, злісної) неоплатності застосовувалися усі процедури тогочасного конкурсного процесу. У першу чергу це стосувалося тих боржників, які втікали на чужину або переходили від своїх кредиторів. Розгляд у справах про банкрутство, у більшій мірі схожий на сучасний, було запроваджено на українських землях уже у складі Російської імперії з XVIII ст., коли почали з'являтися виробничі підприємства та, відповідно, було розпочато перехід до капіталістичного способу виробництва. Однак питання неплатоспроможності не регулювалися єдиним законом. У цей період існували три види джерел права, що регулювали питання банкрутства: іноземне законодавство про неспроможність, давньоруський звичай стягнення боргів, конкурсне законодавство Російської імперії. Але при цьому не було системного застосування та єдиних підходів держави до вказаного питання. Першим у Російській імперії кодифікованим актом, що регулював питання неспроможності, був Статут 1800 року, який

розкривав поняття неспроможності як нездатність боржника оплатити борги. Для кредиторів встановлювалися строки для участі в конкурсі. Пропущені строки не відновлювалися, а майнова вимога кредитора підлягала припиненню [10, с. 7–8].

Тепер можна дослідити розвиток національного законодавства про банкрутство в Україні. Такий значний у хронологічному плані перехід (від законодавства Російської імперії до незалежної України у кінці XX століття) слід робити через відсутність з 1920-х років інституту банкрутства у радянському законодавстві. Перед розпадом СРСР Українська РСР як суб'єкт радянського державного федеративного устрою не знала інституту банкрутства. Приблизно із середини 1920-х років із припиненням НЕПу припинило чинність і законодавство про банкрутство. Інститут банкрутства не був потрібний радянській владі, оскільки «лікування» фінансово «хворих» підприємств відбувалося іншими способами. Якщо підприємство було цілком збитковим, то його або ліквідували, або приєднували до прибуткових. Для цього в міністерствах та відомствах створювалися спеціальні фонди для підтримки збиткових підприємств. Держава сама вирішувала які підприємства підтримувати, а які ліквідувати. Багато державних підприємств були нерентабельними. Проте на їхньому балансі знаходилася інфраструктура міст, селищ та сіл. Ліквідація підприємства автоматично призводила б до занепаду населеного пункту та виїзду людей із нього. Майже усі колгоспи та радгоспи були збитковими, що змушувало державу щорічно списувати («пробачати») їхні борги. Аналогічна ситуація була і з багатьма підприємствами гірничої промисловості – шахтами, копальнями, розрізами, кар'єрами. Таке вирішення питання щодо «оздоровлення» збиткових підприємств було досить неефективним та потребувало значних витрат фінансових ресурсів, що в комплексі з іншими обставинами призвело до занепаду радянської економіки, що була вкрай неефективною та нерентабельною і не могла вижити у конкурентній боротьбі із економіками розвинених капіталістичних держав [10, с. 8].

Через наведені вище причини Україна з набуттям незалежності проголосила курс на побудову ринкової економіки. Під час реалізації цього курсу було відроджено застосування інституту банкрутства. Світова практика знає два основні механізми виходу із процедур банкрутства – продебіторський та прокредиторський. Перший пов'язує із американською моделлю, що має на меті реабілітацію боржника й уникнення процедури ліквідації. Другий пов'язує із британською моделлю, що має на меті повернення боргів кредиторам незважаючи на наслідки для боржника (банкрута). Протягом останніх років у багатьох державах отримало поширення поєднання окремих елементів та правових інститутів із обох моделей. Загалом законодавство про банкрутство є таким, що вирізняється перманентними змінами під час свого розвитку [54; 135]. Першим національним НПА, що врегулював відносини неплатоспроможності господарюючих суб'єктів, був Закон України «Про банкрутство» 1992 року. Це був невеликий за обсягом і доволі нескладний за змістом НПА. Особливістю його було те, що його дія поширювалася на СПД-боржників, що мали статус юридичної особи (до речі, на громадян – СПД дія не поширювалася). Справи про банкрутство розглядалися арбітражними судами за місцем знаходження боржника, а порушувалися у разі наявності безспірних грошових вимог незалежно від розміру за умови неоплатності їх у банку боржника понад один місяць. Боржник мав можливість ініціювати процедуру банкрутства не тільки за наявності зазначених умов, а й у зв'язку із самою загрозою неплатоспроможності. Перевірка підстав порушення справи про банкрутство здійснювалася у попередньому судовому засіданні. За підсумками цього засідання, у разі потреби, призначався розпорядник майна. Найчастіше ним був банк боржника. Змістом майнових вимог кредиторів було грошове зобов'язання, до складу якого включалися неустойка, збитки, фінансові санкції – тобто все, що мало грошове вираження. До повноважень зборів кредиторів (комітету кредиторів) належало обрання судових процедур: ліквідації або

санації, прийняття або відмови від умов санації тощо. Процедура санації зводилася до укладання мирової угоди за посередництва санатора або інвестора. Затвердження умов санації було підставою для припинення провадження у справі. Після визнання боржника банкрутом арбітражний суд призначав ліквідаторів з-поміж кредиторів, розпорядника майна, фінансових органів, банку боржника, інвестора, які формували ліквідаційну комісію, діяльність якої здійснювалася на громадських засадах. Зараз такого немає. Можливо відсутність оплати діяльності членів ліквідаційної комісії прямо стимулювала останніх порушувати законодавство. Процедури банкрутства не обмежувалися в часі. Справа про банкрутство припинялася затвердженням умов санації або ліквідаційного балансу. Достатність майна боржника була підставою для звільнення боржника від боргів під час ліквідаційної процедури [93; 15, с. 73].

Закон України «Про банкрутство» 1992 року містив чимало недоліків, що негативно впливало на економіку України. Насамперед він мав виражений прокредиторський характер, а його мета зводилася лише до оплати боргів кредиторам без урахування інтересів боржника як суб'єкта господарювання, діяльність якого передбачала реалізацію значної кількості публічних інтересів. У Законі був відсутній мораторій на задоволення вимог кредиторів, а відсутність базового розміру заборгованості давала можливість розпочинати процедури банкрутства на підставі наявності незначних сум боргу, що призводило до зловживання правом з боку як кредиторів, так і боржника [93]. Через відсутність професійного арбітражного керуючого (ліквідатора) робота ліквідаційної комісії часто виявлялася неефективною.

Судова практика намагалася применшити недоліки Закону 1992 року. Із цього приводу також існували роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18 листопада 1997 року, які заповнили прогалину щодо регулювання частини відносин у процедурах банкрутства. Це стосувалося порядку порушення й припинення провадження у справі, виявлення кредиторів,

співвідношення позовного провадження та процедури банкрутства, роботи ліквідаційної комісії. Зокрема детально роз'яснювалося, що ліквідатори призначаються з числа представників зборів кредиторів, банків, фінансових органів, ФДМ, якщо банкрутом визнано державне підприємство; визначено порядок утворення ними ліквідаційної комісії, особливості прийняття нею рішень, їх оскарження тощо [98]. Але роз'яснення не могли змінити прокредиторської спрямованості Закону. У 1999 році був прийнятий новий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який із умовно прокредиторського став умовно продебіторським. Завдяки розвитку економіки настав час захищати не стільки кредиторів, скільки боржників. З іншого боку, розвиток економіки має завдячувати певній державній підтримці або принаймні рівному ставленню держави до підприємств, які розвивалися, сплачували податки, працевлаштовували громадян та забезпечували досягнення інших публічних інтересів. Тому держава змінила думку на користь намагання врятувати підприємство, яке через неплатоспроможність стало боржником за правилами законодавства про банкрутство. Закон 1999 року встановив базові умови ініціювання процедур банкрутства самим боржником та будь-ким із кредиторів; запровадив мораторій на задоволення вимог кредиторів; установив об'єктом правового регулювання тільки боргове грошове зобов'язання, виключивши з нього штрафні санкції; увів такі спеціальні реорганізаційні процедури, як санація й мирова угода; уперше в Україні застосував інститут арбітражних керуючих [95]. Найголовнішим завданням останніх стала не ліквідація, а порятунок боржника через заходи санації під час здійснюваного ним арбітражного управління. Останнє у широкому значенні є специфічним видом управління, що являє собою діяльність суб'єкта зі спеціальним статусом на тимчасовій основі в межах процедури банкрутства з метою відновлення платоспроможності боржника із застосуванням спеціальних заходів або здійснення реалізації майна банкрута у ліквідаційній

процедурі з метою погашення вимог кредиторів; у вузькому – регламентовану законодавством про банкрутство незалежну професійну діяльність чітко визначеного суб'єкта, на якого законом та судом покладені повноваження щодо здійснення управління боржником у межах справи про банкрутство, за виконання яких він отримує певну винагороду та несе передбачену відповідальність [60, с. 13]. Правовий статус арбітражного керуючого тривалий час залишався предметом вивчення вченими та практиками. Вимоги до його освіти, професійних якостей, стажу роботи, відсутності конфлікту інтересів із керівниками та/або власниками майна боржника чи кредиторів періодично змінювалися. І поступово з кожною новою редакцією та з новими змінами до законодавства про банкрутство усе більше професійною ставала діяльність арбітражного керуючого.

Наведений Закон 1999 року містив багато прогресивного в порівнянні із Законом 1992 року, а також мав значну кількість схожих положень із Законом РФ про неспроможність (банкрутство) 1998 року. Але, на жаль, цей Закон мав і низку недоліків, які частково були усунуті шляхом унесення до нього змін. У Законі 1999 року були відсутні обмеження для керуючого санацією й ліквідатора в частині самостійного розпорядження майном. Під час ліквідаційної процедури ліквідатор здійснював свою діяльність без плану та самостійно розпоряджався отриманими від продажу грошима. Роль господарського суду в процедурах банкрутства була мінімальною. Фактично всі повноваження з управління процедурами банкрутства концентрувалися в комітеті кредиторів, який пропонував суду кандидатуру арбітражного керуючого, контролював його діяльність, пропонував певну процедуру банкрутства (санацію, ліквідацію, мирову угоду). Крім того, у Законі 1999 року було чимало редакційних неточностей і суперечностей. За період із січня 2000 року по грудень 2011 року до тексту Закону аж 39 разів уносилися зміни та доповнення іншими законодавчими актами України; окремі положення цього Закону згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 22 травня

2008 року № 10-рп/2008 було визнано неконституційними, положенням частини 8 статті 5 цього Закону дано офіційне тлумачення Рішенням Конституційного Суду України від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007 [120]. Для усунення вищевказаних недоліків та прогалин законодавства про банкрутство та з метою вірного й однакового застосування положень Закону постійно здійснювалося узагальнення судової практики, що мало наслідком прийняття таких рекомендацій та роз'яснень:

- рекомендації президії Вищого господарського суду України від 4 червня 2004 року № 04–5/1193 «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [99];

- постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 15 «Про судову практику в справах про банкрутство» [112].

Нову редакцію Закону України «Про відновлення...» було прийнято Законом України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI, який набрав чинності з 19 січня 2013 року. Ця редакція Закону в період із лютого 2012 року по грудень 2014 року 18 разів змінювалася та доповнювалася. Остання редакція Закону містила 134 основні статті, а також Розділ X «Прикінцеві та перехідні положення» (попередня редакція Закону містила лише 53 статті, Розділ VII «Прикінцеві положення»).

Відмінність Закону в редакції від 22 грудня 2011 року від його попередніх редакцій та позитивний характер нової редакції полягали у такому:

- процедури банкрутства були доповнені санацією боржника до порушення провадження в справі про банкрутство (стаття 6 Закону);

- змінився статус арбітражного керуючого: він більше не був приватним підприємцем, а був суб'єктом незалежної професійної діяльності; здійснював діяльність на підставі свідоцтва, а не ліцензії; було уведено Єдиний реєстр арбітражних керуючих України (статті 1, 4 Закону) та, як наслідок, Мін'юстом затверджено порядок формування й ведення зазначеного реєстру [102];

- діяльність арбітражного керуючого було більш деталізовано та широко регламентовано (Розділ VIII Закону);

- забезпечені кредитори пред'являли вимоги, забезпечені заставою майна не тільки боржника, а й майнового поручителя, чим було врегульовано суттєву проблему при застосуванні судами чинного законодавства (стаття 1 Закону); – офіційне оприлюднення відомостей про справу здійснювалося на офіційному вебсайті Вищого господарського суду України (сьогодні – КГС України);

- порівняно з попередньою редакцією було дещо звужено та чітко визначено повноваження державного органу з питань банкрутства (стаття 3 Закону); – встановлено конкретні процесуальні норми щодо оскарження судових рішень у процедурі банкрутства (стаття 8 Закону);

- відокремлено процедуру прийняття судом заяви про порушення справи від самої процедури порушення справи про банкрутство, визначені різні правові наслідки вказаних процесуальних дій (статті 11–16 Закону);

- пом'якшені негативні наслідки для конкурсних кредиторів у зв'язку із пропуском строку пред'явлення вимог: замість погашення цих вимог згідно із Законом, що фактично означає припинення грошового зобов'язання боржника перед кредитором, почало застосовуватися невизнання конкурсним кредитором та погашення вимог у шосту чергу в ліквідаційній процедурі (стаття 23 Закону);

- було суттєво змінено підстави визнання недійсними правочинів (договорів) та включено нові норми про спростування майнових дій боржника в справі про банкрутство (стаття 20 Закону);

- до Закону вперше включено процесуальну норму щодо правонаступництва кредитора у справі (стаття 21 Закону);

- був суттєво змінений та детально регламентований порядок продажу майна боржника у справі про банкрутство (стаття 44, Розділ IV Закону);

– було виключено із Закону правові норми щодо банкрутства відсутнього боржника;

– було обмежено строк проведення ліквідаційної процедури 12-ма місяцями та встановлено порядок передачі ліквідатором непроданих активів (статті 37, 45 Закону);

– було передбачено можливість уведення процедури санації й після визнання боржника банкрутом (стаття 37 Закону);

– майно, що є предметом забезпечення, не включалося до складу ліквідаційної маси (стаття 42 Закону); у попередніх редакціях Закону воно включалося, що призводило до постійного конфлікту інтересів між конкурсними та забезпеченими кредиторами;

– новацією Закону був Розділ IX «Процедури банкрутства, пов'язані з іноземною процедурою банкрутства» [96; 10, с. 9–11].

Отже, Закон України «Про відновлення...» постійно змінювався і доповнювався. Проте наявність значної кількості неточностей і недоліків у ньому викликала потребу у розробці та прийнятті нового. І таку роботу було проведено. Більше того, 18 жовтня 2018 року було прийнято КУЗПБ, чим відповідне законодавство було кодифіковано. На користь кодифікації раніше висловлювалися українські господарники. Так, Б.М. Поляков ще у роботі 2003 року пропонував концепцію та зміст Кодексу України про неспроможність [86, с. 5, 15, 27]. Очевидно його напрацювання у певній мірі були враховані під час розробки, обговорення та прийняття КУЗПБ.

КУЗПБ було введено в дію 21 жовтня 2019 року, що призвело до наслідків різного характеру:

I) одразу провадження у справах про банкрутство почало здійснюватися на його основі, тобто усі нові справи про банкрутство почали розглядатися за правилами КУЗПБ. І подальший розгляд справ про банкрутство, які перебували на стадіях розпорядження майном боржника або ліквідації, також здійснювався за правилами КУЗПБ. Виключення було зроблено лише до справ про банкрутство, які проходили стадію санації. Очевидно так було

зроблено для того, щоб усі учасники справи про банкрутство, а також працівники боржника, інвестори тощо, не втратили шанс на реалізацію плану санації і порятунк боржника.

Також реалізація майна боржника почала здійснюватися відповідно до вимог КУЗПБ, крім майна боржника, оголошення про продаж якого опубліковане до дня введення його в дію (до 21 жовтня 2019 року). У разі непродажу такого майна його подальша реалізація здійснювалася відповідно до вимог КУЗПБ. Очевидно, що виняток було зроблено для того, щоб не порушувати права потенційних покупців майна боржника [14, с. 35].

II) з дня введення в дію КУЗПБ (тобто з 21 жовтня 2019 року) було визнано такими, що втратили чинність:

– згадуваний Закон «Про відновлення...»;

– постанову Верховної Ради України «Про введення в дію Закону України «Про банкрутство».

Через рік з дня введення в дію КУЗПБ (з 21 жовтня 2020 року) буде втрачено чинність Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» [106]. Втрата чинності цим та двома вище названими НПА виглядає доцільною.

III) введення в дію КУЗПБ передбачило внесення змін до 3 кодексів: ГК України [37], ЦК України [145], ГПК України [38]; та 10 законів: «Про заставу» [101]; «Про страхування» [110]; «Про іпотеку» [104]; «Про оренду землі» [107]; «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [100]; «Про судовий збір» [111]; «Про ліцензування видів господарської діяльності» [105]; «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [97]; «Про виконавче провадження» [94]; «Про фінансову реструктуризацію» [115].

Очевидно, що цей перелік не остаточний, і пізніше зміни і доповнення буде внесено і до деяких інших НПА, а також і до норм самого КУЗПБ. Більше того, на відміну від останніх редакцій Закону України «Про відновлення...» КУЗПБ фактично отримав статус прокредиторського. Найголовнішим завданням

КУЗПБ є відшкодування боргових зобов'язань перед кредиторами навіть ціною ліквідації банкрута. Позитивом КУЗПБ є відносно скорочення строків судового розгляду справи про банкрутство – процедура розпорядження майном боржника обмежується 170 днями, а ліквідаційна процедура – 12 місяцями. Однак скорочення строків можна назвати відносним тому, що строки проведення санації тепер нормативно не обмежені. Все залежить від економічної доцільності, міру якої визначають кредитори, арбітражний керуючий та господарський суд [12, с. 128].

Зміни до окремих НПА прямо пов'язані із змінами у самому порядку та веденні процедур банкрутства. А новацій як для боржників, так і до кредиторів, арбітражних керуючих, суддів господарських судів та інших можливих учасників процедур банкрутства буде більше, ніж достатньо. На окремих із них необхідно зараз наголосити.

Однією із важливих новацій є те, що за КУЗПБ мирова угода вже не визнана судовою процедурою, яка застосовується щодо боржника. Якщо раніше на це вказувалося у статті 7 Закону України «Про відновлення...» та у частині першій статті 212 ГК України, то у статті 6 «Судові процедури, які застосовуються щодо боржника» КУЗПБ ця процедура відсутня. І її було виключено із названої норми ГК України. Слід схвалити такі дії розробників КУЗПБ, оскільки мирова угода за семантикою не може бути визнана процедурою. Це скоріше окремий господарський договір між боржником та кредитором, в якому можуть брати участь і інші учасники, зокрема інвестори. Також мирову угоду можна вважати одним із способів відновлення платоспроможності боржника або банкрута, який може бути застосований у процедурі санації або ліквідації відповідно. Мирова угода не може бути визнана процедурою банкрутства оскільки у порівнянні із процедурою розпорядження майном боржника, процедурою санації та процедурою ліквідації банкрута не має встановлених строків проведення та може укладатися у будь-який час при проведенні будь-якої із трьох названих процедур. Тобто власного часу на

проведення мирової угоди законодавство не містить, але не забороняє її укладення у будь-який зручний для учасників процедур банкрутства, не виключаючи ліквідаційної процедури, момент. Також арбітражний керуючий на відповідних стадіях має альтернативну уточнюючу назву – розпорядник майна боржника, санатор, ліквідатор. Альтернативної назви арбітражного керуючого для мирової угоди не передбачено, очевидно тому, що такої процедури не існує.

Попередня новація пов'язана із мировою угодою, проте зачіпає назву арбітражного керуючого. Тому доцільно в якості наступної новації КУЗПБ перейти до змін в оплаті праці арбітражного керуючого.

У частині другій статті 115 Закону України «Про відновлення...» передбачено, що грошова винагорода розпорядника майна визначається в розмірі 2 мінімальних зарплат за кожний місяць виконання ним повноважень або в розмірі середньомісячної зарплати керівника боржника за останні 12 місяців його роботи до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство, якщо такий розмір перевищує 2 проте не перевищує 5 мінімальних зарплат. А частиною 3 цієї статті визначено, що основна грошова винагорода керуючого санацією, ліквідатора визначається в розмірі 2 середньомісячних зарплат керівника боржника за останні 12 місяців його роботи до введення процедури санації боржника або відкриття процедури ліквідації банкрута. Розмір основної грошової винагороди керуючого санацією, ліквідатора не може перевищувати 10 мінімальних зарплат за кожний місяць виконання ним повноважень [95]. А в частині другій статті 30 КУЗПБ зазначено, що розмір основної грошової винагороди розпорядника майна або ліквідатора визначається в розмірі середньомісячної зарплати керівника боржника за останні 12 місяців його роботи до відкриття провадження у справі, але не менше 3 розмірів мінімальної зарплати; а розмір основної грошової винагороди керуючого санацією не може бути меншим за 4 розміри мінімальної зарплати [64]. Також у КУЗПБ з'явилися положення

щодо оплати праці керуючого реструктуризацією та керуючого реалізацією, чого раніше у Законі України «Про відновлення...» не було, оскільки раніше взагалі процедури банкрутства не застосовувалися до фізичних осіб (громадян), які не здійснювали систематичної підприємницької діяльності та не були зареєстровані як фізичні особи – підприємці. Новації серед суб'єктів банкрутства викликали появу новацій і в складі осіб, які процедури банкрутства реалізують. Розмір додаткової грошової винагороди арбітражного керуючого за нормами КУЗПБ у порівнянні із нормами Закону України «Про відновлення...» не змінився.

Для наочності та проведення порівняльного аналізу потрібно звести зміни в розмірі основної оплати праці у таблицю (табл. 1).

За наведеним у таблиці можна зазначити, що основна оплата праці арбітражного керуючого з уведенням в дію КУЗПБ в середньому підвищилася. Так, мінімальна основна оплата праці розпорядника майна боржника за старими нормами становила 2 мінімальні зарплати, а за новими – 3 мінімальні зарплати; максимальна основна оплата праці розпорядника майна боржника за старими нормами становила 5 мінімальних зарплат, а за новими – верхньої межі не має. Мінімальна основна оплата праці керуючого санацією та ліквідатора за старими нормами не встановлювалася, а максимальна обмежувалася 10 мінімальними зарплатами. За нормами нового законодавства мінімальна основна оплата праці керуючого санацією становить 4, а ліквідатора – 3 розміри мінімальної зарплати, тоді як максимальний її розмір не встановлено. Хоча задля об'єктивності слід зазначити, що якщо за нормами Закону України «Про відновлення...» керуючий санацією та ліквідатор отримували 2 середніх зарплати колишнього керівника, то за нормами КУЗПБ основна оплата праці ліквідатора дорівнює лише одній середньомісячній зарплаті керівника боржника за останніх 12 місяців його роботи до відкриття провадження. Проте ця сума не може бути меншою за 3 мінімальні зарплати, а максимальної межі не має. Очевидно, що в цілому підвищення основної оплати праці арбітражного

керуючого вкупі із утворенням значної кількості нових правоохоронних і судових органів, покликаних боротися із корупцією, запобігати її проявам, визначати міру та розмір вини порушників та застосовувати заходи покарання, покликане стимулювати потенційних та працюючих арбітражних керуючих до більш ефективної роботи [16, с. 137].

Таблиця 1.1

Основна оплата праці арбітражного керуючого за місяць роботи за Законом України «Про відновлення...» та КУЗПБ

№ з/п	Статус арбітражного керуючого	Розмір оплати за Законом України «Про відновлення...»	Розмір оплати за КУЗПБ
1	Розпорядник майна	2 мінімальні зарплати за місяць або середньомісячна зарплата керівника боржника за останні 12 місяців його роботи до відкриття провадження ≤ 5 мінімальних зарплат за місяць	3 мінімальні зарплати за місяць ≤ середньомісячної зарплати керівника боржника за останніх 12 місяців його роботи до відкриття провадження
2	Керуючий санацією	2 середньомісячні зарплати керівника боржника за останні 12 місяців його роботи ≤ 10 мінімальних зарплат за місяць	Від 4 мінімальних зарплат
3	Ліквідатор		3 мінімальні зарплати ≤ середньомісячної зарплати керівника боржника за останніх 12 місяців його роботи до відкриття провадження
4	Керуючий реструктуризацією	Не визначено	5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб
5	Керуючий реалізацією	Не визначено	3 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб

Джерело: [16, с. 136]

Наведені у КУЗПБ новації, зокрема щодо зміни підходу до встановлення та виплати грошової винагороди арбітражного

керуючого, збільшення розміру мінімальної грошової винагороди, відсутності на відміну від Закону України «Про відновлення...» граничного розміру грошової винагороди за виконання арбітражним керуючим повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора та ін. практикуючими юристами визнаються як позитиви, покликані мінімізувати корупційні прояви у процедурах банкрутства [80, с. 9].

Крім зазначеного вище КУзПБ містить новели, що стосуються продажу майна боржника:

- не передбачається продаж цілісного майнового комплексу в якості обов'язкової процедури;
- продаж майна боржника на аукціоні відбувається за посередництва електронної торгової системи;
- арбітражний керуючий визначає умови продажу за погодженням з комітетом кредиторів та забезпеченим кредитором (щодо майна, яке є предметом забезпечення);
- визначено обов'язкові умови продажу: 1) склад майна (лот); 2) початкова ціна майна; 3) крок аукціону; 4) умова про витрати, пов'язані з утриманням, збереженням та продажем цього майна, які підлягають відшкодуванню з коштів, отриманих від його реалізації;
- арбітражний керуючий направляє умови продажу комітету кредиторів та протягом 20-ти днів з дня одержання останнім умов продажу скликає комітет кредиторів; мови продажу забезпеченого майна направляє забезпеченому кредитору;
- з'явилися особливості проведення аукціону та продажу майна боржника [64; 14, с. 36].

IV) законодавець поставив завдання перед Міністерством юстиції України та КМУ. Зокрема перше не пізніше як через місяць з дня введення в дію КУзПБ (тобто до 21 листопада 2019 року) було зобов'язане організувати проведення установчого з'їзду арбітражних керуючих України та визначити порядок його проведення; а другий протягом 6 місяців з дня набрання чинності КУзПБ (тобто до 21 квітня 2020 року) був повинен:

– розробити та подати до ВР України проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КУзПБ;

– забезпечити прийняття та приведення своїх НПА у відповідність із КУзПБ;

– забезпечити прийняття та приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх НПА у відповідність із КУзПБ [16, с. 137].

Наведене у підрозділі дозволяє навести власну періодизацію правового забезпечення відносин неплатоспроможності та банкрутства, зокрема виділити наступні періоди:

I. Період Стародавнього Риму, за правом якого сам боржник був основним засобом забезпечення боргу між кредиторами. Його можна було продати, обміняти, змусити відпрацювати борг, навіть вбити. Вільний громадянин міг перетворитися на раба через продаж у рабство за борги. Але поступово відбувався перехід до звернення стягнення на майно боржника, а не на нього особисто. Усі дії та процедури банкрутства, зокрема і ліквідацію, було закріплено у тодішньому законодавстві;

II. Період формування законодавства та господарської практики у середньовічних державах, зокрема Італії, Франції, Англії, Київській Русі. В умовах феодалізму вільного землероба за несплату боргів можна було закріпачити, банкрут відповідав не лише майновими інтересами, а й власними правами.

Слов'янське джерело права «Руська правда» знало і містило у собі багато інститутів господарського права – найм, позика, оренда, банкрутство. За цим актом стягнення кредиторів як і в інших середньовічних державах стосувалося вже й особи боржника, який підлягав продажу, а виручені кошти розподілялися між кредиторами відповідно до встановленої черги – позачергово оплачувався борг перед князем як особливим сувереном, а ділі у черзі – іноземці, кредитори з інших міст, інші кредитори. За нещасної (безвинної) неоплатності, тобто за форс-мажорних обставин, боржник міг бути звільнений від відповідальності та

укладав угоду про розстрочку боргів. Щодо злісних банкрутів (які втікали на чужину або переховувалися від своїх кредиторів) було можливе застосування положень конкурсного процесу;

III. Період регулювання розгляду у справах про банкрутство на українських землях законодавством Російської імперії з XVIII ст. Діяли три види джерел права, що регулювали питання банкрутства: іноземне законодавство про неспроможність, давньоруський звичай стягнення боргів, конкурсне законодавство Російської імперії. Було відсутнє системне застосування та єдині підходи держави. Першим кодифікованим актом був Статут 1800 року, що розкривав поняття неспроможності як нездатність боржника оплатити борги, встановлював для кредиторів строки для участі в конкурсі. Пропущені строки не відновлювалися, а майнова вимога кредитора припинялася [15, с. 72];

IV. Радянський період, під час якого з 1920-х років інститут банкрутства зник із законодавства. Цей інститут не був потрібний радянському соціалістичному устрою, оскільки «лікування» фінансово «хворих» підприємств відбувалося неекономічними засобами – підприємство-боржника або ліквідовували, або приєднували до прибуткових. Держава вирішувала які підприємства підтримувати, а які ліквідовувати. Багато державних підприємств були нерентабельними. Проте на їхньому балансі знаходилися інфраструктура міст, селищ та сіл;

V. Український період дії «прокредиторського» Закону України «Про банкрутство» 1992 року, особливістю якого було те, що його дія поширювалася на СПД-боржників, що мали статус юридичної особи (на приватних підприємців-фізичних осіб дія не поширювалася). Справи про банкрутство порушувалися у разі наявності безспірних грошових вимог незалежно від розміру за умови неоплатності їх у банку боржника понад один місяць; розглядалася арбітражним судом за місцем знаходження боржника. Останній мав можливість ініціювати процедуру банкрутства не тільки за наявності зазначених умов, а й у зв'язку із загрозою неплатоспроможності. Мета Закону зводилася лише до оплати

боргів кредиторам без урахування інтересів боржника як суб'єкта господарювання, діяльність якого передбачала реалізацію значної кількості публічних інтересів. Ним по суті в іншій формі було затверджено продовження виконавчого провадження;

VI. Український період дії «продебіторського» Закону України «Про відновлення...», яким було встановлено базові умови ініціювання процедур банкрутства самим боржником та будь-ким із кредиторів; запроваджено мораторій на задоволення вимог кредиторів; встановлено об'єктом правового регулювання лише боргове грошове зобов'язання; уведено спеціальні реорганізаційні процедури – санацію і мирову угоду; запроваджено інститут арбітражних керуючих. Закон мав і низку недоліків, які частково були усунуті шляхом унесення до нього змін (із січня 2000 року по грудень 2011 року до тексту Закону 39 разів уносилися зміни та доповнення). Нова редакція Закону України «Про відновлення...» від 22 грудня 2011 року № 4212-VI набрала чинності з 19 січня 2013 року, а в період із лютого 2012 року по грудень 2014 року 18 разів змінювалася та доповнювалася. За новою редакцією процедури банкрутства були доповнені санацією боржника до порушення провадження в справі про банкрутство; арбітражний керуючий змінив статус із приватного підприємця на суб'єкта незалежної професійної діяльності, який діяв на підставі свідоцтва, а не ліцензії; було уведено Єдиний реєстр арбітражних керуючих України;

VII. Сучасний (новітній) український період дії КУЗПБ, який було прийнято 18 жовтня 2018 року та введено в дію 21 жовтня 2019 року, чим було кодифіковано відповідне законодавство. КУЗПБ містить значну кількість позитивних та негативних моментів, які лише розпочинають досліджуватися та удосконалюватися, зокрема й у нашій роботі.

Можна зробити попередній висновок про перспективність кодифікації положень про банкрутство. Повна назва КУЗПБ вказує на його орієнтацію на процедури. Оскільки за визначенням мирового угода до процедур не належить, то і в чинних та нових

НПА це буде враховано. В цілому підвищення за новим законодавством винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого виглядає авансом для підвищення ефективності його роботи, а збільшення кількості органів, що здійснюють профілактику правопорушень та контроль за діяльністю державних органів, суб'єктів господарювання та їхніх посадових осіб, може перейти у якість їх роботи та мінімізації зловживань арбітражним керуючим та іншими учасниками процедур банкрутства. Найбільш вагомими для сторін у справі про банкрутство виглядають новації у процедурі ліквідації, що стосуються продажу майна боржника. Проте їх ефективність можна буде у повній мірі оцінити не раніше ніж за декілька років після набуття чинності КУзПБ. І загалом слід надалі продовжувати аналіз ефективності положень КУзПБ та підготовку пропозицій щодо їх удосконалення.

Отже, незважаючи на те, що в кожній країні процес формування законодавства про процедури банкрутства проходив по-різному, все ж таки він має деякі спільні для всіх риси: завжди і скрізь був боржник, який винен гроші та не може їх повернути, і був кредитор, який хоче повернути собі свої гроші будь-яким способом (за рахунок майна, за рахунок праці самого боржника і подібне). Такий підхід був неактуальним лише за часів «командної» економіки, коли Україна була частиною СРСР і держава самостійно регулювала всі фінансові питання. Однак слід звернути увагу на те, що із часом усе стало на свої місця, а історія показала значущість інституту банкрутства як дуже важливого інструмента економіки будь-якої країни, без якого обходитися довго просто неможливо. 18 жовтня 2018 року було прийнято КУзПБ, що набрав чинності 21 жовтня 2019 року [64]. Кодифікований акт достатньо великий за обсягом і складний за відносинами, що ним регулюються. Регулювання цих відносин новим КУзПБ лише розпочинається. Тому будуть мати місце неузгодженості із іншими НПА, які слід досліджувати та усувати. Можливо тому дослідження у наступних підрозділах роботи повинні спрямовуватися в бік пошуку напрямів спрощення процедури

ліквідації й максимального забезпечення реалізації інтересів усіх її учасників [15, с. 75].

1.2. Поняття та теоретично-правова характеристика банкрутства та ліквідаційної процедури як заключної процедури у справах про банкрутство

Інститут банкрутства є одним із засобів регулювання економіки, який часто виступає «санітаром» останньої, усуваючи з обороту неефективних учасників. Значення інституту банкрутства найбільш повно проявляється через його функції, під якими слід розуміти напрями його дії, той результат, що настає у результаті застосування інституту банкрутства. Функції інституту банкрутства, у зв'язку з їх значною кількістю, доцільно поділяти на основні та другорядні. До основних функцій слід віднести: вирішення господарських спорів; справедливе задоволення вимог кредиторів; відновлення платоспроможності боржника; запобігання банкрутству. У свою чергу, до другорядних функцій інституту банкрутства необхідно віднести: охоронну, соціальну, інформаційну, виховну тощо [25, с. 26]. Ліквідаційній процедурі найбільш притаманною серед основних функцій є справедливе задоволення вимог кредиторів, а названі другорядні функції притаманні усі.

У своїй діяльності суб'єкти господарювання з поміж інших керуються принципом самофінансування й вільного залучення фінансових ресурсів на умовах несення наслідків неплатоспроможності. Ним передбачено фінансування власної господарської діяльності суб'єктом господарювання самостійно за власний рахунок або за рахунок залучених фінансових ресурсів інших інвесторів при наявності обов'язкової умови самостійної відповідальності суб'єкта господарювання за наслідки «невдалого» господарювання. Цей принцип стимулює суб'єктів господарювання до більш ефективного й раціонального господарювання

в умовах ринкової економіки, оскільки вкладення власних коштів, що передбачає ризик втратити їх або залучених коштів при наявності відповідальності за це, стає стимулом для суб'єкта господарювання до прояву обачливості й проведення детального аналізу рентабельності проєктів, віднайдення нових креативних підходів у власній діяльності, використання новітніх технологій, пошуку нових ідей, піклування про свій авторитет, відповідальне ставлення до інвестицій тощо [67, с. 43]. На основі означеного принципу суб'єкт господарювання самостійно інвестує кошти у власну діяльність, або ж це роблять його засновники, інвестори, інші суб'єкти господарювання, громадяни чи держава. Їх метою є отримання економічної віддачі від ефективної діяльності суб'єкта господарювання. У цьому полягає суть ринкової економіки та ефективного господарювання. Проте у протилежному випадку суб'єкт господарювання відчує на собі «санітарні» заходи законодавства про банкрутство і втратить свою легітимність та зникне з правового поля держави внаслідок застосування по відношенню до нього дій інших учасників ліквідаційної процедури.

Ліквідаційна процедура не може розглядатися окремо від інших процедур банкрутства. А повноцінна теоретико-правова характеристика ліквідаційної процедури не може бути надана окремо від характеристики самого банкрутства як більш складної, комплексної та узагальнюючої процедури.

Пунктом 8 частини першої статті 20 «Справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів» ГПК України до юрисдикції господарських судів віднесено справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно

до ПК України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених ПК України [38]. Частиною 9 статті 30 «Виключна підсудність справ» справи про банкрутство та похідні їм розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника [38].

Загалом провадження у справах про банкрутство та особливості кожної процедури банкрутства вказують на те, що таке провадження і такі процедури є особливим порядком провадження у господарському суді, детально регламентованим нормами КУзПБ, обмеженим визначеними цим актом (процедури розпорядження майном та ліквідації) або учасниками (процедура санації) строками. У справах про банкрутство виділяються дві групи проваджень: 1) провадження власне з процедур банкрутства; 2) провадження за похідними позовами учасників, пов'язаними із основним провадженням. Друга група у ліквідаційній процедурі передбачає можливість позовного оскарження господарських договорів, порядку проведення та результатів аукціонів та ін. У процедурах банкрутства розгляд похідних позовів здійснюється тим самим суддею, яким розглядається уся справа про банкрутство.

Термін «банкрутство» в господарському, господарсько-процесуальному праві та теорії права визначається через терміни «неплатоспроможність» та «неоплатність». Вони у чомусь є схожими, проте мають відмінності.

У статті 1 «Визначення термінів» КУзПБ неплатоспроможність визначається як неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених КУзПБ [64]. Приблизний зміст цього легального визначення поняття дублюється у багатьох НПА та навчальній літературі, зокрема в одному із перших сучасних підручників з господарського права під редакцією академіка В.К. Мамутова [144, с. 524–530]. Також у науковій літературі застосовується

термін «неспроможність». І.А. Бутирська запропонувала під системою неспроможності розуміти систему правовідносин, які врегульовані нормами матеріального і процесуального права, та виникають у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника або визнанням його банкрутом між учасниками провадження у справі про банкрутство, державою, суспільством [21, с. 14]. А отже, система неспроможності є більш широким явищем, ніж неплатоспроможність чи неспроможність одного конкретного підприємства, та передбачає участь у процесах відновлення платоспроможності та ліквідації держави і суспільства.

Неплатоспроможність поділяється на абсолютну та відносну, а абсолютна поділяється на зворотну (відновлювальну) та незворотну (невідновлювальну) [36, с. 419].

Наявність різних видів неплатоспроможності дозволяє припустити недостатність у боржника грошових та майнових активів, потрібних для погашення грошових вимог кредиторів. Потрібно чітко розмежовувати неплатоспроможність від призупинення платежів, викликаних тимчасовими складнощами у роботі підприємства та відсутністю на певний момент сум, необхідних для покриття значних вимог, пред'явлених одночасно. Припинення платежів може свідчити про тимчасові економічні складнощі у роботі підприємства (це є відносною неплатоспроможністю), а абсолютна неплатоспроможність – про наявність стійких комплексних фінансово-господарських проблем у діяльності підприємства, що вказують на наявність системних проблем у роботі підприємства, які в певний момент стають на заваді здійсненню господарської діяльності та самому існуванню підприємства у правовому полі держави.

Різниця між абсолютною та відносною неплатоспроможністю полягає у наявності стійкої неоплатності у першому випадку. Визначення неоплатності немає у НПА та абсолютній більшості навчальних робіт з господарського та господарсько-процесуального права. Неоплатністю можна вважати недостатність майна, необхідного для покриття всіх боргів. На практиці початковий

процес процедури банкрутства виглядає як «двохходівка»: для ініціювання конкурсного провадження (порушення провадження у справі про банкрутство) має бути наявна неплатоспроможність, а для визнання неспроможним (банкрутом) – неоплатність [89; 87, с. 109–110]. Тобто неплатоспроможність передусе неоплатності та включає її в себе, оскільки є ширшим поняттям. Неоплатність є кінцевим і найбільш несприятливим проявом неплатоспроможності. А зміна статусу боржника за наведеною «двохходівкою» має схожість із зміною за «чотирьохходівкою» у негативний бік статусу порушника у кримінальному процесі – від підозрюваного через обвинуваченого та підсудного до засудженого.

Відносна неплатоспроможність є негативним та несприятливим явищем для боржника. Вона виникає у випадку, коли суб'єкт господарювання має відносно незначну заборгованість за відсутності достатньої кількості вільних готівкових та безготівкових коштів, потрібних для її погашення. Проте у цього суб'єкта наявні майнові ресурси, що значно перевищують кредиторську заборгованість, за допомогою реалізації яких він може позбутися заборгованості. Незважаючи на незручності для боржника така неплатоспроможність не загрожує йому ліквідацією. Тому вона не може допомогти схарактеризувати ліквідаційну процедуру. Можливо своєю назвою цей вид неплатоспроможності завдячує тому, що вона має суб'єктивний характер і залежить від волі керівництва боржника на реалізацію майнових активів, необхідних для забезпечення вимог кредиторів.

Абсолютна неплатоспроможність має об'єктивний характер, оскільки передбачає можливість задоволення вимог кредиторів лише через застосування судових процедур. У таких процедурах бере участь значна кількість учасників. Як вказувалося, абсолютна неплатоспроможність може бути зворотною (відновлювальною). За наявності такої неплатоспроможності боржник може відновити платоспроможність і задовольнити визнані господарським судом вимоги кредиторів через застосування різноманітних

санаційних заходів та механізмів. У такому випадку справа про банкрутство буде закрита і до боржника не буде застосовано ліквідаційну процедуру. Тому абсолютна зворотна (відновлювальна) неплатоспроможність не може схарактеризувати ліквідаційну процедуру. Абсолютна незворотна (невідновлювальна) неплатоспроможність передбачає оголошення господарським судом проведення процедури ліквідації. При цьому відновлення платоспроможності не гарантується, як і повне задоволення вимог кредиторів. Цей випадок є найбільш песимістичним для боржника, який отримує статус банкрута. Але саме застосування ліквідаційної процедури та можливість реалізації інтересів усіх її учасників має бути досліджено в силу визначеного предмета монографічного дослідження.

Відкриття провадження у справі про банкрутство зумовлено рядом факторів, які можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні. До перших належать: кон'юнктура ринку, доступність і дешевизна кредитів, курс валют, рівень інфляції тощо. А внутрішні фактори зумовлені невдалою діяльністю засновників (учасників) боржника та його менеджменту. Як правило, коли банкрутство зумовлене зовнішніми факторами, засновники боржника намагаються врятувати його, і навпаки – за наявності внутрішніх факторів засновники втрачають інтерес до справи про банкрутство [22, с. 89; 42, с. 51]. І саме останній наведений варіант найчастіше призводить до відкриття ліквідаційної процедури, визнання боржника банкрутом та його ліквідації. Тобто такі випадки часто призводять до переходу до процедури ліквідації, відносини між учасниками якої становлять об'єкт нашого дослідження. Задля справедливості слід зазначити, що протягом 2019–2020 років банкрутство значної частини суб'єктів господарювання в Україні та світі було зумовлено зовнішніми факторами.

Фінансові труднощі боржника можуть бути тимчасовими, а тому ліквідація банкрута є крайнім заходом, і, перш ніж вдаватися до такої процедури, необхідно вжити всіх заходів для відновлення платоспроможності боржника та його

конкурентоспроможності на ринку. Процедура санації є найбільш оптимальною, оскільки дозволяє задовольнити вимоги кредиторів та відновити платоспроможність боржника. Крім цього, не варто забувати про соціальні ефекти санації, а саме: збереження місто утворюючих підприємств та робочих місць, сплату податків тощо [41, с. 77]. Проте і переоцінювати можливості учасників процедури санації також не варто. Кредитори мають власні приватні інтереси, зокрема щодо повернення своїх грошей у максимально короткий час. Тому з метою захисту їх інтересів на перше місце виходитиме ліквідаційна процедура.

В.С. Щербина правовий режим банкрутства характеризує з економічної та юридичної точок зору. В першому випадку, на думку вченого, банкрутство є неспроможністю продовження суб'єктом своєї підприємницької діяльності внаслідок її економічної нерентабельності, безприбутковості. СПД має стільки боргів перед кредиторами і зобов'язань перед бюджетом, що коли їхні вимоги будуть пред'явлені у визначені для цього строки, то майна суб'єкта – активів у ліквідній формі – не вистачить для їх задоволення. Юридичний аспект банкрутства полягає насамперед у тому, що у суб'єкта є кредитори, тобто особи, що мають підтвержені документами майнові вимоги до нього як до боржника. Це майнові правовідносини банкрутства, здійснення яких у встановленому законом порядку може призвести до ліквідації СПД [35, с. 336]. Ліквідаційну процедуру буде застосовано у випадку впевненості у марності та/або неможливості застосування будь-яких санаційних чи інших оздоровлюючих для підприємства механізмів.

Дослідження сучасних підходів до трактування та характеристики економічної категорії «банкрутство» свідчить про її складність, яка пов'язана із її дворівневим проявом. Ідентифікація макроекономічного рівня зумовлена процесами структурної перебудови в межах економічної системи, які спричиняють ланцюгову реакцію на другому – мікроекономічному рівні, де головним суб'єктом виступає окреме підприємство [31, с. 145].

Крім економічної та юридичної точок зору банкрутство можна розглядати як фінансову неспроможність суб'єкта господарювання – боржника; як визнану господарським судом нездатність відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури; як юридичний факт, наслідком якого є ліквідація банкрута; як міру економічної та юридичної відповідальності; як негативний результат глибокої фінансової кризи та неефективного управління підприємством. Таким чином, національне законодавство ототожнює процедуру банкрутства з ліквідаційними процесами, які формуються в остаточний наслідок розгляду справи в господарському суді.

Судовій процедурі банкрутства, що має наслідком ліквідацію банкрута, притаманні наступні ознаки:

- наявність неоплачених грошових зобов'язань кредиторів, встановлених судом;
- недостатність майнових активів для покриття боргових зобов'язань;
- незадовільний результат реабілітаційних процедур (санації або мирової угоди).

Відсутність хоча б однієї із цих ознак позбавляє суд права визнавати боржника банкрутом і, відповідно, застосовувати ліквідаційну процедуру щодо нього.

Банкрутство та ліквідація є самостійними, проте достатньо тісно пов'язаними між собою правовими інститутами, що мають місце у випадку настання неплатоспроможності та приводять взагалі до припинення суб'єкта. При цьому ліквідацію може бути застосовано на добровільних та на примусових засадах. Але добровільність ліквідації може мати місце не під час розгляду справи про банкрутство господарським судом. Ліквідація підприємства внаслідок банкрутства є способом примусового припинення суб'єкта господарювання та його господарської діяльності у визначеному законодавством порядку.

На думку А.Ф. Малікова, механізм банкрутства – це сукупність заходів, передбачених законодавством про банкрутство, за допомогою яких залежно від ситуації виконується одне із завдань процесу банкрутства: або попередження банкрутства боржника, або його відновлення, або його ліквідація [70, с. 57; 41, с. 78].

Для визначення юридичної сутності та взаємозв'язку з банкрутством підприємства слід з'ясувати зміст правової категорії «ліквідація». Останнім часом поняття «ліквідація підприємства» є предметом теоретичних досліджень та дискусій багатьох учених. Так, В.С. Щербина зазначає, що у разі ліквідації суб'єкт господарювання припиняється як суб'єкт права без правонаступництва [35, с. 136]. У цьому слід безумовно погодитися із відомим вченим-господарником. І тут слід звернути увагу, що підсумком ліквідаційної процедури у справі про банкрутство мова йде не лише про припинення діяльності, але і про припинення самого суб'єкта господарювання як такого. Цю точку зору підтримують і інші українські вчені. Так, І.В. Венедиктова зазначає, що «ліквідація юридичної особи – спосіб припинення діяльності юридичної особи, що має остаточний характер, без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб» [28, с. 101]. Схожої думки дотримується О.В. Титова [137, с. 7, 14] та деякі інші автори. З іншого боку, слушне уточнення зробив П.О. Повар, зазначивши що «неправильно вважати, що підприємство вже ліквідувалося (припинило своє існування як суб'єкт права), тому що припинилася його діяльність. Так, підприємство може припинити свою господарську діяльність, але воно залишається суб'єктом права до тих пір, поки не буде внесено до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців запису про його припинення шляхом ліквідації» [81]. Наведене уточнення не суперечить висловленому вище, оскільки припиняється і діяльність суб'єкта, і сам суб'єкт. Тільки другий, як правило, припиняється трохи пізніше. З іншого боку, ці етапи можуть співпасти. Саме існування суб'єкта, що не здійснює ніякої підприємницької

діяльності, є невинуватим. А тому дійсно немає сенсу залишати існування боржника, який не діє.

Визначення банкрутства як нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури надане частиною 2 статті 209 ГК України [37]. Проте у названій статті, як і в решті статей глави 23 «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» ГК України визначення поняття «ліквідація» або «ліквідаційна процедура» відсутні. Цілком слушно їх віднесено до компетенції акту спеціального законодавства, яким сьогодні є КУзПБ. Стосовно ГК України слід висловити декілька слів. Так, назву глави 23 отримала за часів дії Закону України «Про відновлення...». За ним, як вказувалося раніше, суб'єктом банкрутства, тобто боржником чи банкрутом міг бути лише СПД зі статусом юридичної особи або громадянин-СПД. Сьогодні за КУзПБ боржником та банкрутом може бути і неприбутковий (некомерційний) суб'єкт господарювання та навіть людина чи громадянин, жодним чином не пов'язані із підприємництвом. Останні є суб'єктами цивільного права і в цьому дослідженні нас не цікавлять. Стосовно перших слід пропонувати законодавцю уточнити назву глави 23 ГК України через її зміну із «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» на «Визнання суб'єкта господарювання банкрутом».

Несуттєво відмінне від наведеного у ГК України поняття банкрутства містилося у статті 1 «Визначення термінів» Закону України «Про відновлення...»: банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [95]. Б.М. Поляков запропонував закріпити у законодавстві визначення поняття банкрутства як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за посередництва реабілітаційних процедур

і погасити встановлені грошові вимоги кредиторів через їх неоплатність [84; 87, с. 121]. Очевидно, що це визначення вирізняється визначенням санації та мирової угоди як реабілітаційних процедур та вказівкою на неоплатність грошових вимог кредиторів.

У статті 1 «Визначення термінів» КУзПБ відсутнє визначення поняття «ліквідація». Наявне визначення поняття «ліквідатор» як арбітражний керуючий, призначений господарським судом для здійснення ліквідаційної процедури. Розділ IV «Ліквідаційна процедура» містить 10 достатньо змістовних статей. Проте визначення поняття «ліквідація» відсутнє [64].

У переважній більшості навчальних та наукових джерел також наявні визначення поняття «банкрутство» (власні або із законодавства) та відсутні визначення поняття «ліквідація». Так, у підручнику за авторством Н.О. Саніахметової вказано строки ліквідаційної процедури, наслідки для учасників та етапи. Проте саме визначення цієї процедури відсутнє [129, с. 269–271]. Аналогічно і в підручнику за редакцією А.С. Васильєва та А.П. Подцерковного [143, с. 272–276]. У навчальному посібнику за редакцією Л.А. Жука інститут ліквідації у процедурі банкрутства лише названо [54, с. 303–308].

Значно більше уваги правовому регулюванню банкрутства у підручнику «Господарське право» приділила О.М. Вінник [30, с. 376–399], яка надала визначення поняття «ліквідаційна процедура у справі про банкрутство»: це така судова процедура, основним призначенням якої є ліквідація визнаної судом заборгованості банкрута шляхом продажу майна банкрута та проведення розрахунків по його боргах [30, с. 391]. Як бачимо, О.М. Вінник визначає ліквідаційну процедуру судовою процедурою. Остання передбачає порядок застосування спеціальних або традиційних засобів неспроможності із метою створення необхідних умов для відновлення платоспроможності або ліквідації. З іншого боку, О.М. Вінник підтверджує подвійний характер процедури ліквідації, рівно як і самого значного за обсягом та відносинами інституту банкрутства, до складу якого ця процедура

входить, оскільки відносини між учасниками регулюються як нормами класичного господарського законодавства – кодексів, законів і підзаконних НПА, так і нормами ГПК України [38] як головного акта господарського процесуального права. До того ж судова процедура зазвичай визнається окремим інститутом процесуального (у даному випадку господарського процесуального) права.

Українські господарники слушно вказують, що у господарсько-правовій доктрині виділяють два основних значення, у яких вживається термін «ліквідація суб'єкта господарювання». По-перше, ліквідацію суб'єкта господарювання розглядають як юридичний факт, безпосереднім правовим наслідком якого є припинення існування суб'єкта господарювання. У часовому вимірі у такому розумінні ліквідація суб'єкта господарювання відбувається у певний момент часу. Так, юридична особа є такою, що припинилася з дня внесення до ЄДР запису про її припинення (частина 2 статті 104 ЦК України). По-друге, ліквідація суб'єкта господарювання є певним процесом, що охоплює собою сукупність відповідних дій, які вчиняються у визначеній законодавством послідовності, спрямованих на припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права; є правовим явищем, що триває протягом певного періоду часу. Саме таке розуміння криється в словосполученнях «під час ліквідації», «протягом ліквідації» тощо [1, с. 198–199; 32, с. 293–294].

В.С. Щербина надав визначення ліквідації із прив'язкою до Закону України «Про відновлення...»: під ліквідацією розуміється припинення СПД, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення в порядку цього Закону вимог кредиторів шляхом продажу його майна [35, с. 369]. Тобто процедура ліквідації за цим визначенням в якості важливої ознаки передбачає продаж майна банкрута.

Б.М. Поляков вказує на наявність у науковій літературі і інших визначень поняття ліквідації: на думку О.А. Нікітіної, конкурсне провадження являє собою спеціальну форму ліквідації, що

застосовується у випадках визнання боржника неспроможним (банкрутом), а конкурсне провадження покликане забезпечити співмірність задоволення вимог кредиторів, а також охорону інтересів сторін від неправомірних дій по відношенню один до одного [75, с. 92]. Б.М. Поляков зазначає, що таке визначення ліквідації є дуже вузьким і охоплює лише кредиторів, тоді як ліквідація у порівнянні з іншими процедурами болісно сприймається суспільством і державою. Саме ліквідація підприємства може спричинити несприятливі наслідки у всіх сферах життя. Ліквідація передбачає не лише припинення підприємницької діяльності, а й закриття підприємства з проведенням всіх необхідних для цього заходів [87, с. 335]. Слід погодитися із наведеними міркуваннями, оскільки ліквідація є комплексним складним явищем, яке має на меті реалізацію і досягнення значної кількості публічних інтересів, а тому чинить негативний вплив на усіх його учасників. Навіть кредитори, які отримують свої гроші, все одно втрачуть час та упустять певну частину вигоди, яку б могли отримати внаслідок своєчасного виконання своїх зобов'язань боржником ще до того, як його було визнано банкрутом.

Ліквідація є наслідком визнання боржника банкрутом, а перед відкриттям ліквідаційної процедури суд повинен з'ясувати наявність чи відсутність у боржника ознак банкрутства [87, с. 336]. Останнє є важливим з точки зору запобігання зловживань з боку потенційних учасників.

А отже загалом на визначення поняття ліквідаційної процедури повинні впливати наступні процеси:

- визнання боржника банкрутом господарським судом;
- припинення банкрута;
- ліквідація визнаної судом заборгованості банкрута;
- здійснення заходів із задоволення вимог кредиторів;
- організація та продаж майна банкрута.

Визнання боржника банкрутом є найтривалішою за часом (за статтею 58 КУзПБ строк ліквідаційної процедури не може перевищувати 12 місяців. Хоча строк санації КУзПБ сьогодні

взагалі не обмежено) і найбільш складною процедурою. У ній бере участь значна кількість різних суб'єктів. Усі процеси детально регламентовано КУзПБ. Раніше це було зроблено Законом України «Про відновлення...». Сьогодні положення КУзПБ є більш новими та прогресивними, оскільки враховують сучасну нормативну і фактичну ситуацію в економіці та суспільстві. Не зважаючи на достатню регламентацію, забезпечити реалізацію інтересів усіх кредиторів по закінченні ліквідаційної процедури все одно не вдається. Більша частина кредиторів залишається із незадоволеними вимогами, що напряму впливають на фінансовий результат їх діяльності.

Процес припинення банкрута має найбільше значення для нього самого. Сьогодні у теорії та законодавстві відрізняють поняття «припинення діяльності суб'єкта» та «припинення суб'єкта». Не потребує доказів, що друге є набагато ширшим. У випадку із банкрутом припинення його діяльності означає припинення виробничої, торговельної та будь-якої іншої, передбаченої статутом банкрута діяльності. Натомість сам банкрут у цей момент іще існує у правовому полі держави і може навіть подавати звіти про свою діяльність із результатом, що дорівнює нулю. У випадку припинення самого боржника відомості про нього виключаються із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Після цього такий суб'єкт припиняє своє існування у правовому полі України, провадження у справі про банкрутство припиняється на підставі пункту 5 частини 1 статті 90 КУзПБ – затверджено звіт ліквідатора в порядку, передбаченому КУзПБ [64]. У цьому зв'язку слід навести вірні міркування О.Ю. Кампі з приводу припинення інститутів спільного інвестування. Моментом припинення існування корпоративного фонду або компанії з управління активами як суб'єктів права є дата внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи. При цьому момент

втрати суб'єктом виключної господарської правосуб'єктності, необхідної для здійснення господарської діяльності зі спільного інвестування, може не збігатися у часі з моментом припинення його існування як суб'єкта права [63, с. 140]. Тобто припинення будь-якого банкрута настає з моменту внесення запису про це до єдиного державного реєстру.

Загальні положення про припинення суб'єкта господарювання містилися у статті 59 «Припинення суб'єкта господарювання» ГК України. Але після змін ця стаття отримала бланкетний характер і тепер повністю трактується як «Припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону», а статті 60 та 61 Законом від 13 травня 2014 року взагалі було виключено. Звичайно на цьому фоні прогресом виглядає наявність окремого КУзПБ, а раніше окремого Закону України «Про відновлення...». Загалом найвищі органи виконавчої та законодавчої влади протягом останнього часу пропонують достатньо суперечливі напрями забезпечення приватних і публічних інтересів у процедурах банкрутства. Натомість тут на перший план має виходити обопільна економічна вигода. Відомо, що будь-який інвестиційний проєкт, як і той, що реалізується на засадах державно-приватного партнерства, передбачає досягнення не тільки соціального ефекту, але й економічного. Приватний партнер ніколи не вкладатиме власних коштів у проєкт модернізації, скажімо, житлово-комунальної сфери певного населеного пункту, якщо не буде переконаний у його потенційній прибутковості [140, с. 177].

Сучасними молодими науковцями державна політика регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства визнається сукупністю методів, інструментів та органів державного впливу на цю сферу з метою досягнення оптимального співвідношення публічних та приватних інтересів. Державні органи як суб'єкти державного регулювання реалізують прийняті законодавчі норми та ініціюють їх перегляд, доповнення чи скасування відповідно до умов соціально-економічного розвитку та з урахуванням як державних інтересів, так і інтересів суб'єктів

господарювання [31, с. 177]. Саме на це мають спрямовуватися дії законотворців при подальшому коригуванні та удосконаленні КУзПБ.

Сьогодні у спеціальному акті з регулювання господарських відносин визначення понять «Припинення суб'єкта господарювання», «Ліквідація суб'єкта господарювання» тощо, а також визначення порядку їх вчинення, правового режиму цих явищ та правового статусу суб'єктів, що беруть у них участь, повинні бути наявні. Позиція законодавця із нівелювання ролі та значення ГК України не є конструктивною. З цього приводу авторитетний вчений Б.Г. Розовський зазначив, що якщо хочемо дійсно припинити марний спір, займемося кардинальним удосконаленням ГК України у переддень революції цифрової економіки. В інтернеті висить інформація, що потребує дієвої реакції: «Концепція модернізації господарського законодавства на базі ГК України», розроблена ще у 2006 році, передбачає консолідацію нормативних актів, що належать до усіх інститутів господарського права, зведення їх у єдині акти з розділами і главами ГК України, які передбачається поступово нарощувати найбільш важливими нормами і забезпечувати посиленнями на конкретні закони або постанови уряду, зміст яких видалось доцільним або технічно можливим перенести прямо до тексту ГК України. Таким чином ГК України може бути доповнено, щоб прямо регулювати ширше коло відносин, ніж зараз [124, с. 17–18]. Будемо сподіватися, що народні депутати України дослухаються до думки вченого і доповнять ГК України нормами, які визначають поняття, сутність та порядок припинення і ліквідації суб'єкта господарювання, а конкретика буде максимально ретельно надана нормами КУзПБ і спеціального господарського законодавства. Принаймні перші кроки у вигляді ухвалення та вступу у дію окремого кодексу зроблено.

Слід сказати, що 25 листопада 2019 року було розроблено та зареєстровано у ВР України, а 16 червня 2020 року прийнято у першому читанні проект Закону України «Про акціонерні товариства» [117], що має замінити чинний Закон із однойменною

назвою. О.В. Гарагонич позитивно оцінює детальну регламентацію у цьому проєкті етапів проведення припинення і виділу АТ окремо для злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення і ліквідації АТ. Для порівняння у чинному Законі України «Про акціонерні товариства» такі етапи визначаються тільки у статті 83 [33, с. 181]. Зокрема у частині шостій статті 83 «Злиття акціонерних товариств» визначено, що процедура злиття акціонерних товариств здійснюється за певним порядком із вісімнадцяти послідовних пунктів. Натомість у статті 88 «Ліквідація акціонерного товариства» жодного порядку ліквідації не передбачено [91]. А отже, будемо сподіватися на ефективне реформування у недалекому майбутньому законодавства про АТ, зокрема і в частині їх ліквідації, та користуватися й аналізувати чинне законодавство.

Відштовхуючись від реалій сьогодення, слід звертати увагу на загальні норми про припинення суб'єкта господарювання (юридичної особи) банкрута, що містяться у статті 104 «Припинення юридичної особи» ЦК України. Частина 5 цієї статті підтверджує наші попередні міркування та висновки, оскільки вказує, що «юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення» [145]. Нижче у роботі ретельніше розглянемо процеси, що супроводжують застосування ліквідаційної процедури до банкрута.

У декількох словах слід визначитися із суб'єктним складом учасників ліквідаційної процедури. Фізичні особи, або вірніше сказати громадяни чи люди – суб'єкти цивільного права, які не є підприємцями, не можуть бути учасниками цієї процедури. Взагалі потребує окремих досліджень саме питання щодо доцільності визнання їх боржниками і банкрутами. До них застосовується процедура погашення боргів боржника. Натомість усі суб'єкти господарювання, державні органи, організації (зокрема і громадські, релігійні, політичні партії тощо) незалежно від підприємницького чи некомерційного статусу але зі статусом юридичної особи можуть спочатку бути визнані боржниками, а із відкриттям ліквідаційної процедури визнані банкрутами.

Суддя КГС України В.Я. Погребняк вказує, що за КУзПБ боржниками можуть бути навіть юридичні особи – суб'єкти владних повноважень (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень) та утворені ними установи, організації, оскільки КУзПБ не встановлює жодних обмежень щодо банкрутства таких юридичних осіб. У зв'язку з цим варто зауважити, що вирішуючи питання про прийняття заяви, зокрема заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, суддя, крім перевірки відповідності поданої заяви вимогам закону щодо форми та змісту, зобов'язаний з'ясувати питання про підсудність та юрисдикційність [82, с. 28]. Винятки (тобто заборони) щодо визнання боржником та банкрутом окремих суб'єктів господарювання чи органів господарського керівництва (державних органів) боржниками та банкрутами встановлюються спеціальним законодавством.

Отже, банкрутством є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному КУзПБ, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури [64]. Таке легальне визначення вказує на можливість застосування на основі положень КУзПБ заходів, передбачених процедурами санації чи реструктуризації або ліквідаційної процедури. Відповідно, слід визначити саму ліквідаційну процедуру, поняття якої законодавством не передбачено. На основі наведеного у підрозділі її можна визначити як останню (заключну, кінцеву) процедуру банкрутства, що проводиться на основі положень КУзПБ з урахуванням окремих норм іншого загального і спеціального законодавства, за участі судді та учасників у справі про банкрутство, що має на меті реалізацію майна банкрута, припинення його господарської діяльності та його самого як суб'єкта господарювання зі статусом юридичної особи і максимально можливе задоволення вимог кредиторів. Наведене визначення поняття є достатньо великим за змістом, проте максимально точним за

значенням. Тому воно може набути поширення у правовій доктрині та отримати застосування при коментуванні і роз'ясненні положень законодавства.

Крім теоретичних і практичних завдань, пов'язаних із розумінням понять банкрутства та ліквідаційної процедури у справі про банкрутство нагальним завданням також є визначення напрямів подолання різних організаційних і фінансових проблем, що виникають у процедурах банкрутства, та досягають найвищої гостроти саме під час ліквідаційної процедури. Їх слід розглянути у наступному підрозділі.

1.3. Пропозиції подолання організаційних та фінансових проблем учасників ліквідаційної процедури

Крім правового забезпечення основної діяльності усіх учасників процедур банкрутства, спрямованої на максимальне врахування інтересів боржника (банкрута) і кредиторів, важливе значення має подолання можливих поточних проблем. Фінансові питання є чи не найважливішими у будь-якій сфері та галузі людської діяльності в умовах сучасної капіталістичної економіки та відповідного способу виробництва. Важливий вплив на ефективність реалізації заходів у кожній процедурі банкрутства чинить робота судді. Але основними вигодонабувачами від якісної і законної його діяльності будуть кредитори та боржник. Ефективність, неупередженість та чесність у роботі судді багато у чому залежить від достатньо високої за українськими мірками суддівської винагороди, визначеної положеннями статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [113]. Крім суддівської винагороди суддя має й інші державні пільги та гарантії, передбачені статтями 138–145 названого Закону [113]. Тому судді навіть економічно недоцільно порушувати законодавство про банкрутство та брати участь у змовах чи підігруваннях комусь із учасників процедур банкрутства [13, с. 206]. Питання

з грошовою винагородою арбітражного керуючого виглядає дещо складнішим.

Арбітражний керуючий має значну кількість важливих завдань на стадії кожної процедури банкрутства. Він зацікавлений ефективно працювати у випадку, коли підприємство – боржник має багато активів, що достатньо дорого коштують. У такому випадку він може розраховувати на отримання винагороди за рахунок цього підприємства. У часи дії Законів України «Про банкрутство» та «Про відновлення...» у 1990-х – початку 2000-х років кількість бажаних бути призначеними арбітражними керуючими на великі підприємства металургійної, хімічної, видобувної тощо промисловості обраховувалася від кількох десятків до тисяч осіб. Потенційні арбітражні керуючі розраховували на можливий продаж залишків готової продукції таких підприємств, сировини, металевих верстатів, приладів та механізмів, виготовлених із різних металів вагою у десятки тон.

Великі підприємства завжди крім кредиторської мають значну дебіторську заборгованість, частина з якої може бути повернена арбітражним керуючим. І з цієї суми арбітражний керуючий міг отримувати як основну винагороду, так і додаткові відсотки. Підприємства з незначними активами зазвичай арбітражних керуючих не цікавили раніше і зараз цікавлять мало [13, с. 207].

І з положень вже нечинних законів, і з положень КУзПБ випливає, що арбітражний керуючий, який фактично виконує функції керівника підприємства, отримує винагороду за рахунок цього підприємства – боржника або банкрута. У випадку, коли у такого підприємства відсутні гроші для розрахунків з арбітражним керуючим, таке зобов'язання фактично перекладається на кредиторів або залишається невиконаним. Тобто у першому випадку кредитори, що беруть участь у справі про банкрутство та намагаються хоча б частково повернути свої гроші, ризикують ці гроші не повернути, та ще й повинні додатково витратитися на оплату роботи арбітражного керуючого. Ці питання

завжди турбували кредиторів у справі про банкрутство, оскільки покладення на них обов'язку оплачувати роботу арбітражного керуючого та його витрати, пов'язані із проведенням різних дій у процедурах банкрутства, призводило до збільшення матеріальних втрат кредиторів, які до цього вже постраждали від невиконання боржником своїх фінансових зобов'язань перед ними. Звертаючись до господарського суду із певними вимогами у справі про банкрутство, кредитори мали надію на фактичне погашення заборгованості за рахунок майнових активів боржника (банкрута) і ніяк не бажали додатково сплачувати власні кошти. А отже, покладання на кредитора зобов'язання оплачувати роботу арбітражного керуючого є економічно невірним і несправедливим. У другому випадку арбітражний керуючий фактично пропрацює безкоштовно. А це також є економічно невірним і несправедливим, оскільки усяка праця, а тим більше кваліфікована, повинна належно оплачуватися [13, с. 207].

На жаль, у багатьох справах про банкрутство кредиторам доводиться оплачувати роботу арбітражного керуючого, а свої гроші у повному обсязі не повертаються. Судова практика розгляду справ про банкрутство свідчить про те, що слід мати на увазі: 1) здійснення процедур банкрутства стосовно боржника, який має достатні майнові активи, за рахунок яких погашаються вимоги кредиторів, грошова винагорода арбітражного керуючого та усі витрати, пов'язані з проведенням різних процедур банкрутства; 2) здійснення процедур банкрутства стосовно боржника, який таких майнових активів не має, що унеможливорює не тільки задоволення вимог кредиторів, але й ставить під сумнів можливість оплати грошової винагороди арбітражного керуючого та його витрат у спосіб, визначений КУзПБ та нормами іншого чинного законодавства [13, с. 208].

Питання забезпечення оплати послуг арбітражного керуючого при здійсненні ним повноважень у справі про банкрутство зацікавили законодавця починаючи з введення в дію Закону України «Про відновлення...», тобто з 1 січня 2000 року.

В редакції Закону України «Про відновлення...», яка була чинною по 21 грудня 2011 року, питання щодо грошової винагороди арбітражного керуючого було врегульоване статтею 3–1. Частиною 12 цієї статті Закону України «Про відновлення...» було унормовано, що оплата послуг, відшкодування витрат арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) у зв'язку з виконанням ним своїх обов'язків здійснюються в порядку, встановленому цим Законом, за рахунок коштів, одержаних від продажу майна боржника, або за рахунок коштів кредиторів чи коштів, одержаних у результаті виробничої діяльності боржника. Частиною 13 тієї ж статті для кредиторів було передбачено можливість створювати фонд для оплати послуг, відшкодування витрат та виплати додаткової винагороди арбітражному керуючому (розпоряднику майна, керуючому санацією, ліквідатору) [95]. Тобто майже до кінця 2011 року законодавство прямо вказувало на обов'язок кредиторів фінансово забезпечувати діяльність арбітражного керуючого. У наведеній редакції Закону України «Про відновлення...» було визначено три джерела оплати для арбітражного керуючого: 1) кошти, одержані у результаті виробничої діяльності боржника; 2) кошти, одержані від продажу майна боржника; 3) кошти кредиторів.

Головними проблемними питаннями, що мали місце у судовій практиці під час дії названої редакції Закону України «Про відновлення...» та у трансформованому вигляді мають місце і сьогодні, були визначення та характеристика обставин, за наявності яких слід покладати обов'язок оплати на кредиторів. Судова практика пішла наступним чином. Господарські суди дійшли висновку, що передбачений законом обов'язок оплати праці арбітражного керуючого виникає у кредиторів лише у випадку повної відсутності у боржника (банкрута) майнових активів. Іншими словами, господарські суди виробили практику, за якою кредитор оплачував роботу арбітражного керуючого лише за відсутності можливості здійснити оплату за рахунок інших двох джерел, встановлених статтею 3–1 Закону України

«Про відновлення...». Таку судову практику було сформовано та напрацьовано протягом кількох років. У випадку виникнення непорозумінь або незгоди з боку кредиторів господарський суд керувався наступними аргументами: фінансування з державного бюджету оплати винагороди та витрат арбітражного керуючого для кредиторів державного сектору економіки не передбачено або здійснення такої оплати збільшить матеріальні втрати у справі про банкрутство для всіх інших кредиторів. Стосовно наявності чи відсутності у кредиторів обов'язку здійснювати таку оплату з урахуванням прямої норми Закону України «Про відновлення...», який був спеціальним для правовідносин між усіма можливими учасниками процедури банкрутства, такої проблеми для господарського судочинства на той час не існувало.

Українське господарське законодавство має значну кількість схожих елементів і навіть окремих правових норм із законодавством ФРН. У цій державі справи про банкрутство та неспроможність розглядаються виключно у судовому порядку. До компетенції місцевих судів входить нагляд за діяльністю конкурсних керуючих, складання переліку всіх юристів, компетентних і правомочних на здійснення процедур банкрутства [148, с. 283]. Схожі положення з'явилися і в Законі України «Про відновлення...». Протягом тих років призначення арбітражного керуючого у справі здійснювалося суддею господарського суду на власний розсуд з урахуванням клопотань кредиторів або боржника. Підприємства – боржники з відсутнім ліквідним майном не вабили потенційних арбітражних керуючих. Проте роботу виконувати комусь було потрібно. У такій ситуації суддя господарського суду по суті нагадував слідчого тодішньої міліції або сучасної поліції, який повинен був забезпечити підозрюваному у вчиненні окремих злочинів або підозрюваному, що належить до певної категорії, гарантоване державою право на безоплатного захисника (адвоката). Слідчий був вимушений звертатися до своїх знайомих адвокатів із відповідним проханням. А для заохочення адвокатів до безоплатної роботи слідчий рекламував роботу цих адвокатів

перед іншими – більш заможними підозрюваними, обвинувачуваними чи підсудними. В аналогічній ситуації знаходився і суддя господарського суду, який працював на початку 2000-х років. Щоб арбітражний керуючий погодився працювати та відповідально виконував свої обов'язки по відношенню до учасників справи про банкрутство, в якій у боржника відсутнє ліквідне майно, суддя одночасно або пізніше призначав його арбітражним керуючим на підприємство-боржник, що такі ліквідні активи мало у великій кількості. Але ж пошук ефективно працюючого арбітражного керуючого та підвищення його зацікавленості у роботі не було у ті часи і не є сьогодні законодавчо визначеним зобов'язанням судді. Тому наведений механізм забезпечення ефективності роботи арбітражного керуючого, що використовувався за часів дії Закону України «Про відновлення...», також не є справедливим. До того ж на сьогодні такий механізм не може працювати не лише через прийняття та дію КУзПБ, але і через те, що арбітражні керуючі часто працюють не самотужки, а в складі певної потужної консалтингової фірми (компанії) або певного об'єднання адвокатів та/або арбітражних керуючих.

У редакції Закону України «Про відновлення...» від 22 грудня 2011 року, що діяла до 21 жовтня 2019 року, було передбачено окремий Розділ VIII, присвячений виключно визначенню правового статусу арбітражного керуючого. В окремій статті 115 «Винагорода та відшкодування витрат арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)» цього Розділу, тобто в Законі вже існувала окрема стаття з вищевказаного питання, яка більш детально регламентувала порядок отримання арбітражним керуючим оплати за виконання повноважень у процедурі банкрутства. Зокрема у частині 2 визначався розмір винагороди розпорядника майна; у частині 3 – розмір винагороди санатора та ліквідатора; у частині 4 – порядок відшкодування витрат арбітражного керуючого; у частині 5 джерелом виплат визнавалися наявні у боржника кошти, одержані у результаті його господарської діяльності, або кошти, одержані від продажу

його майна або майнових прав; у частині 6 дозволялося кредиторам створювати фонд для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого та ін. [96].

На основі наведених положень складається враження, що державою на законодавчому рівні було подолано проблему виплати винагороди та відшкодування витрат арбітражному керуючому. Проте для надання остаточної відповіді на це питання слід уважніше придивитися до наведених частин 5 і 6 статті 115 Закону України «Про відновлення...». У цих нормах відсутнє зобов'язання кредиторів оплачувати грошову винагороду та витрати арбітражного керуючого. Обов'язковими джерелами такої оплати є лише наявні у боржника кошти, одержані у результаті його господарської діяльності, та кошти, одержані від продажу його майна або майнових прав. Усі інші джерела є факультативними. І ця ситуація не змінилася і після ухвалення та вступу у дію КУзПБ.

Статтею 30 КУзПБ «Винагорода та відшкодування витрат арбітражного керуючого» передбачено, що арбітражний керуючий виконує свої повноваження за грошову винагороду, яка складається з основної та додаткової грошових винагород. Право вимоги основної грошової винагороди виникає в арбітражного керуючого в останній день кожного календарного місяця виконання ним повноважень. Якщо процедура триває після закінчення авансованих заявником коштів, то основна винагорода арбітражного керуючого сплачується: 1) за рахунок коштів, одержаних боржником – юридичною особою у результаті господарської діяльності, 2) або коштів, одержаних від продажу майна боржника, яке не перебуває в заставі [64].

Як уже зазначалося вище, КУзПБ передбачено право кредиторів створювати фонд для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого [64]. У зв'язку із цим на практиці нерідко можуть виникати ситуації, коли у результаті господарської діяльності боржнику або взагалі не вдавалося заробити кошти або розмір цих коштів є недостатнім

для виплати винагороди арбітражному керуючому. І в той же час кредитори відмовляються від свого права на утворення фонду для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого. У цьому випадку ситуація заходить у глухий кут. Виходить, що арбітражний керуючий взагалі може не отримати винагороди. Він працюватиме безкоштовно, а це, на чому наголошувалося вище, є економічно невірним.

Очевидно, в описаному вище випадку законодавець намагався звільнити кредиторів від зобов'язання оплачувати грошову винагороду арбітражному керуючому, що не позбавлено сенсу з урахуванням статистичної інформації, за якою у більшості випадків підсумком реалізації процедур банкрутства є неотримання погашення вимог кредиторів за рахунок майна боржника. Але тоді законодавцю слід було віднайти якесь третє джерело оплати винагороди арбітражного керуючого на випадок відсутності майна у боржника (банкрута) та одночасного небажання кредиторів брати на себе додаткові витрати. А КУзПБ породив прогалину, напрямок усунення якої треба вишукувати.

Усувати нормативну прогалину на практиці доводиться господарському суду, який має стояти на відновленні порушених прав та захисті інтересів учасників процедури банкрутства (у даному випадку інтересів арбітражних керуючих). В силу закону господарський суд приймає судові рішення, що є обов'язковими до виконання на всій території України. Проте пошук способів усунення прогалини, пов'язаної із забезпеченням виплати винагороди арбітражному керуючому, є складним та суперечливим. Тому формування судової практики іде достатньо повільно та складно.

У судовій практиці мають місце судові рішення, в яких господарський суд із застосуванням норм чинного законодавства щодо визначення джерел оплати винагороди та витрат арбітражного керуючого відмовляв у задоволенні заяви арбітражного керуючого про стягнення з кредиторів суми нарахованої, але не сплаченої грошової винагороди та суми понесених арбітражним

керуючим витрат. При цьому вказані рішення суди обґрунтовували наступним чином.

Наявність у арбітражного керуючого права на отримання грошової винагороди за час виконання повноважень у справі про банкрутство, встановлено статтею 30 КУзПБ, як зазначалося вище, не передбачає наявність обов'язку кредиторів у справі здійснювати оплату його послуг, оскільки у цій статті КУзПБ названо вичерпний перелік джерел оплати послуг арбітражного керуючого.

У випадку несплати кредиторами роботи арбітражного керуючого право на отримання ним грошової винагороди дійсно буде порушеним, оскільки у боржника відсутні будь-які матеріальні засоби та фінансові можливості для здійснення оплати грошової винагороди.

Порушене право підлягає захисту судом за рахунок тієї особи, яка допустила або спричинила таке порушення. У даному випадку такою особою слід вважати саме боржника, який зобов'язаний за рахунок коштів від господарської діяльності чи від продажу майна оплачувати винагороду та компенсувати витрати арбітражного керуючого. Натомість захист порушених прав за рахунок осіб, які не причетні до порушень цих прав, не допускається.

Право вимоги на отримання оплати однієї особи обов'язково має бути безпосередньо пов'язане із зобов'язанням іншої особи здійснювати цю оплату. Право вимоги не може існувати окремо від зобов'язання і не може виникати само по собі.

У кредиторів згідно із наведеними та будь-якими іншими положеннями КУзПБ не існує та не може існувати грошових зобов'язань перед арбітражним керуючим на стадії проведення ліквідаційної процедури щодо оплати його грошової винагороди та витрат.

Такі зобов'язання можуть виникнути у кредиторів виключно у випадку утворення ними самими у добровільному порядку на основі частини 5 статті 30 КУзПБ фонду для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого.

Формування такого фонду та порядок використання його коштів визначається рішенням комітету кредиторів та затверджується ухвалою господарського суду. Часто такі рішення комітет кредиторів не приймає. Відповідно, і господарському суду затверджувати нема чого.

Щоб захистити свої фінансові, трудові та інші інтереси арбітражний керуючий у випадку відсутності коштів у банкрута може ініціювати перед кредиторами питання щодо утворення фонду для авансування грошової винагороди. Між арбітражним керуючим та будь-ким із кредиторів чи з боржником (банкрутом) відсутній трудовий договір чи контракт. Тому відмова арбітражного керуючого від виконання ним своїх обов'язків, визначених КУЗПБ, не буде мати для нього негативних наслідків у вигляді штрафних санкцій, аналогічних тим, що можуть бути застосовані до працівника внаслідок відмови виконувати умови контракту перед роботодавцем. А отже, на відміну від зобов'язаних та обмежених трудовим договором чи контрактом працівників, арбітражний керуючий має можливість безболісно для себе у будь-який момент відмовитися від виконання своїх повноважень у відповідь на відмову кредиторів від створення фонду для авансування грошової винагороди та відшкодування його витрат.

На основі частини 4 статті 28 «Призначення та відсторонення арбітражного керуючого» КУЗПБ арбітражний керуючий може бути відсторонений господарським судом від виконання повноважень розпорядника майна, керуючого реструктуризацією, керуючого санацією, ліквідатора, керуючого реалізацією за його заявою [64]. Після цього господарському суду треба буде вирішувати питання про призначення нового арбітражного керуючого. Коли на основі частини 2 статті 28 «Призначення та відсторонення арбітражного керуючого» КУЗПБ система автоматизованого відбору запропонує кандидатури трьох арбітражних керуючих, не факт що вони погодяться і звернуться із письмовою заявою про участь у справі, в якій не було виплачено винагороду попередньому арбітражному керуючому.

З іншого боку, арбітражний керуючий може і не подавати до господарського суду заяву про відсторонення від виконання своїх повноважень. У цьому випадку він свідомо продовжує працювати, розуміючи, що боржник (на стадії ліквідації – банкрут) не має грошей, достатніх для виплати йому винагороди та відшкодування його витрат, а кредитори не утворили фонд для оплати йому грошової винагороди та відшкодування його витрат. Він може спробувати звернутися до комітету кредиторів під час проведення його чергових або позачергових зборів з вимогою про встановлення нового порядку виплати грошової винагороди і відшкодування витрат ліквідатора банкрута пропорційно за рахунок коштів всіх кредиторів.

Так само арбітражний керуючий може вимагати від кредиторів виплати йому винагороди та відшкодування його збитків через суд. Але КУЗПБ не передбачено зобов'язання кредиторів щодо оплати винагороди та витрат арбітражному керуючому ані пропорційно розміру їх вимог у справі про банкрутство, ані у будь-якому іншому розмірі. Тому хоча й інтереси арбітражного керуючого постраждали, проте і примусити кредиторів виплатити гроші ні суд, ні сам арбітражний керуючий не мають права.

Згідно зі статтею 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [65]. А згідно із частиною 2 статті 14 ЦК України передбачено, що особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї [145]. Відповідно до частини 1 статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Право на судовий захист тісно пов'язане з таким основоположним принципом правової держави, як верховенство права.

Тлумачення поняття «верховенство права» надається у рішенні Конституційного суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про

призначення судом більш м'якого покарання). У цьому рішенні зазначається: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [131].

Під час пошуку відповіді на питання про захист інтересів арбітражного керуючого та забезпечення йому права на справедливий суд при здійсненні правосуддя на засадах верховенства права не можна одночасно проявляти неповагу до прав кредиторів у справі про банкрутство, також гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України. І саме тому неможливе примусове стягнення грошової винагороди арбітражного керуючого з кредиторів пропорційно визнаних грошових вимог без згоди кредиторів та без утворення відповідного фонду кредиторів, оскільки даний спосіб не передбачений КУзПБ.

Примусове стягнення на користь арбітражного керуючого грошової винагороди пропорційно з кредиторів, які звернулися до суду за захистом порушеного банкрутом права, але при цьому самі не отримали задоволення заявлених грошових вимог

у зв'язку з відсутністю майнових активів у банкрута, завдає кредиторам не передбачених додаткових матеріальних збитків. Фактично таке стягнення призведе до порушення публічного порядку у суспільстві, порушення права власності кредиторів на належні їм матеріальні засоби, в тому числі грошові кошти.

Судова практика має достатньо багато прикладів, зокрема оформлених у вигляді судових рішень, у своїй більшості підтриманих судом касаційної інстанції, в яких висловлюється правова позиція, спрямована на захист законного права арбітражного керуючого на отримання грошової винагороди та відшкодування витрат навіть за відсутності майнових активів у банкрута.

В таких рішеннях суди посилаються на конституційне право кожного отримувати заробітну плату, на захист законом права на своєчасне одержання винагороди за працю, також на те, що арбітражний керуючий виконує і повинен виконувати свої повноваження за грошову винагороду. Грошова винагорода арбітражного керуючого складається з основної та додаткової грошових винагород. Право вимоги основної грошової винагороди виникає в арбітражного керуючого в останній день кожного календарного місяця виконання ним повноважень.

Підставою для стягнення суми нарахованої, але не сплаченої грошової винагороди саме з кредиторів пропорційно їх вимогам у реєстрі вимог кредиторів, суди зазначають відсутність майнових активів банкрута та відсутність інших джерел для здійснення такої оплати в межах справи про банкрутство. При цьому доводи кредиторів про те, що ні в останній редакції Закону України «Про відновлення...», ні у КУзПБ не передбачено покладення обов'язку оплати винагороди та витрат арбітражного керуючого на кредиторів, до уваги судами не бралися, оскільки цими НПА покладання таких зобов'язань на кредиторів не заборонено.

Таким чином, у судовій практиці сформувалася ситуація, за якої суди захищають законне право арбітражного керуючого на отримання оплати за працю, а з іншого боку стягнення коштів для оплати його праці покладають на осіб, які не зобов'язані

на підставі закону це робити. Тобто вони не порушували право арбітражного керуючого на оплату праці. Але суд «призначав» їх винними, очевидно керуючись принципом «нехай платить той, кому це більше за усіх потрібно». У такому випадку постає ще одне питання: чи є такі судові рішення справедливими з урахуванням принципу верховенства права? Мабуть арбітражні керуючі вважають такі рішення справедливими. Можливо з точки зору захисту законних інтересів арбітражних керуючих такі рішення і є справедливими. А ось із точки зору захисту інтересів кредиторів та дотримання їх прав такі рішення навряд чи будуть справедливими. Особливо це стосується кредиторів, грошові вимоги яких залишилися непогашеними, а додатково до цього на них суди ще поклали грошові зобов'язання, які не передбачені законом.

Підняту вище проблему треба вирішувати кардинально шляхом внесення змін до чинних норм КУзПБ. При цьому принцип забезпечення верховенства права буде дотримано у випадку захисту законодавцем не лише законних прав арбітражного керуючого, а й захисту прав та інтересів кредиторів у справі про банкрутство, які і так є постраждалими від неефективного господарювання боржника (банкрута). Як приклад можна нагадати наведені приклади, коли в силу закону адвокати надають безоплатну правову допомогу особам, які не здатні оплачувати надання такої допомоги на оплатній основі. У цих випадках держава бере на себе зобов'язання оплачувати адвокатські послуги.

Аналогічні правила можливо було б передбачити для оплати праці арбітражних керуючих у випадках відсутності інших джерел оплати, визначених статтею 30 КУзПБ. Саме держава повинна брати на себе грошові зобов'язання перед арбітражними керуючими, оскільки згідно з частиною 2 статті 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави [65].

Отже, можна зазначити, що завдання фінансового забезпечення усіх процедур банкрутства, зокрема в частині оплати

винагороди арбітражного керуючого та відшкодування йому понесених витрат, в силу закону, зокрема КУзПБ покладається на боржника (банкрута). У випадку відсутності у нього у достатній кількості ліквідного майна та/або дебіторської заборгованості, яку можна відносно швидко витребувати, а також відмови від несення цих витрат кредиторами, завдання з виплати винагороди арбітражному керуючому у певній частині або повністю повинна брати на себе держава. При цьому робити це слід також не бездумно, а на основі вироблення, запровадження та виконання певних правил. В іншому випадку може мати місце змова арбітражного керуючого із посадовими особами боржника чи кредиторів, судді господарського суду чи іншої посадової особи, на яку буде покладено зобов'язання із забезпечення державного фінансування проведення процедур банкрутства.

У випадку реалізації наведеної пропозиції будуть дотримані інтереси арбітражного керуючого та кредиторів. Проте ця пропозиція має і суттєві недоліки. По-перше, будуть збільшені витрати державного бюджету як безпосередньо на витрати, так і на оплату праці новим державним службовцям, які безпосередньо перевірятимуть, нараховуватимуть та сплачуватимуть винагороду арбітражному керуючому. По-друге, цих службовців треба буде підбирати, забезпечувати місцем роботи, обладнанням тощо. Усе це знову зачепить принцип справедливості, оскільки буде невірним, щоб із податків громадян, які жодним чином не пов'язані із боржником (банкрутом) або будь-ким із кредиторів, сплачувалася винагорода арбітражному керуючому. Тому в якості альтернативи можна запропонувати ще один варіант подолання фінансових проблем, що можуть мати місце у процедурах банкрутства [150, р. 28].

Банкрутство комерційних банків в Україні здійснюється на основі Закону України «Про банки і банківську діяльність» та спеціального законодавства. Комерційні банки можуть бути учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У випадку банкрутства комерційного банку, що був учасником цього Фонду,

вкладники, тобто особи, які уклали або на користь яких укладено договір банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або які є власниками іменного депозитного сертифіката, має право на відшкодування суми свого вкладу. Згідно із частиною першою статті 26 «Гарантії за вкладом» Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200000 гривень [109]. На основі частини першої статті 17 «Учасники Фонду» названого Закону України учасниками Фонду є банки. Участь банків у Фонді є обов'язковою [109].

Названий Закон України містить 79 статей. У статті 19 «Джерела формування коштів Фонду» міститься 17 видів джерел, першими серед яких названо початкові збори з учасників Фонду; регулярні збори з учасників Фонду; спеціальний збір до Фонду; доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України. Також статтями 21 «Початковий збір до Фонду», 22 «Регулярний збір до фонду», 23 «Спеціальний збір до фонду» визначено розміри обов'язкових внесків комерційних банків до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Ці розміри є доволі значними. Так, за загальним правилом початковий збір сплачується протягом 30 календарних днів з дати видачі банківської ліцензії у розмірі 1 відсотка свого статутного капіталу [109; 150, р. 28].

За статтею 35 «Вимоги до уповноваженої особи Фонду» названого вище Закону тимчасовим адміністратором неплатоспроможного банку та ліквідатором банку (крім ліквідації банку за рішенням власників) є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. А згідно із статтями 8–16 названого Закону у Фонді утворюються та працюють адміністративна рада Фонду у складі п'яти осіб, виконавча дирекція Фонду у складі 7 осіб, серед яких

і директор-розпорядник Фонду, служба внутрішнього аудиту та працівники [109; 150, р. 28].

Іншими словами, у фінансовій сфері комерційні банки є обов'язковими учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та сплачують внески до нього. За рахунок цих внесків та інших джерел формування Фонду (на сьогодні усього 17 видів джерел) фінансується робота його працівників, а в разі потреби – здійснюються виплати фізичним особам – вкладникам комерційних банків. І Фонд одночасно виступає аналогом арбітражного керуючого у загальних справах про банкрутство. Тобто інтереси тимчасового адміністратора неплатоспроможного банку та ліквідатора банку (аналога арбітражного керуючого у загальних справах про банкрутство) та кредитора – вкладника – фізичної особи у разі неплатоспроможності банку будуть у значній мірі забезпечені за рахунок попередніх відрахувань цього банку – потенційного банкрута. Можна запропонувати розробку та запровадження аналогічної схеми і до усіх інших крім банків суб'єктів господарювання як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. Якщо комерційних банків в Україні менше 200, то інших підприємств, установ, організацій, а також громадян-СПД, у тисячі разів більше. Тому і розмір внеску одного платника до аналога Фонду гарантування вкладів фізичних осіб може бути у багато разів меншим. Зрозуміло, що все одно захід буде непопулярним серед суб'єктів господарювання. Проте у нашого народу є приказка «від суми та від тюрми не зарікайся», в якому слово «сума» вказує на потенційний ризик банкрутства для кожного підприємця (як зазначають українські економісти, в умовах невизначеності економічної ситуації та недосконалої законодавчої бази щодо антикризового управління будь-яке підприємство за сферами та обсягами діяльності може опинитися у стані банкрутства. Насамперед, це пов'язано з тим, що окремо взяте підприємство не є ізольованим від економіки. Воно співпрацює з іншими СПД, державою, споживачами, що, в свою чергу, чинить певний вплив на розвиток і функціонування його господарського

механізму [150, р. 28–29]. Для більшості українських підприємств на сучасному етапі характерним є більш-менш однакове коло проблем, таких як порушення ритмічності виробничої діяльності внаслідок зміни економічного середовища, в якому вони існують; втрата традиційних ринків збуту власної продукції; розвиток інфляційних процесів і, відповідно, виникнення необхідності адаптації концептуальних засад управління фінансово-економічною безпекою підприємств [56, с. 313]. Тобто будь-яке підприємство в сучасних мінливих економічних умовах може опинитися перед ризиком бути визнаним банкрутом та ліквідованим. І ситуація із світовою пандемією призвела до банкрутств у багатьох державах раніше рентабельних суб'єктів господарювання у сферах авіаційного транспорту, туризму, гірничо-видобувної і нафто-газової промисловості та ін.). З іншого боку, будь-яке підприємство, установа, організація, не бажаючи того, у будь-який момент може стати кредитором у справі про банкрутство. У такому випадку виплати будуть виправдані. Розробка механізму формування нового фонду – аналога Фонду гарантування вкладів фізичних осіб і відповідного законодавства вимагають окремого глибокого дослідження за межами цього монографічного дослідження. На цьому етапі слід обмежитися пропозицією самої ідеї, яку пізніше може бути пророблено та реалізовано.

Висновки до розділу 1

Правовий інститут банкрутства має складний комплексний характер, що історично сформувався та продовжує еволюювати на основі різногалузевого законодавства під впливом господарської та судової практики. Ліквідаційна процедура як одна із визначальних його складових має специфічні особливості в історично-правовій характеристиці, сучасному правовому режиму, подоланні організаційних та фінансових проблем тощо. На основі проведеного дослідження, результати якого викладено у розділі 1 роботи, можна зробити наступні висновки:

1. Інститут банкрутства та ліквідаційна процедура як його основна складова пройшли еволюцію свого правового режиму. Можна виділити основні їх історично-правові періоди формування, функціонування та генезису:

I. Період Стародавнього Риму, за правом якого сам боржник був основним засобом забезпечення боргу між кредиторами. Поступово відбувався перехід до звернення стягнення на майно боржника, а не на нього особисто. Усі дії та процедури банкрутства, зокрема і ліквідацію, було закріплено у тодішньому законодавстві;

II. Період формування законодавства та господарської практики у середньовічних державах, зокрема Італії, Франції, Англії, Київській Русі. В умовах феодалізму вільного землероба за несплату боргів можна було закріпачити, банкрут відповідав не лише майновими інтересами, а й власними правами.

Слов'янське джерело права «Руська правда» покладало стягнення і з особи боржника, який підлягав продажу, а виручені кошти розподілялися між кредиторами відповідно до встановленої черги. За нещасної (безвинної) неоплатності, тобто за форс-мажорних обставин, боржник міг бути звільнений від відповідальності та укладав угоду про розстрочку боргів. Щодо злісних банкрутів (які втікали на чужину або переховувалися від своїх кредиторів) було можливе застосування положень конкурсного процесу;

III. Період регулювання розгляду у справах про банкрутство на українських землях законодавством Російської імперії з XVIII ст. Діяли три види джерел: іноземне законодавство про неспроможність, давньоруський звичай стягнення боргів, конкурсне законодавство Російської імперії. Першим кодифікованим актом був Статут 1800 року, що розкривав поняття неспроможності як нездатність боржника оплатити борги, встановлював для кредиторів строки для участі в конкурсі;

IV. Радянський період, під час якого з 1920-х років інститут банкрутства зник із законодавства як непотрібний радянському

соціалістичному устрою. Держава вирішувала які підприємства підтримувати, а які ліквідувати;

V. Український період дії «прокредиторського» Закону України «Про банкрутство» 1992 року, дія якого поширювалася на СПД-боржників зі статусом юридичної особи, а мета зводилася лише до оплати боргів кредиторам без урахування інтересів боржника як суб'єкта господарювання, діяльність якого передбачала реалізацію значної кількості публічних інтересів. Цим Законом по суті в іншій формі було затверджено продовження виконавчого провадження;

VI. Український період дії «продебіторського» Закону України «Про відновлення...», яким було встановлено базові умови ініціювання процедур банкрутства самим боржником та будь-ким із кредиторів; запроваджено мораторій на задоволення вимог кредиторів; встановлено об'єктом правового регулювання лише боргове грошове зобов'язання; уведено спеціальні реорганізаційні процедури – санацію і мирову угоду; запроваджено інститут арбітражних керуючих. Закон мав і низку недоліків, через що змінювалася та доповнювалася. За новою редакцією процедури банкрутства були доповнені санацією боржника до порушення провадження в справі про банкрутство; арбітражний керуючий змінив статус із приватного підприємця на суб'єкта незалежної професійної діяльності, який діяв на підставі свідоцтва, а не ліцензії; було уведено Єдиний реєстр арбітражних керуючих України;

VII. Сучасний (новітній) український період дії КУЗПБ, який було прийнято 18 жовтня 2018 року та введено в дію 21 жовтня 2019 року, чим було кодифіковано відповідне законодавство. КУЗПБ містить значну кількість позитивних та негативних моментів, які лише розпочинають досліджуватися та удосконалюватися, зокрема й у нашій роботі;

2. Підґрунтя сучасного конкурсного процесу було закладено давньоримськими юристами, які надали нам можливість виокремити його ознаки, що майже відповідають сучасним:

– предметом стягнення стало майно боржника, а не його свобода чи життя;

– завершення конкурсного процесу стало пов'язане із відшкодуванням вимог кредиторів;

– з'явилася процедура-прототип сучасної процедури розпродажу майном боржника;

– з'явилася процедура-прототип сучасному накладенню мораторію на задоволення вимог кредиторів;

– керувати процедурами банкрутства почали судові органи;

– почалося формування конкурсної маси боржника та її вільний розпродаж серед усіх бажаючих;

– до конкурсного процесу суд почав залучати усіх кредиторів, а не лише найперших чи найвпливовіших серед них.

3. Повна назва КУЗПБ вказує на його орієнтацію на процедури. Оскільки за визначенням мирового угоди до процедур не належить, то і в чинних та нових НПА це буде враховано. В цілому підвищення за новим законодавством винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого виглядає авансом для підвищення ефективності його роботи, а збільшення кількості органів, що здійснюють профілактику правопорушень і контроль за діяльністю державних органів, суб'єктів господарювання, їхніх посадових осіб, може перейти у якість їх роботи та мінімізації зловживань арбітражним керуючим й іншими учасниками процедур банкрутства своїми можливостями та зменшення кількості корупційних проявів. Найбільш вагомими для сторін у справі про банкрутство виглядають новації у процедурі ліквідації, що стосуються продажу майна боржника та ін.;

4. У ГК України свою назву глава 23 «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» отримала за часів дії Закону України «Про відновлення...». За ним суб'єктом банкрутства, тобто боржником чи банкрутом міг бути лише СПД зі статусом юридичної особи або громадянин-СПД. Сьогодні за КУЗПБ боржником та банкрутом може бути і неприбутковий (некомерційний) суб'єкт господарювання. Тому слід пропонувати законодавцю уточнити

назву глави 23 ГК України через її зміну із «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» на «Визнання суб'єкта господарювання банкрутом»;

5. На визначення поняття ліквідаційної процедури повинні впливати наступні процеси:

- визнання боржника банкрутом господарським судом;
- припинення банкрута;
- ліквідація визнаної судом заборгованості банкрута;
- здійснення заходів із задоволення вимог кредиторів;
- організація та продаж майна банкрута;

6. КУзПБ рівно як і іншими НПА України не визначено поняття ліквідаційної процедури, яку на основі наведеного у розділі можна визначити як останню (заключну, кінцеву) процедуру банкрутства, що проводиться на основі положень КУзПБ з урахуванням окремих норм іншого загального і спеціального законодавства, за участі судді та учасників у справі про банкрутство, що має на меті реалізацію майна банкрута, припинення його господарської діяльності та його самого як суб'єкта господарювання зі статусом юридичної особи і максимально можливе задоволення вимог кредиторів. Це визначення поняття може набути поширення у правовій доктрині та отримати застосування при коментуванні і роз'ясненні положень законодавства;

7. Завдання фінансового забезпечення усіх процедур банкрутства, зокрема в частині оплати винагороди арбітражному керуючому та відшкодування йому понесених витрат, в силу положень КУзПБ покладається на боржника (банкрута). У випадку відсутності у нього у достатній кількості ліквідного майна та/або дебіторської заборгованості, фактично це зобов'язання покладається на кредиторів, що є несправедливим. Запропоновано два альтернативних напрями вирішення цієї проблеми:

– завдання з виплати винагороди арбітражному керуючому у певній частині або повністю повинна брати на себе держава на основі вироблення, запровадження та виконання певних правил, щоб мінімізувати змову арбітражного керуючого

із посадовими особами боржника чи кредиторів, судді господарського суду чи іншої посадової особи, на яку буде покладено зобов'язання із забезпечення державного фінансування проведення процедур банкрутства;

– завдання з виплати винагороди арбітражному керуючому потрібно покласти на фонд, аналогічний Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. До новоутвореного фонду сплачуватимуть внески у невеликих розмірах усі суб'єкти господарювання – потенційні кредитори та боржники як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. Якщо комерційних банків в Україні менше 200, то інших підприємств, установ, організацій, а також громадян-СПД, у тисячі разів більше. Тому і розмір внеску одного платника до аналога Фонду гарантування вкладів фізичних осіб може бути у багато разів меншим. Тобто будь-яке підприємство в сучасних мінливих економічних умовах може опинитися перед ризиком бути визнаним банкрутом та ліквідованим. І ситуація із світовою пандемією призвела до банкрутств у багатьох державах раніше рентабельних суб'єктів господарювання у сферах авіаційного транспорту, туризму, гірничо-видобувної і нафто-газової промисловості та ін.). З іншого боку, будь-яке підприємство, установа, організація, не бажаючи того, у будь-який момент може стати кредитором у справі про банкрутство. У такому випадку виплати будуть виправдані.

Розділ 2

ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ

2.1. Порядок визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури

Економіка світу та будь-якої держави не може розвиватися прямолінійно. Постійно з певною періодичністю виникають кризи, які негативно позначаються на роботі окремих суб'єктів господарювання. Тому у регулюванні процедур банкрутства проблем менше не стає. Через це 18 жовтня 2018 року було прийнято, а 21 жовтня 2019 року введено в дію КУзПБ. Загалом у сучасному економічному світі продовжується посилення захисту публічних інтересів, що спричиняє розширення сфери регулювання спеціальним господарським та адміністративним законодавством та об'єктивно зменшує сферу регулювання законодавством цивільним. Україна має специфічні особливості в організації, розробці та прийнятті нормативної бази. Якщо сьогодні у світі відбуваються тенденції, описані вище, то в Україні навпаки – робляться спроби до розширення сфери регулювання цивільним законодавством за рахунок господарського, адміністративного, трудового, екологічного, земельного, аграрного, житлового тощо. Як зазначається у роботах вітчизняних вчених, в Україні та інших державах продовжується тенденція до регулювання ЦК України лише тих відносин, що є його предметом, – тих, що базуються на засадах рівності та опосередковують приватні інтереси [45, с. 78]. З цього приводу В.К. Мамутов вказував, що багатьом юристам стало зрозуміло, що спроби вирішення економічних проблем із позицій приватноправової концепції не увінчалися успіхом, оскільки ця концепція неадекватна сучасній

економіці [71, с. 93]. Проте такою є ситуація сьогодні. Яким чином врегулюватимуться відносини за участі великих підприємств та їх об'єднань завтра не зрозуміло. У будь-якому випадку, відносини, що виникають та існують між учасниками процедур банкрутства, мають велику кількість публічних інтересів. Тому ці процедури проходять через господарські суди під контролем суддів. Розробка і прийняття окремого КУзПБ була потрібною та своєчасною, на що вказувалося у першому розділі роботи. Відносини, що виникають під час процедур банкрутства, мають велику кількість публічних інтересів, оскільки в ефективній роботі суб'єкта господарювання зі своєчасною виплатою зарплат, здійснення відрахувань податків та зборів тощо зацікавлена велика кількість учасників відносин у сфері господарювання. Важливим завданням усіх учасників процедур банкрутства є гармонізація приватних і публічних інтересів. Комітет кредиторів є найбільш важливим та відповідальним органом за це та саме він приймає вирішальні рішення щодо переходу на наступну процедуру банкрутства [151]. Після безрезультатності усіх здійснених санаційних механізмів вирішується питання про визнання боржника банкрутом та перехід до ліквідаційної процедури.

Критеріями банкрутства, на думку Б.М. Полякова, виступають: наявність установлених судом неоплачених грошових зобов'язань кредиторів; недостатність майнових активів на покриття боргових зобов'язань; незадовільні результати реабілітаційних процедур (санації або мирової угоди) [86, с. 15–16]. У випадку наявності цих критеріїв та недостатності заходів, вжитих у процедурах розпорядження майном боржника та санації буде здійснено перехід до процедури ліквідації.

До заслуг названого та інших українських вчених слід віднести спробу удосконалення наявних та розробки нової економічної моделі запобігання банкрутству. Через чіткий аналіз поточного коефіцієнту, коефіцієнту оборотності кредиторської заборгованості, коефіцієнту оборотності власного капіталу, рентабельності активів, відношення боргу до власного капіталу, що

застосовуються у світовій практиці, вченими запропоновано модель, що дозволить краще оцінити ймовірність банкрутства підприємства як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках [155, р. 379–380].

Очевидно, що до пошуку і доведення наявності критеріїв банкрутства, визначених Б.М. Поляковим, слід визначитися і наявністю у суб'єкта матеріальної та процесуальної правосуб'єктності, оскільки без них не може бути провадження у справі про банкрутство [127]. За відсутності матеріальної правосуб'єктності або господарської компетенції сам суб'єкт є відсутнім. А за відсутності процесуальної правосуб'єктності суб'єктом банкрутства, зокрема і ліквідаційної процедури, буде власник майна чи материнська компанія тощо боржника (банкрута) [127].

Ліквідацією банкрута вважається запроваджена господарським судом у справі про банкрутство судова процедура, спрямована на припинення існування боржника, неспроможного виконати свої грошові зобов'язання [32, с. 295].

В межах провадження у справі про банкрутство існують одночасно правовідносини матеріального характеру між боржником та кредиторами, а також правовідносини процесуального характеру, які виникають у зв'язку з порушенням справи про банкрутство та забезпечують реалізацію матеріальних норм права. Таким чином, матеріально-правові норми інституту неспроможності можуть бути реалізовані лише за допомогою процесуальних норм, які втілюються у процесуальних правовідносинах [29, с. 7–8].

Провадження у справах про банкрутство є самостійним видом судового провадження і характеризується особливим процесуальним порядком розгляду справ, специфічністю цілей і завдань, особливим суб'єктним складом, тривалістю судового провадження, що істотно відрізняють це провадження від позовного [5, с. 8]. Особливості призвели до того, що ЦК України, який прагне регулювати навіть не властиві йому за правовою природою відносини, у статті 110 «Ліквідація юридичної особи» передбачив бланкетну норму, наведену у частині третій, згідно

із якою якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа здійснює всі необхідні дії, встановлені законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом [145]. Зрозуміло, що сьогодні ця норма потребує зміни у зв'язку із дією КУЗПБ.

Розгляд справ про банкрутство має свої особливості перед розглядом інших справ у наказному та позовному провадженні. Зокрема до таких справ виключається можливість застосування спрощеного провадження [58, с. 303].

Провадження у справах про банкрутство чітко регламентовано законодавством у часі. У ньому беруть участь специфічні групи учасників, статус і навіть назва окремих із них змінюються разом із зміною процедур банкрутства. Суддя має бути максимально підготовленим та знати специфіку розгляду справ про банкрутство. Не даремно частиною 6 статті 37 «Склад та структура Верховного Суду» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що у КГС України обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ про банкрутство [113].

Розгляд справ про банкрутство умовно може бути розділено на дві частини – власне розгляд заяв про банкрутство та розгляд похідних заяв від кредиторів та інших учасників процедур банкрутства, що пов'язані із, наприклад, визнанням недійсними окремих господарських договорів чи їхніх частин, результатів окремих процедур – торгів на аукціоні, публічних закупівель, договорів тощо. Позитивом є те, що за положеннями КУЗПБ усі похідні позови додаються до матеріалів основної справи про банкрутство, і суддя розглядає одразу усі питання, пов'язані із процедурами банкрутства. Особливо багато суперечок виникає на стадії проведення ліквідаційної процедури банкрута.

На основі положень статті 58 «Постанова про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури» КУЗПБ у випадках, передбачених КУЗПБ, господарський суд у судовому засіданні за участю сторін ухвалює постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру [64].

Такі випадки можуть мати місце при завершенні процедури розпорядження майном боржника або процедури санації.

Другий варіант розвитку подій, зазначений у частині 2 статті 49 «Закінчення процедури розпорядження майном» є песимістичним для боржника та, мабуть, і для більшості кредиторів. Цей варіант передбачає, що до закінчення процедури розпорядження майном боржника збори кредиторів можуть прийняти таке рішення – подати до господарського суду клопотання про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури [64]. До цього рішення повинні дійти представники кредиторів, що входять до складу комітету кредиторів. Це означає, що економічна ситуація у боржника є негативною, врятувати його та відновити його платоспроможність застосуванням будь-яких санаційних способів та механізмів не уявляється доцільним. Кредитори розуміють, що у випадку ліквідації банкрута не всі з них отримають свої гроші, проте і відтягування процедури ліквідації майновий стан боржника не поліпшить. З іншого боку, на практиці часто має місце ситуація, коли комітетом кредиторів на стадії розпорядження майном боржника приймається рішення про потребу у переході до ліквідаційної процедури, хоча фінансовий стан боржника вказує на можливість відновити його платоспроможність через продовження господарської діяльності, застосування заходів у межах санації, залучення інвесторів, укладання мирової угоди тощо. У цьому випадку можливо кредитори прагнуть позбутися конкурента на ринку певної продукції, викупити його майно чи мають якісь інші інтереси, що превалюють над приватним інтересом повернення у повному обсязі боргів від боржника. У будь-якому разі, суддя господарського суду повинен об'єктивно оцінити ситуацію, проаналізувати дані первинного та звітного бухгалтерського обліку, матеріали інвентаризації та аудиту (якщо аудит проведений) та прийняти рішення, адекватне реальному стану боржника та економічній ситуації у державі, регіоні, ринку конкретної продукції, яку виготовляє боржник.

Після засідання комітету кредиторів господарський суд повинен ухвалити його рішення. Хоча у суду є й інші варіанти. Так, він може своєю ухвалою продовжити строк процедури розпорядження майном; ухвалою ввести процедуру санації та затвердити її план (за умови схвалення такого плану зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами); ухвалою закрити провадження у справі про банкрутство (у разі оптимістичного для боржника сценарію розвитку подій та відновлення ним своєї платоспроможності). Але в нашому (тобто песимістичному для боржника) випадку господарський суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури [64]. Таку ж постанову господарський суд приймає й у випадку, коли зборами кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного з наведених вище рішень. Таке рішення приймається судом за наявності ознак банкрутства протягом п'яти днів після закінчення процедури розпорядження майном боржника [64] та є логічним, оскільки будь-який інший варіант призведе лише до затягування часу. З цього моменту процедура розпорядження майном припиняється та відкривається ліквідаційна процедура.

Наведений варіант подій має місце без застосування процедури санації. Вона є зайвою для боржника і не дозволить йому відновити платоспроможність та максимально задовольнити визнані господарським судом вимоги усіх кредиторів. Інший варіант подій передбачає відкриття ліквідаційної процедури після процедури санації.

Статтею 57 «Звіт керуючого санацією» КУЗПБ передбачено, що за 15 днів до закінчення строку проведення процедури санації, визначеного планом санації, а також за наявності підстав для припинення процедури санації керуючий санацією зобов'язаний подати зборам кредиторів письмовий звіт і повідомити кредиторів про час і місце проведення зборів кредиторів [64]. Одночасно із цим арбітражний керуючий звертається до комітету кредиторів із пропозицією про:

– прийняття рішення про припинення процедури санації у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника або:

– звернення до господарського суду з клопотанням про затвердження схвалених зборами кредиторів змін до плану санації та продовження строку процедури санації або:

– звернення до закінчення строку процедури санації до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури [64].

Перші два варіанта є оптимістичними і вказують на відновлення боржником платоспроможності на кінець процедури санації або пізніше після продовження її строків. Останній варіант вказує на те, що навіть довіра кредиторів, арбітражного керуючого та господарського суду до можливостей боржника і надія на санаційні механізми, достатньо чи недостатньо реалізовані у процедурі санації, не дозволили боржнику виправити своє фінансове становище. Арбітражний керуючий бачить песимістичність моменту та не клопоче про подовження строків. Якщо подовження строків санації також не призведе до відновлення платоспроможності боржника, то тоді арбітражному керуючому залишиться пропонувати комітету кредиторів лише третій із наведених варіантів.

Не довше, як за 10 днів збори кредиторів розглядають звіт керуючого санацією та пристають на одну із його пропозицій.

На практиці може мати місце ситуація, коли збори кредиторів не спромоглися прийняти жодного рішення. Це не означає, що будуть порушені строки процедур банкрутства та виникне колізія. У такому випадку рішення приймає сам господарський суд. У цьому випадку можливість продовження строків процедури санації не розглядається. Суд приймає рішення або про закриття провадження у справі про банкрутство або про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Якщо звіт за планом санації було затверджено, а рішення зборами кредиторів прийнято і матеріали своєчасно передано до господарського суду, то останній проводить засідання. У випадку

відсутності від кредиторів пропозицій про продовження строку санації суд визнає боржника банкрутом та відкриває ліквідаційну процедуру, про що ухвалюється постанова. Судом визначається строк, протягом якого ліквідатором здійснюється ліквідація боржника, що змінює свій статус та назву на банкрута. Цей строк не може перевищувати 12 місяців [64]. З моменту ухвалення постанови із зміною правового статусу боржника повністю змінюється і його господарська діяльність.

Так, припиняється дія мораторію на задоволення вимог кредиторів. Тобто строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав; у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань, у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури; припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута; скасовуються арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, та інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника; відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю та ін. [64].

На потенційну дату прийняття господарським судом постанови про відкриття ліквідаційної процедури (за період з початку звітного року) бухгалтерією боржника має бути складена фінансова звітність. Для підприємств (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) пакет бухгалтерських документів повинен включати: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал [2, с. 229].

Частиною 2 статті 59 «Наслідки визнання боржника банкрутом» КУЗПБ надано 15 днів з дня призначення ліквідатора посадовим особам банкрута на передачу бухгалтерської та іншої документації, печаток і штампів, матеріальних та інших цінностей

банкрута ліквідатору [64]. Очевидно, що не завжди цей припис виконується добровільно та своєчасно. Через це у названій нормі наведено нагадування про те, що у разі ухилення від виконання зазначених обов'язків відповідні посадові особи банкрута несуть відповідальність відповідно до закону, а ліквідатор має право замовити виготовлення дублікатів печатки та штампів у разі їх втрати [64]. На нашу думку, положення цієї норми щодо строку є хибними. Недоцільно кредиторам втрачати цілих 15 днів, а фактично можливо і більше, на те, щоб ліквідатору передали документи, печатки і ключі від сейфів та дверей, де зберігаються матеріальні цінності. Це має робитися автоматично одразу після призначення ліквідатора. Саме у такому ключі повинна бути прописана названа норма. У цьому випадку процедура ліквідації розпочнеться і може завершитися швидше, частина кредиторів отримає усі або частину своїх грошей, інші кредитори, які не отримують свої гроші, принаймні матимуть певну визначеність та не витрачатимуть час і не розраховуватимуть у планах роботи на вимоги до банкрута.

Під час ліквідації підприємства виникає специфічний поділ його майна, який є характерним саме для процедури ліквідації. Так, кредиторська заборгованість поділяється на заявлену у встановлений термін; заявлену після закінчення встановленого терміну; таку, що не була заявлена. У свою чергу заявлену заборгованість можна розділити на визнану ліквідаційною комісією і не визнану ліквідаційною комісією [137, с. 6]. Законодавцем у КУзПБ зроблено спробу чітко розділити цю заборгованість та закріпити різний порядок її погашення чи відмови у погашенні.

У названій статті 59 КУзПБ передбачено спробу виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства. Таку спробу робить господарський суд через офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-порталі судової влади України [64]. Очевидно, що такі кредитори

є поточними, а не конкурсними, і розрахунки із ними здійснюються боржником (банкрутом) позачергово. Такі кредитори і без того моніторять фінансову ситуацію у боржника. Вони і без повідомлення на офіційних веб-порталах щоденно матимуть оперативну інформацію про фінансовий стан та господарську діяльність боржника.

У будь-якому випадку поточні кредитори перебувають у кращому становищі, ніж конкурсні. Заборгованість боржника перед ними може бути погашена і до ліквідаційної процедури. А в ліквідаційній процедурі господарський суд серед іншого розглядає заяви з вимогами поточних кредиторів, які надійшли до господарського суду після офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом. І заяви з вимогами поточних кредиторів розглядаються господарським судом у порядку черговості їх надходження. За результатами розгляду зазначених заяв господарський суд своєю ухвалою визнає чи відхиляє (повністю або частково) вимоги таких кредиторів [64]. Проте погашення вимог поточних кредиторів у випадку, коли боржник змінив статус на банкрута, уже не відбуватиметься у пільговому порядку.

Вимоги поточних кредиторів погашаються в порядку черговості, визначеної статтею 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» КУзПБ [64]. На нашу думку, це невірно. Поточні кредитори у будь-якому випадку повинні мати переваги перед конкурсними кредиторами. Якщо такої переваги не буде, то боржник у процедурах розпорядження майном та санації ризикує не укласти значної кількості договорів із потенційними поточними кредиторами. Особливо часто ситуація відмови суб'єктів господарювання укладати договори із боржником матиме місце перед закінченням процедур розпорядження майном боржника та санації. З іншого боку, боржник, арбітражний керуючий, конкурсні кредитори об'єктивно зацікавлені у підвищенні вартості майнових активів за рахунок інших осіб-інвесторів, поточних кредиторів чи інших осіб. У такому випадку зростає шанс їм самим задовольнити хоча б частину власних вимог і повернути

хоча б частину власних коштів. Також поточні кредитори, які знаючи про незадовільний фінансовий стан боржника, погодились позичити йому гроші, продати товар з відстрочкою платежу тощо, повинні мати хоча б якісь пільги і привілеї перед конкурсними кредиторами, які уклали договір у звичайному порядку, не знаючи про ризики банкрутства їхнього контрагента.

Для виправлення такої ситуації потрібно внести зміни до пункту 3 частини 4 статті 60 «Функції господарського суду у ліквідаційній процедурі» КУЗПБ, яка зараз викладена у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються в порядку черговості, визначеної статтею 64 цього Кодексу». Логічним є викладення цієї норми у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються до початку погашення вимог конкурсних кредиторів». У такому випадку потенційні контрагенти боржника будуть економічно більш захищеними і активніше укладатимуть господарські договори із потенційним банкрутом. Можливо підвищення активності у господарській діяльності боржника дозволить йому відновити свою платоспроможність та уникнути застосування по відношенню до нього процедури ліквідації. Сам же поточний кредитор може не отримати свої гроші у тому випадку, якщо пропустить момент відкриття ліквідаційної процедури та погашення вимог інших кредиторів. У такому випадку діятиме четвертий пункт частини 4 названої вище статті, який вказує, що якщо кредитор заявив вимоги після здійснення розрахунків з іншими кредиторами, сплачені таким кредиторам кошти поверненню не підлягають [64]. Схожу норму містить частина 3 статті 61 «Повноваження ліквідатора» КУЗПБ, яка вказує, що оплата витрат, пов'язаних з проведенням ліквідаційної процедури, здійснюється у такому порядку: – у першу чергу оплачуються витрати, пов'язані з проведенням ліквідаційної процедури, та сплачується винагорода ліквідатора; – у другу чергу виконуються зобов'язання перед особами, які після відкриття провадження у справі про банкрутство боржника надавали кредитування, поставляли сировину, комплектуючі з відстроченням платежу [64]. Тільки

у наведеній нормі контрагенти боржника названі особами, а не кредиторами. Тобто мабуть тут мається на увазі, що зобов'язання перед такими контрагентами повинні погашатися перед відкриттям ліквідаційної процедури. А якщо хтось із них не встиг отримати свої гроші до цього моменту, то тоді він стає поточним кредитором і може не встигнути за конкурсними кредиторами повернути свої кошти.

У випадку внесення ВР України запропонованих нами змін до статті 60 КУЗПБ, певні несумлінні поточні кредитори або суб'єкти господарювання, утворені для реалізації шахрайських схем, можуть спробувати фіктивно надати гроші чи майно боржнику та отримати від нього реальні гроші чи майно у найпершу чергу перед погашенням вимог конкурсних кредиторів. Така ситуація може мати місце. Її унеможливлення або своєчасне припинення повинно здійснюватися арбітражним керуючим, кредиторами, суддею господарського суду та іншими учасниками процедур банкрутства. Крім цього, оскільки такі дії виходять за межі господарського законодавства до площини законодавства кримінального, то названі особи повинні негайно повідомити правоохоронні органи. Якщо ж такої негативної ситуації не станеться, то реалізація наших пропозицій повинна сприяти підвищенню ефективності та результативності господарської діяльності боржника.

У роботі нами розглядається ситуація, коли боржнику не вдалося відновити свою платоспроможність ані у процедурі розпорядження майном, ані у процедурі санації. У такому випадку після визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури здійснюється формування, оцінка та реалізація ліквідаційної маси.

2.2. Формування, оцінка та реалізація ліквідаційної маси

Питання формування, оцінки та реалізації ліквідаційної маси є без перебільшення центральними у ліквідаційній процедурі.

В умовах, коли крім майна боржника, що залишилося у нього на балансі та фактично на момент визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, жодних коштів, ресурсів чи можливостей він не має, саме від кількості майна та вартості ліквідаційної маси залежатиме чи всі кредитори отримають задоволення своїх вимог.

Ще два роки тому українські народні депутати (наприклад, Р. Сидорович), вчені, представники ЗМІ та громадськості піднімали питання стосовно того, що господарський процес та процедури банкрутства мають достатньо багато відмінностей і тому застосування господарсько-процесуальних норм у процедурах банкрутства може створювати лише правові колізії. Так, існує різне розуміння стосовно можливості зупинення позовного провадження у справах про банкрутство. Так само виникають складнощі у процедурах оскарження, розгляду судом не кредиторських вимог, витребування майна, управління ліквідаційною масою [34]. Ці питання, на думку вчених і практиків, господарський процес не може нормально вирішити, оскільки націлений на врегулювання дещо інших процесуальних правовідносин [34].

Сьогодні повноцінно діє КУзПБ, норми якого поширюються виключно на відносини, що виникають у процедурах банкрутства та опосередковують реалізацію інтересів різних учасників процедур банкрутства. І процедура ліквідації, що є однією із основних та визначальних у справі про банкрутство, не є виключенням [11, с. 86–87].

При ліквідації підприємства мають місце майнові інтереси таких учасників процесу ліквідації, як кредитори та учасники підприємства, наймані робітники, держава, інтереси самого підприємства, що ліквідується. В окремих випадках процес ліквідації підприємства зачіпає також майнові інтереси територіальної громади (ліквідація гірничих підприємств тощо) [137, с. 6]. У будь-якому випадку процедура ліквідації зачіпає значну кількість публічних інтересів та залежно від розміру підприємства – банкрута впливає на економіку регіону або і держави в цілому.

Кожен учасник відносин ліквідації має свої об'єктивні майнові інтереси, а їх дотримання і реалізація потребують впровадження відповідних законодавчих механізмів. Відправною точкою при впровадженні таких механізмів має бути збалансування інтересів учасників процесу ліквідації та додаткове забезпечення інтересів найменш захищених учасників процесу ліквідації [137, с. 6]. Можливо через це український законодавець ще з часів появи інституту банкрутства запровадив черговість задоволення вимог кредиторів та до першої черги максимально відніс цих найменш захищених учасників. Але щоб забезпечити реалізацію їхніх інтересів потрібно спочатку забезпечити формування, надати належну і достовірну оцінку ліквідаційній масі банкрута та забезпечити її ефективну реалізацію.

І.А. Бутирською запропоновано повноваження ліквідатора у справі про банкрутство поділяти на три групи залежно від характеру та спрямованості дій: майнові, організаційні та управлінські [21, с. 15]. Виходячи із такої класифікації повноваження ліквідатора стосовно формування, оцінки та реалізації ліквідаційної маси є одночасно майновими, організаційними та управлінськими. Проте саме майнові повноваження мають пріоритет і прямо впливають на результат процедури ліквідації.

Відповідальність за бухгалтерський облік господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією підприємства, включаючи оцінку майна і зобов'язань підприємства та складання ліквідаційного балансу і фінансової звітності, покладається на ліквідатора. При цьому для забезпечення ведення бухгалтерського обліку ліквідатор може обрати один із варіантів: – найняти за строковим трудовим договором на період ліквідації окремого бухгалтера чи кількох бухгалтерів; – користуватися послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець; – доручити ведення бухобліку аудиторській фірмі; – вести облік самостійно [2, с. 231–232]. Кожен із варіантів має свої позитивні та негативні боки. Ліквідатор має обрати оптимальний, який би максимально заощадив грошові кошти боржника, необхідні для

розрахунків із кредиторами та ним самим, і при цьому дозволив мати оперативну і достовірну інформацію про фінансовий стан та майно боржника і своєчасне, точне та законне оформлення усіх господарських та фінансових операцій із майном, немайновими активами, зобов'язаннями та грошовими ресурсами боржника.

Виходячи з основних етапів процедури ліквідації, економісти справедливо виділяють наступні основні моменти в обліковій політиці підприємства-боржника:

- вибір методики визначення ліквідаційної маси та оцінки майна підприємства;
- зазначення черговості задоволення вимог кредиторів;
- розробка робочого плану рахунків;
- складання ліквідаційного балансу [66].

І мабуть найскладнішим та найбільш визначальним серед наведених виступає перший етап, оскільки без формування, оцінки та реалізації ліквідаційної маси інші етапи будуть зайвими.

Ліквідаційною масою КУЗПБ у частині 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» визначає усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання [64]. Майно, яке знаходиться у банкрута на основі умов певного господарського чи цивільно-правового договору (оренди, лізингу, концесії, позики, прокату, зберігання тощо), не може бути віднесено до складу ліквідаційної маси. Так само не може бути віднесено до складу ліквідаційної маси майно, яким банкрут володіє, користується та розпоряджається на основі права оперативного управління або оперативного використання майна. Останнє взагалі кілька років тому втратило легітимацію у правовому полі України через те, що таке майно використовують відокремлені підрозділи суб'єктів господарювання, які не мають статусу юридичної особи. Оскільки у цивільному праві суб'єкт хибно визначається однією із його характеристик та назвою «юридична особа», то учасник відносин у сфері господарювання без статусу юридичної особи з точки зору цивільного права не є суб'єктом. І навіть приклади із досвіду

розвинених європейських держав та положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (у ньому немає вказівки на обов'язкову наявність статусу юридичної особи в учасників зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в іноземних суб'єктів господарської діяльності) [103] не є аргументом для українських цивілістів та законодавця. У статті 1 «Визначення термінів» КУЗПБ боржником визнано юридичну особу або фізичну особу, у тому числі фізичну особу – підприємця, неспроможного виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [64]. Відповідно, фізична особа – підприємець та взагалі будь-яка фізична особа, тобто людина, яка є суб'єктом цивільного права, може бути боржником. Загалом можливість застосування процедур банкрутства до суб'єктів цивільного права – людей (фізичних осіб – мовою цивільного права) та відкриття щодо них провадження у справі про неплатоспроможність є новацією КУЗПБ [128]. А відокремлений підрозділ суб'єкта господарювання, який не має статусу юридичної особи та не є особою фізичною, бути боржником або банкрутом не може. Тобто стосовно права оперативного використання майна все зрозуміло [11, с. 87].

Питання стосовно відсутності у законодавстві положення про можливість входження до складу ліквідаційної маси майна, що перебуває у боржника на праві оперативного управління, слід розглянути детальніше. На праві оперативного управління майно перебуває у некомерційних суб'єктів господарювання. Правом оперативного управління є речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом) [36, с. 358]. На такому праві майно передається власником некомерційному суб'єкту господарювання. Часто на праві оперативного управління господарюють державні заклади охорони здоров'я, заклади освіти та інші державні чи комунальні установи, утворені без мети отримання прибутку.

У статті 1 «Визначення термінів» Закону України «Про відновлення...» боржником визнавався СПД зі статусом юридичної особи або фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність [95]. Такі суб'єкти володіють, користуються та розпоряджаються майном на основі права власності чи права господарського відання. Тобто раніше боржником чи банкрутом міг бути лише комерційний суб'єкт господарювання чи громадянин-підприємець. Некомерційний суб'єкт господарювання не міг бути боржником. Питання відновлення його платоспроможності покладалося на власників майна, які надавали своє майно некомерційному суб'єкту господарювання. Можливо такий крок законодавця був виправданим і власник майна повинен сам вирішувати чи рятувати фінансово той суб'єкт господарювання, що ним був створений та господарював на основі наданого ним майна, чи дозволити йому бути ліквідованим через неможливість погасити боргові зобов'язання [11, с. 88].

Сам поділ суб'єктів господарювання на комерційні та некомерційні, на нашу думку, є застарілим та таким, що вимагає усунення. У науковій літературі наводяться різні види господарської діяльності, визнані некомерційним господарюванням, та різні суб'єкти господарювання, визнані некомерційними. Проте вони хоча і є некомерційними, та при цьому надають платні послуги, продають товари, за плату виконують роботи й отримують прибуток від цього. Основним і єдиним критерієм визнання суб'єкта господарювання комерційним повинен бути сам факт отримання прибутку. А напрямок використання отриманих коштів не повинен братися за основу при прийнятті рішення відносно прибутковості суб'єкта. Можемо прогнозувати, що за якийсь час залишиться один критерій і всі суб'єкти господарювання будуть мати статус СПД [46, с. 32].

Можливо законодавство України уже розпочало повертатися у бік скасування поділу суб'єктів господарювання на комерційні та некомерційні. І саме через це у КУзПБ немає прив'язки до лише комерційного статусу боржника та банкрута. Так, у статті 1

«Визначення термінів» боржником визнається «юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав» [64]. Тобто тепер будь-який суб'єкт господарювання та навіть будь-яка людина, що не є підприємцем, може бути визнаний/визнана боржником та банкрутом. Але зробивши один крок на користь зрівняння усіх суб'єктів господарювання між собою незалежно від мети отримання та використання прибутку, принаймні перед загрозою банкрутства, законодавець не передбачив можливість некомерційних суб'єктів господарювання відповідати своїм майном на статусі оперативного управління перед кредитором у процедурі ліквідації. Очевидно, що визначення поняття ліквідаційної маси не було змінено одночасно із зміною визначення поняття боржника. Видається, що слід запропонувати у частині 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУзПБ після словосполучення «господарського відання» додати словосполучення «або оперативного управління» [11, с. 88–89].

З іншого боку, КУзПБ передбачив, що майно, яке належить банкруту на праві володіння або користування, включається до складу ліквідаційної маси. Тільки умовою є визначеність цього майна родовими ознаками [64]. У певній мірі майно, на основі якого здійснюється некомерційне господарювання, може належати суб'єкту господарювання на правах володіння або користування із нульовим чи майже нульовим рівнем реалізації права розпорядження. Але на відміну від загальних випадків права оперативного управління тут має місце визначеність майна родовими ознаками. Проте уже наступна норма, що міститься у частині 3 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУзПБ частково нівелює наведені вище міркування, оскільки виключає індивідуально визначене майно, що належить банкруту на підставі речових прав, крім права власності і господарського відання, зі складу ліквідаційної маси [64]. Тобто спроба віднести частину майна, що є у банкрута на праві оперативного управління, до складу ліквідаційної маси, була нівельована законодавством. А отже, щоб

повноцінно віднести до боржників та банкрутів некомерційні суб'єкти господарювання та цим прирівняти їх із комерційними та спробувати якісніше захистити права кредиторів, необхідно в комплексі із доповненням частини 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ видалити абзац перший частини третьої цієї статті. З іншого боку, некомерційний боржник (банкрут) майже не може розпоряджатися майном, наданим йому власником. І через неефективну економічну політику некомерційного суб'єкта господарювання – боржника страждають економічні інтереси власника. Він втрачає майно, визначене родовими ознаками, при цьому зберігаючи індивідуально визначене майно. Чи вірно це з точки зору забезпечення інтересів власника майна? З одного боку, власник не зобов'язаний нести майнову відповідальність за результати господарювання утвореної ним некомерційної організації. А з іншого боку, він уже віддав це майно новому суб'єкту господарювання. То чому він тоді може забирати це майно у випадках неефективної роботи суб'єкта, якому це майно вже передав? На нашу думку, у ситуації, що склалася, може бути і другий варіант вирішення. Цим варіантом є виключення некомерційних суб'єктів господарювання зі складу боржників та банкрутів, тобто повернення до ситуації, що існувала на основі Закону України «Про відновлення...». Тобто законодавець повинен повністю схилитися на користь одного із можливих варіантів. Варіант, що є сьогодні, має половинчастий характер та утворює плутанину. У цьому зв'язку доречно навести думку одного із апологетів науки господарського права – Б.Г. Розовського: чи треба нагадувати, що навіть медики під гаслом гуманізації відмовляються від експериментів над кролями, морськими свинками, іншою живністю та переходять на масштабне комп'ютерне моделювання. Лише в юриспруденції, у законотворчості продовжують експериментувати на людях [124, с. 81–82]. На жаль, слід погодитися із відомим вченим, оскільки перед масштабними змінами законодавства про банкрутство можна було дослідити та проаналізувати досвід держав, в яких уже сьогодні застосовуються

процедури банкрутства до громадян (підданих), які не є підприємцями, до некомерційних суб'єктів господарювання. І за допомогою комп'ютерних програм можна було б прорахувати ефект від новацій. Якщо ж це було зроблено, і позитивний ефект очікується, тоді слід не вагаючись довести зміни і реформи до кінця та законодавчо передбачити включення майна некомерційного суб'єкта господарювання – банкрута, яким він володіє, користується та розпоряджається на основі права оперативного управління, до складу ліквідаційної маси.

До складу ліквідаційної маси відносять усі види майнових активів. Загалом майном у ГК України визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів [37]. Згідно з абзацем другим частини другої статті 3 «Оцінка майна та майнових прав» Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» майном, яке може оцінюватися, вважаються об'єкти в матеріальній формі, будівлі та споруди (включаючи їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери; нематеріальні активи, в тому числі об'єкти права інтелектуальної власності; цілісні майнові комплекси всіх форм власності [108].

Як вказується у науковій літературі, на сучасному етапі історичного розвитку майно вийшло за межі здійснення господарських процесів і все частіше зустрічається в інших видах правовідносин. Майно та його правові режими стали складним багатоаспектним інститутом, який функціонує в багатьох соціально-економічних системах. Використання майна дозволяє встановити безліч фактів та відомостей, що мають безпосереднє

значення для них. В свою чергу, теоретичне підґрунтя визначення, класифікації видів та джерел формування майна дозволяє зрозуміти загальні закономірності, які відображають предмет господарювання, який не можливо не брати до уваги при вирішенні безлічі господарсько-правових питань [123, с. 155]. З іншого боку, сучасні інтерактивні технології ускладнюють роботу ліквідатора, оскільки найближчим часом йому доведеться виявляти нематеріальні активи банкрута, які часто у науковій літературі отримують назву «віртуальні активи». В.С. Мілаш зазначає, що законодавча легалізація поняття «віртуальні активи» стала важливим кроком на шляху легалізації ринку віртуальних активів та першим етапом становлення інституту віртуальних активів, подальший розвиток якого потребує активізації роботи над розробкою профільного законодавства про віртуальні активи та внесення відповідних доповнень до ГК України та ЦК України, Закону України «Про електронну комерцію», податкового, інвестиційного законодавства та інших актів чинного законодавства щодо правового режиму віртуальних активів як особливих об'єктів цивільних/господарських прав [73, с. 102]. Операції з видобутку (генерації, «майнінгу») мають велику схожість із класичними видами господарської діяльності. Різниця між ними залишається лише у легітимації останніх та відсутності такої у перших [48]. У випадку легітимації таких операцій та операцій із купівлі-продажу криптовалюти, остання як нематеріальний актив банкрута може бути обміняна на кошти у національній валюті, які будуть сплачені кредиторам. А завданням ліквідатора буде виявити її наявність, забезпечити оцінку та реалізацію. Найскладнішим буде перше, оскільки однією із основних властивостей операцій із біткойнами та іншими із більш ніж 1000 видів криптовалюти є анонімність [43, с. 37].

До ліквідаційної маси відносять не лише майно, а й майнові права.

С.С. Попадюк зазначає, що скоріше за все законодавець на стадії ліквідації під словом «майно» має на увазі широке його

розуміння – як сукупність речей, а також майнових прав та обов'язків. Відсутність деталізації майна банкрута є у певній мірі виправданою, оскільки відчуження майна у даному випадку є лише одним із багатьох послідовних етапів припинення платоспроможності банкрута, не обтяженим наслідками задоволення чи не задоволення вимог кредиторів, адже кінцева мета є прогнозованою – повне припинення банкрута [88, с. 113]. Майно та майнові права боржника, що з відкриттям ліквідаційної процедури став банкрутом, мають бути виявлені, обраховані та реалізовані. І лише за рахунок отриманої грошової маси будуть задоволені вимоги кредиторів.

У господарській та судовій практиці на позначення ліквідаційної маси також застосовують слово «конкурсна». Так, юрист-практик називає ліквідаційну масу конкурсною, зазначаючи, що основною метою формування конкурсної маси є відокремлення майна для спрощеного його розподілу між кредиторами [77, с. 240]. Інший згадуваний вище автор, формулюючи власні думки та наводячи думки авторів різних часів і держав, також застосовує термін «конкурсна» [88, с. 113]. А в зв'язку із динамічністю та мінливістю видів майнових активів, що належать банкруту у різні моменти його існування, та їх розміру (наприклад, боржник може отримати певне майно, майнові права чи грошові ресурси внаслідок задоволення дебіторської заборгованості, повернення йому його майна із чужого законного чи незаконного володіння чи користування тощо, а може втратити певне майно після розрахунку з кимось із кредиторів) вченими пропонується і третій термін – «майнова маса» [88, с. 114].

Вважаємо застосування слова «конкурсна» по відношенню до ліквідаційної маси неточним, застарілим та неповним, адже за рахунок грошей, отриманих внаслідок реалізації ліквідаційної маси, будуть задоволені не лише потреби конкурсних кредиторів. З іншого боку, якщо вважати державу в особі її органів, працівників боржника (банкрута), самого арбітражного керуючого та будь-яких інших кредиторів у процедурі ліквідації конкурсними

кредиторами, то тоді така назва є вірною. Так само, певний сенс має і термін «майнова маса». У будь-якому випадку недоцільним застосування додаткових термінів буде через необхідність дотримання єдності термінології та запобігання плутанині.

На формування ліквідаційної маси впливають і інші правові режими майна, господарсько- та цивільно-правові договори, на основі яких певне майно знаходиться у банкрута. Залежно від виду цих договорів та правового режиму майна формуватимуться дії ліквідатора та віднесення чи не віднесення певного майна чи майнових прав до ліквідаційної маси банкрута. Так, діяльність будь-якого підприємства, зокрема і потенційного боржника чи банкрута, може бути пов'язана із виробництвом, ремонтом, продажем, орендою та взагалі обігом певного майна, яке може бути виключене з обігу. За ЦК України, зокрема статтею 177 «Види об'єктів цивільних прав», майно та майнові права належать до об'єктів цивільних прав. А за частиною другою статті 178 «Оборотоздатність об'єктів цивільних прав» види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі [145]. У ГК України аналогічні норми відсутні, оскільки зрозуміло, що вилучення речі з цивільного обороту так само вказує і на вилучення або особливий режим поведіння і користування такою річчю у сфері господарювання. Суб'єкт господарювання може мати ліцензію чи певний дозвіл на поведіння, наприклад, зі зброєю, наркотичними речовинами, радіоактивними речовинами тощо. Можливо речі, виключені із загального обігу, просто зберігаються на території банкрута або якимось законним чи незаконним способом потрапили до певного суб'єкта господарювання. У випадку банкрутства такого суб'єкта господарювання майно, виключене з обігу, має бути обраховане, належним чином збережене та запаковане і передане представникам компетентних державних чи інших органів або організацій. Зрозуміло, що таке майно не включається до складу ліквідаційної маси [11, с. 90].

Наведене вказує на те, що ліквідатор передає майно банкрута, виключене з цивільного та господарського обігу, відповідним особам в установленому порядку. На це вказує частина четверта статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ. Тобто тут наявне посилання на установлений порядок. Очевидно його треба шукати у спеціальному законодавстві, визначеному окремо для різних видів майна, виключеного з обігу. Проте без вказівки на оплатний характер вилучення такого майна у наведеній нормі КУЗПБ залишається сподіватися, що у спеціальних НПА визначається оплатність вилучення, зокрема у банкрута, майна, виключеного з обігу, за умови що це майно знаходиться у нього на законних умовах і належить саме йому, а не іншим особам чи суб'єктам господарювання. Вважаємо, що не буде зайвим, а навпаки потрібним, додання до частини четвертої статті 62 КУЗПБ наступного речення: «Якщо майно, виключене з обігу, знаходиться у складі майна банкрута на законних підставах, передача його здійснюється на оплатній основі».

Також у процедурі ліквідації може виявитися, що банкрут має частку у спільному майні. Зокрема це може мати місце, коли кредитором буде не суб'єкт господарювання, а окрема фізична особа, тобто людина, яка не є підприємцем та на основі КУЗПБ визнана банкрутом і стосовно неї введено процедуру погашення боргів боржника (аналог процедури ліквідації). З іншого боку і ФОП може мати частку у спільному майні із іншими людьми, наприклад, членами його сім'ї, яке так чи інакше використовується при здійсненні ним підприємницької діяльності. У такому випадку ліквідатор порушує питання про виділення частки, що належить банкруту, та включення її або грошової компенсації за неї до ліквідаційної маси.

Загалом надалі норми у названій статті 62 КУЗПБ спрямовані на захист інтересів третіх осіб, тобто не інтересів банкрута чи кредиторів. Так, частина б статті 62 КУЗПБ вказує, що активи, включені до складу іпотечного покриття, не включаються до складу ліквідаційної маси емітента таких облігацій та управителя іпотечним

покриттям [64], тобто захищає інтереси іпотекодавця; частина 7 цієї статті вказує, що майно, щодо якого боржник є користувачем, балансоутримувачем або зберігачем, повертається його власнику відповідно до закону або договору [64], тобто захищає інтереси власників майна, яке на законних підставах знаходиться у банкрута. Частини 8 та 10 статті 62 КУЗПБ стоять на захисті інтересів держави, не включаючи до складу ліквідаційної маси, відповідно державного майна, яке не увійшло до статутного капіталу господарського товариства у процесі приватизації (корпоратизації) та перебуває на балансі банкрута (частина 8) та майнові права інтелектуальної власності, виключні майнові права на які зберігаються за закладом вищої освіти державної форми власності (частина 10) [64], а частина 9 статті 62 КУЗПБ визначає особливості поводження із зерном банкрута, що зберігається на його зерновому складі. Воно включається до складу майна банкрута, але після його передачі покладавцям [64].

За рахунок усього майна та майнових прав банкрута за виключенням того майна, що в силу окремих частин статті 62 КУЗПБ не включається до складу ліквідаційної маси, ця маса формується. Під час формування ліквідаційної маси важливим завданням ліквідатора є максимальне виявлення усіх можливих майнових та немайнових активів банкрута. Не менш важливим є витребування дебіторської заборгованості. Але таке витребування має здійснюватися одразу з порушенням провадження про банкрутство ще на стадіях розпорядження майном та санації. На стадії ліквідації мова повинна вестися про витребування від дебіторів банкрута будь-якого майна за усіма можливими господарськими договорами. Навіть слід думати про погашення боргів перед банкрутом, строк погашення яких ще не настав. Зрозуміло, що далеко не всі дебітори боржника (банкрута) із цим погодяться. Тоді ці питання вирішуватимуться тим самим суддею того самого господарського суду. У веденні якого перебуває справа про банкрутство. Сучасні українські дослідники наголошують на тому, що всі конкретні спори, перелічені у частині 2 статті 7

КУЗПБ після слів «всі майнові спори, стороною в яких є боржник» (а саме: «спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника) підлягають розгляду та вирішенню господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, винятково за умови, що вони мають майновий характер або принаймні можуть прямо тягнути за собою майнові наслідки і впливати на обсяг ліквідаційної маси [68, с. 146]. З іншого боку, складно уявити якийсь спір із названих категорій спорів, який би не мав майнового характеру та не впливав на розмір ліквідаційної маси.

Висунення вимог до третіх осіб щодо повернення банкруту сум дебіторської заборгованості, подання до суду заяв про визнання недійсними договорів боржника та вжиття заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб, залежить від наявності у ліквідатора первинних бухгалтерських документів. За умови їх відсутності стягнення дебіторської заборгованості та подання до суду заяв про визнання недійсними договорів боржника є неможливим. Крім того, виявленню дебіторської заборгованості та аналізу договорів має передувати аналіз фінансово-господарської діяльності боржника та аналіз фінансового становища банкрута, зокрема, на основі первинних документів банкрута [20, с. 122]. У випадку відсутності первинних бухгалтерських документів ліквідатор (а скоріше до нього розпорядник майна чи санатор) повинен вжити заходів щодо їх пошуку та притягнення відповідальних посадових осіб, у першу чергу керівника підприємства та головного бухгалтера, до дисциплінарної, адміністративної чи навіть кримінальної відповідальності.

О.М. Зубатенко як підсумок своєї кандидатської роботи ще у 2008 році пропонувала надання суб'єкту господарювання, що ліквідується, права вимоги дострокового погашення боргів перед ним, запровадження страхування відповідальності арбітражних керуючих та членів ліквідаційної комісії, посилення їх відповідальності та відповідальності керівників підприємства, що ліквідується [57, с. 13]. Слід підтримати наведену пропозицію, оскільки після ліквідації банкрута його дебітору вже нікому буде віддавати борг. Це є несправедливим по відношенню до кредиторів банкрута. А отже, слід запропонувати законодавцеві надати дозвіл ліквідатору витребувати дострокового погашення боргів перед банкрутом. Страхування відповідальності арбітражного керуючого та членів ліквідаційної комісії може допомогти кредиторам повернути свої гроші за рахунок страхового відшкодування у випадку прийняття помилкових рішень ліквідатором або членами ліквідаційної комісії чи навмисній протизаконній діяльності. У цьому зв'язку, а також у продовження розгляду питання про можливість зникнення первинних та інших бухгалтерських документів банкрута, пропозиція щодо посилення відповідальності ліквідатора, членів ліквідаційної комісії та посадових осіб банкрута не облишена сенсу. Але це питання зачіпає положення наук адміністративного та кримінального права і потребує окремого дослідження та додаткового обґрунтування.

Загалом відповідальність у господарському судочинстві є комплексним правовим інститутом та забезпечується загрозою застосування заходів кримінальної, адміністративної, цивільної, дисциплінарної відповідальності. До відповідальності у господарському судочинстві доцільно віднести всі види відповідальності, що реалізуються у зв'язку зі здійсненням такого судочинства: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну відповідальність суддів, адвокатів, прокурорів, цивільно-правову відповідальність [126, с. 50–51].

Стосовно стягнення дебіторської заборгованості О.В. Титова вказує, що її стягнення є одним з обов'язків ліквідаційної комісії

в процесі консолідації ліквідаційної маси. На її думку, у межах процедури ліквідації втрачає значення поділ дебіторської заборгованості на поточну дебіторську та довгострокову. Має значення виділення у її складі сумнівного боргу та безнадійної дебіторської заборгованості [137, с. 6]. Це в основному підтверджує наші міркування та наведені пропозиції О.М. Зубатенко. Дебіторська заборгованість у процедурі ліквідації набуває більш вагомого значення, ніж у попередніх процедурах банкрутства. Одним із основних завдань ліквідатора є виконання усіх можливих дій, спрямованих на пошук, виявлення та максимальне повернення майна банкрута (зокрема та особливо і дебіторської заборгованості), що перебуває у третіх осіб.

І.А. Бутирська виділяє три підстави включення майна банкрута до ліквідаційної маси: приналежність на праві власності, приналежність на праві господарського відання та виявлення в ході ліквідаційної процедури. Якщо з першими двома підставами все зрозуміло, то третя підстава (виявлення в ході ліквідаційної процедури) є широким поняттям, включає до свого складу проведення інвентаризації [20, с. 121]. Внаслідок інвентаризації банкрута надається остаточна оцінка вартості як кожного окремого індивідуально визначеного та іншого майна, так і усієї ліквідаційної маси банкрута. В ході інвентаризації комісія порівнює дані бухгалтерського обліку із фактичною кількістю майна, звертає увагу на його стан. Підсумкова оцінка вартості ліквідаційної маси дається ліквідатором. Ця оцінка визначає початкову вартість продажу майна банкрута.

Оцінка ліквідаційної маси банкрута відкриває шлях до її реалізації.

Реалізація ліквідаційної маси здійснюється за правилами, встановленими нормами статті 63 «Продаж майна банкрута» КУЗПБ. Нелогічною виглядає назва самої статті. Якщо раніше мова велася про ліквідаційну масу, до якої було віднесено і майно, і майнові права, то чому тепер відбулося повернення до терміну «майно банкрута»? Очевидно, КУЗПБ писався у швидкому режимі,

і єдність термінології не скрізь було дотримано, як і десь залишилися окремі положення від Закону України «Про відновлення...». Частина друга названої статті передбачає продаж ліквідатором цінних паперів та похідних фінансових інструментів через професійного учасника фондового ринку в порядку, визначеному законодавством України на договірній основі [64]. Але ж цінні папери є особливим видом майна, який не має реальної вартості, а лише підтверджує наявність певних майнових прав. Загалом у багатьох державах цінні папери майном не визнаються, а є лише документом, що підтверджує певні права на майно. Задля дотримання принципу справедливості слід зазначити, що виходячи із назви статті 143 «Цінні папери у складі майна суб'єктів господарювання» ГК України в Україні цінні папери належать до складу майна. Проте потреба в дотриманні єдності термінології у КУзПБ вказує на необхідність зміни назви статті 63 КУзПБ.

Загалом українські практики вказують на недосконалість саме положень про реалізацію майна банкрута як у старому Законі України «Про відновлення...», так і в КУзПБ. Так, А.А. Бутирський вказує, що практика застосування відповідних норм показує їх нездатність адекватно врегулювати питання продажу майна боржника, що, безумовно, не може сприяти покращенню інвестиційного клімату в країні. На його думку, така реалізація майна повинна бути максимально спрощена шляхом проведення електронних торгів без зайвої деталізації, а суди не повинні підходити до всіх справ формально, з точки зору позитивістського підходу, має переважати принцип верховенства права [23, с. 81].

Форма продажу майна банкрута залежить від його бухгалтерської класифікації. Якщо майно віднесено до основних фондів (основних засобів), то після проведення інвентаризації його реалізація здійснюється ліквідатором на аукціоні, який стартує з початкової вартості, визначеної ліквідатором. Якщо майно віднесено до товарів, що швидко псуються, виробничих запасів, малоцінних та швидкозношуваних предметів, ринкова вартість яких не перевищує однієї мінімальної заробітної плати, то

ліквідатор може здійснювати безпосередній продаж або продаж на комісійних умовах через організацію роздрібної торгівлі [64]. Зрозуміло, що найкращим варіантом було б проведення продажу майна боржника як єдиного майнового комплексу на основі положень статті 54 «Продаж у процедурі санації майна боржника як єдиного майнового комплексу» КУзПБ, але цей варіант передбачений для процедури санації [64]. У науковій літературі положення щодо продажу всього майна боржника виключно на електронному аукціоні за найвищою ціною визнаються новою КУзПБ, метою якої є створення конкурентних і сприятливих умов для організації та проведення аукціонів з продажу майна боржників у справах про банкрутство, сприяння розширенню кола потенційних покупців, підвищенню рівня погашення вимог кредиторів [80, с. 11]. З іншого боку, КУзПБ та інші НПА не містять заборони на продаж майна банкрута як цілісного майнового комплексу у ліквідаційній процедурі. Питання лише у тому де знайти покупця чи інвестора, який погодиться за найбільш високою серед можливих варіантів придбати цілісний майновий комплекс банкрута.

На основі положень частини другої статті 61 «Повноваження ліквідатора» КУзПБ ліквідатор може спробувати заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою; може спробувати покласти субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника (банкрута) на його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані лише для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому КУзПБ [64].

Абзацом першим частини третьої статті 61 «Повноваження ліквідатора» КУЗПБ визначено, що під час проведення ліквідаційної процедури ліквідатор зобов'язаний використовувати лише один (ліквідаційний) рахунок боржника в банківській установі. Залишки коштів на інших рахунках перераховуються на ліквідаційний рахунок боржника [64].

Усі гроші, отримані від реалізації майна та майнових прав банкрута, будуть використані для задоволення вимог кредиторів. І таке задоволення має бути здійснене у ході ліквідаційної процедури. Тому у згадуваній статті 63 «Продаж майна боржника» КУЗПБ слушно передбачено частину третю, яка вказує, що умови договорів, укладених на реалізацію майна банкрута, не можуть передбачати розстрочення або відстрочення платежів за придбане майно [64]. Якщо у процедурі санації можна було чекати сплати покупцем вартості певних одиниць майна чи майнових прав боржника, то по завершенні ліквідаційної процедури банкрута не існуватиме у правовому полі України. Саме ж задоволення вимог кредиторів після реалізації ліквідаційної маси здійснюється за певними правилами та в певному порядку, які слід розглянути окремо.

2.3. Порядок задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі

Б.М. Поляков наголошує, що у відносинах неспроможності основний інтерес – публічний. Він спрямований на відновлення платоспроможності боржника і збереження господарюючого суб'єкта. Однак приватний інтерес – погашення зобов'язань кредиторів не зникає, а враховується у вигляді спільного інтересу. Якщо приватний інтерес ігнорується, то втрачається зміст відносин неспроможності, бо тоді держава установлює заборону на банкрутство. Якщо ж надати свободу приватному інтересу, то постраждають економіка і кредитори. Отже, публічний і приватний інтереси мають підпорядковуватися спільному

інтересу [86, с. 14]. Виходячи із цього у ліквідаційній процедурі превалює приватний інтерес кредиторів. Усі заходи, спрямовані на відновлення платоспроможності боржника, а отже і на забезпечення та реалізацію публічного інтересу, результату не дали. Проте діяльність кредиторів – контрагентів боржника є господарською, що передбачає реалізацію значної кількості як приватних, так і публічних інтересів. Кредитори – органи пенсійного забезпечення, податкові органи, ФСС України у більшій мірі утворені та діють з метою реалізації публічних інтересів. Не менш вагомий публічний інтерес реалізується при відшкодуванні за рахунок банкрута витрат Державного бюджету України, понесених внаслідок виплат за рішенням ЄСПЛ та ін. Тобто наявність вагомих публічних інтересів у ліквідаційній процедурі відкидати не можна, навіть якщо видається, що головним завданням цієї процедури є задоволення приватних інтересів кредиторів.

Справедливе задоволення вимог кредиторів – це те, заради чого останні ініціюють справу про банкрутство. Законодавство про банкрутство побудоване таким чином, що процедура банкрутства є продовженням виконавчого провадження, тобто останнім шансом для кредиторів отримати задоволення своїх вимог. Справедливість задоволення вимог кредиторів забезпечується існуванням черговості задоволення вимог кредиторів, що дозволяє погашати у перші черги соціально важливі вимоги [25, с. 25]. З іншого боку, зробити так, щоб грошей від реалізації ліквідаційної маси вистачило для задоволення вимог усіх кредиторів, вдається вкрай рідко. Можливо навіть ніколи. В іншому випадку не ініціювалося б провадження про банкрутство, а під час нього не було б відкриття ліквідаційної процедури. Тому у будь-якому випадку хтось із кредиторів буде не задоволений роботою ліквідатора, хтось підозрюватиме його у змові із іншими кредиторами своєї черги чи попередніх черг. А в когось із кредиторів взагалі будуть претензії до законодавця стосовно справедливості визначення черг та вимог у них саме у тому вигляді, що є чинним на сьогодні.

Абзацом другим частини третьої статті 61 «Повноваження ліквідатора» КУзПБ визначено, що кошти, які надходять при проведенні ліквідаційної процедури, зараховуються на ліквідаційний рахунок боржника. Після оплати витрат, пов'язаних з проведенням ліквідаційної процедури, та сплати основної і додаткової винагороди арбітражного керуючого здійснюються виплати кредиторам у порядку черговості, встановленому КУзПБ [64].

Черговість задоволення вимог кредиторів визначено однойменною статтею 64 КУзПБ. Усього передбачено шість черг. Потрібно окремо розглянути вимоги кожної черги.

Отже, у першу чергу задовольняються:

- вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати працюючим та звільненим працівникам банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі, а також вихідна допомога, належна працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин, та нараховані на ці суми страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;

- вимоги щодо виплати заборгованості із компенсації збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень ЄСПЛ, постановлених проти України;

- вимоги кредиторів за договорами страхування;

- витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді;

- витрати кредиторів на проведення аудиту, якщо аудит проводився за рішенням господарського суду за рахунок їхніх коштів [64].

Іншими словами, законодавець у першу чергу передбачив погашення банкрутом заборгованості боржника перед своїми працівниками (зокрема і тими, що звільнилися) із зарплати, додаткових та інших доплат, виплат і відшкодувань, соціальних

та інших виплат та будь-яких інших заборгованостей перед працівниками незалежно від того чи працював працівник, чи знаходився на простоті. Головним критерієм є відсутність вини працівника у тому, що він не виконував роботу у робочий час.

Також у першу чергу банкрут відшкодовує витрати Державного бюджету України, понесені внаслідок виплат за рішенням ЄСПЛ. Очевидно, що ця норма з'явилася нещодавно у розвиток інших нормативних положень щодо прагнення України увійти до родини держав із європейськими цінностями та гарантування дотримання прав людини і виконання рішень міжнародних судових інстанцій, і чи не в першу чергу – ЄСПЛ. Це тим більш разюче підкреслює різницю із правом і законодавством РФ, яка нещодавно національне законодавство поставила вище міжнародного і відмовилася виконувати частину рішень ЄСПЛ (можливо це пов'язано із великими витратами. Так, за даними Рахункової палати РФ у 2019 році ця держава виплатила 1,1 млрд рублів за 1240 рішеннями ЄСПЛ, а керівництво держави стверджує, що виконує усі рішення ЄСПЛ [125]. Зрозуміло, що виплати на користь громадян України, осіб без громадянства та громадян (підданих) інших держав здійснюються державою Україна, яка прогала спір у ЄСПЛ, за рахунок Державного бюджету. Але вони будуть покладені на банкрута, якщо саме він винен у порушенні основоположних прав та/або свобод людини і громадянина, що призвело до судового розгляду в ЄСПЛ та задоволення ним позову. Тобто між банкрутом та справою у ЄСПЛ має існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок, що є таким, що не потребує пояснень, зокрема і конкретизації у КУзПБ.

Вимоги кредиторів за договорами страхування погашаються у першу чергу в силу додаткового тиску на банкрута та впливу на відносини у процедурі ліквідації з боку спеціального законодавства про страхування та раніше взятими на себе банкрутом зобов'язання, закріплені господарсько- та цивільно-правовими договорами про страхування і похідними від них.

Судові та позасудові витрати, пов'язані із провадженням у справі про банкрутство, проведенням призначеної рішенням

господарського суду аудиторської перевірки боржника (банкрута) з оплатою за рахунок коштів кредиторів, також погашаються у першу чергу. На цьому було наголошено вище під час розгляду колізій, пов'язаних із виплатою винагороди арбітражному керуючому.

Зобов'язання, що підлягають задоволенню у першу чергу, прописано найбільш повно і ретельно. Можливо це зроблено і через те, що кредитори за цими зобов'язаннями мають найвищі шанси повернути усі або частину своїх коштів з ліквідаційної маси банкрута. У другу чергу задовольняється менша кількість вимог, зокрема вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації у ліквідаційній процедурі відповідних платежів, у тому числі до ФСС України за громадян, які застраховані в цьому фонді, у порядку, встановленому КМУ, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, крім вимог, задоволених позачергово, з повернення невикористаних коштів ФСС України, а також вимоги громадян-довірителів (вкладників) довірчих товариств або інших СПД, які залучали майно (кошти) довіртелів (вкладників) [64]. Отже, у другу чергу задовольняються вимоги громадян, які зазнали шкоди здоров'ю через дії боржника (банкрута), а також вимоги ФСС України та Пенсійного фонду України. У цьому зв'язку може виникнути питання чому вимоги сучасних працівників мають пріоритет перед вимогами працівників, які працювали давно та отримують пенсійні виплати? Адже вимоги перших задовольняються у першу чергу, а других – у другу.

Схоже поставленому вище питання може виникнути і стосовно третьої черги задоволення вимог кредиторів. У третю чергу задовольняються: – вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів); – вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом [64]. Виходить, що збори до ФСС України та Пенсійного фонду України для держави мають пріоритет перед збором податків.

Вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, задовольняються у четверту чергу [64]. Тобто задоволення абсолютної більшості вимог кредиторів віднесено аж на четверту чергу. Є велика імовірність, що грошей банкрута, отриманих від продажу ліквідаційної маси, не вистачить на відшкодування вимог звичайних кредиторів. Але і на цьому черга не завершується.

Ще у менш захищеному становищі залишаються вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства, які віднесено до п'ятої черги задоволення вимог кредиторів [64], та інші вимоги, винесені у шосту чергу задоволення вимог кредиторів [64]. Стосовно двох останніх черг питань виникати не повинно. Внески до статутного капіталу підприємства робилися членами трудового колективу добровільно, цілями було збереження власного робочого місця, підвищення доходів підприємства, отримання дивідендів та інше, спрямоване на отримання певних матеріальних переваг. А тому від'ємний результат роботи виправдовує ризиковий характер підприємницької діяльності. Стосовно шостої черги задоволення вимог кредиторів складається враження, що законодавець просто перестрашувався і відніс туди «інші вимоги», тобто будь-які можливі вимоги будь-яких інших осіб, що можуть виникнути на законних підставах та не включені до інших випадків.

Частина друга статті 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» вказує, що вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, установлених КУзПБ, а частина третя – що у разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно до суми вимог, що належить кожному кредитору однієї черги [64]. Це означає, що допоки не буде проведено розрахунки із усіма кредиторами першої черги, жодних виплат кредиторам із другої та наступних черг проведено не буде. Якщо ж грошей не вистачає для задоволення у повному обсязі

вимог усіх кредиторів однієї черги, то наявна грошова сума має бути розподілена між усіма кредиторами однієї черги пропорційно до розміру їхніх вимог.

Ю.В. Чорна у дисертаційній роботі довела, що системи банкрутства багатьох держав світу, як і вітчизняний інститут банкрутства, формувалися шляхом запозичення та адаптації правового інструментарію конкурсного законодавства зарубіжних країн, зокрема таких як США, Велика Британія, ФРН та Франція. Крім того, система банкрутства Японії є яскравим прикладом практичної реалізації принципу розподілення боржників за величиною як показника гнучкості конкурсного законодавства, що є ознакою ефективної системи банкрутства [146, с. 11]. Стосовно Японії очевидно мається на увазі запровадження диференціації боржників із урахуванням розміру боргів перед ними.

Є.В. Петров нагадує, що вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги, а також звертає увагу на те, що у разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду кредитор має право протягом місяця з дати, коли він дізнався або мав дізнатися про таку відмову звернутися до суду із позовом до ліквідаційної комісії. За рішенням суду вимоги кредитора можуть бути задоволені за рахунок майна, що залишилося після ліквідації юридичної особи. Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно. Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторіві відмовлено, а також вимоги, які не задоволені через відсутність майна юридичної особи, що ліквідується, вважаються

погашеними [78, с. 146]. На останнє вказує частина сьома названої вище статті 64 КУЗПБ [64].

Викладене вище породжує постановку декількох питань. З одного боку, банкрут ліквідується. Тому кредиторам буде нікому пред'являти вимоги. З іншого боку, постає питання що робити у випадку, якщо після ліквідації банкрута у його колишніх керівників чи власників майна на банківських рахунках чи у готівковій формі раптом з'являться достатньо великі суми грошей або якесь коштовне майно? Вимоги кредиторів вважаються погашеними, банкрута у правовому полі України вже не існує. Якщо стосовно колишніх керівників чи власників майна банкрута було порушено кримінальне провадження за підозрою у розкраданні грошей банкрута, то виникає питання до кого кредиторам, вимоги яких не було повністю або частково задоволено, пред'являти нові чи ті самі вимоги, за якою формою, ким, тобто яким судом та ким із суддів, і в якому порядку розглядатимуться нові/старі вимоги кредиторів. І стосовно останніх незрозуміло чи можна по відношенню до них застосовувати термін «колишні кредитори»?

Наведена вище ситуація не виглядає фантастичною через достатню відкритість світової банківської системи, повноцінне функціонування у багатьох державах ринку криптовалюти, розвиненість та постійне удосконалення способів скоєння злочинів у сфері економіки тощо.

Із цією ситуацією має схожість і інша, на яку вказує арбітражний керуючий Є. Марченко. Вона пов'язана із так званими «відкладеними вимогами», тобто вимогами конкурсних кредиторів, заявленими після закінчення строку, встановленого для їх подання. Практик робить висновок, що ці вимоги, заявлені у судовій процедурі ліквідації банкрута, можуть бути розглянуті господарським судом у судовому засіданні та внесені ліквідатором до реєстру вимог кредиторів [72, с. 49]. В силу положень частини третьої статті 60 та абзацу вісімнадцятого частини першої статті 61 КУЗПБ складається враження, що до повноважень

ліквідатора з дня його призначення прямо відноситься зобов'язання із ведення реєстру вимог кредиторів. Однак такий висновок не може бути на думку практика однозначним за умови наявності таких факторів: обов'язку конкурсного кредитора подати заяви із вимогами до боржника протягом строку, встановленого для їх подання; відсутності норми, якою б встановлювалися повноваження ліквідатора щодо розгляду заяв саме конкурсних кредиторів з грошовими вимогами до боржника, на відміну від наявності такої норми щодо розпорядника майна; функції господарського суду щодо розгляду заяв з вимогами виключно поточних кредиторів; повноважень ліквідатора стосовно заперечення щодо таких вимог поточних кредиторів за зобов'язаннями, які виникли під час провадження у справі про банкрутство і є неоплаченими, а також повноважень ліквідатора щодо ведення реєстру вимог кредиторів, вочевидь – поточних [72, с. 50]. А отже, вимоги конкурсного кредитора, заявлені уже у ліквідаційній процедурі, навряд чи будуть задоволені. КУзПБ прямо не передбачено здійснення господарським судом та ліквідатором у процедурі ліквідації банкрута повноважень щодо розгляду заяв конкурсних кредиторів з грошовими вимогами до боржника. У зв'язку із цим Є. Марченко робить висновок, що у разі заявлення конкурсними кредиторами грошових вимог до боржника в межах судової процедури ліквідації банкрута, за існуючих умов процедура розгляду таких вимог, внесення відомостей про таких кредиторів до реєстру вимог кредиторів та, відповідно, задоволення (погашення) зазначених вимог є можливою шляхом застосування аналогії закону, що за наявності певних чинників може призвести до неоднозначного застосування закону. Для уникнення появи колізії практик пропонує обмежити строк розгляду господарським судом вимог конкурсних кредиторів, заявлених після закінчення строку, визначеного для їх подання, виключно протягом судової процедури розпорядження майном боржника [72, с. 53]. У такому випадку колізія буде подолана, проте кредитори, які не заявили вимоги

до боржника протягом процедури розпорядження майном боржника, пізніше не зможуть цього зробити і їх вимоги залишаться незадоволеними, а підсумком співпраці із боржником (банкрутом) буде отримання збитків на суму цих не заявлених у строк вимог.

З іншого боку, пропуск на початкових стадіях процедур банкрутства строку на заявлення вимог до боржника є провиною самого кредитора в особі його менеджменту або юридичної служби (у будь-якому випадку це буде свідченням неякісної правової роботи на підприємстві). Усі кредитори одного боржника по суті є конкурентами між собою у черзі на задоволення своїх вимог щодо повернення своїх грошей. Інші конкурсні кредитори вимоги заявили. І зробили це вони своєчасно та з дотриманням вимог КУзПБ та спеціального законодавства. Щодо висловленого можна навести сформульовані провідними вченими-господарниками принципи правового інституту банкрутства, якими було запропоновано вважати:

- ідею конкурсу кредиторів, адже конкурс – єдино можлива організація провадження, що забезпечує задоволення конкуруючих вимог кредиторів неплатоспроможного боржника на засадах рівності та справедливості;

- процедурний порядок задоволення вимог кредиторів, оскільки процедура технологічно реалізує ідею про оптимальну процесуальну форму задоволення конкуруючих вимог сукупності кредиторів неплатоспроможного боржника на засадах справедливості і раціоналізму;

- узгодженість нормативних приписів права із суміжними інститутами права, що має гарантувати інтеграцію права банкрутства до національної системи права [53, с. 7; 5, с. 7–8].

Під час розгляду порядку задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі слід звернути увагу на черговість задоволення вимог кредиторів та акціонерів АТ під час його добровільної ліквідації. Статтею 88 «Ліквідація акціонерного товариства» Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено

можливість добровільної ліквідації АТ за рішенням загальних зборів акціонерів, у т. ч. у зв'язку із закінченням строку, на який товариство створювалося, або після досягнення мети, з якою воно створювалося. А статтею 89 «Розподіл майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами» Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено наступні 9 черг задоволення вимог:

I) вимоги щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою;

II) вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

III) вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

IV) всі інші вимоги кредиторів;

V) виплати нарахованих, але не виплачених дивідендів за привілейованими акціями;

VI) виплати за привілейованими акціями, які підлягають викупу відповідно до статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства»;

VII) виплати ліквідаційної вартості привілейованих акцій;

VIII) виплати за простими акціями, які підлягають викупу відповідно до статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства»;

IX) розподіл майна між акціонерами – власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій [91].

Як видно, виплати кредиторам АТ передбачено у перших чотирьох чергах. Інші п'ять черг стосуються виплат акціонерам. В цілому наведені чотири черги виплат кредиторам АТ у чомусь мають схожість із чергами задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі, проте мають і певні відмінності. Для наочності та спрощення порівняльного аналізу можна скласти порівняльну таблицю (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика черг задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі та при добровільній ліквідації АТ

Черга задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі		Черга задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації АТ	
№ черги	Зміст вимог	№ черги Зміст вимог	
I	- вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати працюючим та звільненим працівникам банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для доносів, гарантії для працівників, які направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідна допомога, належна працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин, та нараховані на ці суми страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі; - вимоги щодо виплати заборгованості із компенсації збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виконання рішень ЄСПЛ, постановлених проти України; - вимоги кредиторів за договорами страхування;	II	- вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності

Закінчення таблиці 2.1

Черга задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі		Черга задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації АТ	
№ черги	Зміст вимог	№ черги	Зміст вимог
II	- вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації у ліквідаційній процедурі відповідних платежів, у тому числі до ФСС України за громадян, які застраховані в цьому фонді, у порядку, встановленому КМУ, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, крім вимог, задоволених позачергово, з повернення невикористаних коштів ФСС України, а також вимоги громадян - довіритель (вкладників) довірчих товариств або інших СПД, які залучали майно (кошти) довіритель (вкладників)	I	- вимоги щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою
III	- вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів); - вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом	III	- вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів)
IV	- вимоги кредиторів, не забезпечені заставою	IV	- всі інші вимоги кредиторів
V	- вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства		
VI	- інші вимоги		

Джерело: [17, с. 76]

Як наочно видно із таблиці, є певні співпадіння. Так, вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) в обох випадках задовольняються у третю чергу. У четверту (останню) чергу для задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації АТ задовольняються усі інші вимоги кредиторів, а цій черзі кореспондують IV–VI черги ліквідаційної процедури банкрутства, що включають вимоги кредиторів, не забезпечені заставою; вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства та усі інші вимоги, не включені до попередніх черг [17, с. 75].

Натомість є і певні відмінності. Так, вимоги кредиторів, забезпечені заставою, при добровільній ліквідації АТ задовольняються у першу чергу (у таблиці вони виділені напівжирним курсивом та підкреслені), а в ліквідаційній процедурі банкрутства вони взагалі відсутні. Майно боржника, забезпечене заставою, взагалі не включається до ліквідаційної маси, а вимоги таких кредиторів (забезпечених) погашаються до погашення усіх інших вимог, що поділені на шість черг. Мабуть така ситуація виглядає логічною і має залишатися у законодавстві та на практиці і надалі. Також серед відмінностей слід звернути увагу на те, що у ліквідаційній процедурі у першу чергу в основному задовольняються вимоги працівників боржника, тоді як при добровільній ліквідації АТ вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, задовольняються у другу чергу. І навпаки, вимоги щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, задовольняються при добровільній ліквідації АТ у першу чергу, а при ліквідаційній процедурі банкрутства вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, погашаються у другу чергу. З цього приводу вище у підрозділі уже піднімалося питання чому вимоги працівників, що працюють або працювали до останнього моменту у банкрута, погашаються у першу чергу, а вимоги працівників, які не працюють відносно давно та отримують пенсію і регресні виплати у зв'язку із інвалідністю,

погашаються у другу чергу (зрозуміло опосередковано через ФСС України)? До цього питання можна додати питання чому шкода, завдана життю чи здоров'ю працівників, погашається у другу чергу, а виплати зарплат – у першу? Тим більш вагомим останнє питання виглядає ще й тому, що дуже часто грошей банкрута для погашення вимог другої черги не залишається. А отже, враховуючи соціальну і гуманістичну спрямованість політики будь-якої сучасної держави, зокрема й України, потребу у підтримці громадян (їх родичів), життю та здоров'ю яких було заподіяно шкоду, а також не меншу кількість публічних інтересів, що реалізуються завдяки виплатам на державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, аніж завдяки виплатам до Державного бюджету України, пропонуємо усі вимоги, наведені у пункті 2 частини 1 статті 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» КУзПБ, перенести до пункту 1 частини 1 цієї статті. Іншими словами, пропонуємо ці вимоги кредиторів віднести до таких, які погашаються у першу чергу. У випадку позитивної відповіді законодавця на цю пропозицію, номери наступних пунктів і власне черги задоволення вимог кредиторів, слід зменшити на один. У такому випадку вимоги кредиторів, визначені та наведені сьогодні у другій черзі, будуть погашені у першу чергу. Тут слід знову згадати правило, описане у частині 3 названої статті 64 КУзПБ, згідно з яким у разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно до суми вимог, що належить кожному кредитору однієї черги [64]. Дія цього правила дозволить хоча б частково задовольнити вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян та вимоги зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування [17, с. 75–77].

Таким чином, реалізація ліквідаційної маси, максимально можливе погашення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі дозволяють ліквідатору переходити до наступних кроків

на шляху до повного завершення ліквідаційної процедури і як наслідок – до закриття провадження у справі про банкрутство.

2.4. Завершення ліквідаційної процедури та її наслідки

Ефективність ліквідаційної процедури залежить від професійних та ділових якостей ліквідатора, активності та зацікавленості у швидкому якісному результаті максимальної кількості кредиторів, а також від підготовленості, неупередженості та завантаженості судді господарського суду, який безпосередньо розглядає справу про банкрутство. Ліквідаційна процедура є найбільш відомою серед усіх процедур, а від її результатів не в меншій мірі залежить ступінь задоволення публічних інтересів значної частини суспільства та держави. Своєчасне, максимально повне та законне її завершення є найголовнішим завданням роботи ліквідатора.

Основним документом, що передує завершенню ліквідаційної процедури та формує її підсумки, є звіт ліквідатора, який разом із ліквідаційним балансом подається до господарського суду ліквідатором після завершення усіх розрахунків із кредиторами. Ліквідаційний баланс по суті є основним фінансовим, розрахунковим та бухгалтерським документом, що підтверджує майновий стан банкрута. Особливу увагу учасники ліквідаційної процедури приділяють аналізу активів банкрута, описаних у балансі. В цілому ліквідаційний баланс має схожість із бухгалтерським балансом, який також готується і неодноразово складається під час ліквідаційної процедури. Однак якщо структура та зміст другого чітко регламентовані положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, відступати від яких не можна, то зміст ліквідаційного балансу законодавчо не регламентовано. Тобто ліквідатор на основі загальних вимог КУзПБ вирішує яку саме інформацію і в якому обсязі ліквідаційний баланс має містити. У першу чергу інших учасників ліквідаційної процедури цікавить

інформація про майно, гроші та інші матеріальні і нематеріальні активи, які залишилися у банкрута після проведення усіх розрахунків із кредиторами. А нечіткість чи неповнота інформації, наведеної у ліквідаційному балансі, можуть стати причиною невдоволення та/або скарг кредиторів, судді чи інших учасників ліквідаційної процедури. Отже, ліквідатор при підготовці ліквідаційного балансу звертає увагу на форму бухгалтерського балансу та використовує відомості про майно, грошові і майнові активи банкрута, що містяться в активі останнього. При цьому ліквідатор наводить інформацію, визначену у КУзПБ. Хоча сам КУзПБ не містить визначення ліквідаційного балансу та характеристики його структури, проте вимоги його положень вкупі із вимогами учасників ліквідаційної процедури сформувавши певний правовий звичай оформляти ліквідаційний баланс певним чином і включати до нього певну інформацію. Приклади або зразки форм ліквідаційного балансу містяться у мережі Інтернет і можуть виступати підказкою для недосвідчених ліквідаторів. По суті ці приклади є аналогом примірною договору у договірному праві при укладанні господарсько- та цивільно-правових договорів. Тільки не носять офіційного характеру.

Для того щоб у суді було належним чином оцінено роботу ліквідатора останній до свого звіту та ліквідаційного балансу додає значну кількість різноманітних юридичних, організаційних, фінансових та бухгалтерських документів. Щоб усі ліквідатори, кредитори, судді та інші учасники процедур банкрутства були у рівних умовах та з метою уникнення неоднозначного трактування законодавство містить виключний перелік інформаційних даних та документів, які додаються до звіту ліквідатора.

Частиною першою статті 65 «Звіт ліквідатора» КУзПБ визначено, що до звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу додаються:

- відомості за результатами інвентаризації майна боржника та перелік ліквідаційної маси;
- відомості про реалізацію об'єктів ліквідаційної маси з посиланням на укладені договори купівлі-продажу;

- копії документів, що підтверджують відчуження активів боржника під час ліквідаційної процедури (у тому числі протоколи про проведення аукціону, договори купівлі-продажу, акти приймання-передачі майна, акти про придбання майна на аукціоні тощо);

- реєстр вимог кредиторів з даними про розміри погашених вимог кредиторів;

- документи, що підтверджують погашення вимог кредиторів;

- довідка архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню;

- для АТ – розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, видане НКЦПФР;

- для емітентів боргових цінних паперів – звіт про результати погашення цінних паперів [64].

Кожен із названих додатків має велике значення. Вони підтверджують факти вчинення ліквідатором та іншими учасниками ліквідаційної процедури певних дій та підтверджують певний майновий стан учасників, здійснення певних фінансових й інших операцій. Так, наявність інвентаризаційного опису із підписами членів інвентаризаційної комісії підтверджує сам факт проведення інвентаризації та реальну наявність ліквідаційної маси (майна) у банкрута, яке було описане та оцінене.

Договори купівлі-продажу майна банкрута, яке було віднесене до ліквідаційної маси, дозволяють оцінити ефективність роботи ліквідатора з реалізації ліквідаційної маси. Ці договори як класичні господарсько- та цивільно-правові договори містять істотні умови – предмет (майно банкрута, що входить до складу ліквідаційної маси), ціну (має чи не найбільше значення, оскільки дозволяє підтримати або зняти наявні чи потенційні обвинувачення ліквідатора у продажі ліквідного коштовного майна банкрута за заниженою ціною лояльним до себе компаніям чи громадянам за отримання особистого протизаконного збагачення).

Копії протоколів про проведення аукціонів із відчуження майна боржника (банкрута) та інші правовстановлюючі документи на право власності на майно боржника (банкрута) підтверджують намагання ліквідатора реалізувати таке майно за максимально високою ціною та про ступінь реалізації своїх спроб та намірів.

Чи не найважливіше значення має реєстр вимог кредиторів з даними про розміри погашених вимог кредиторів. Цей документ найбільш чітко показує ефективність роботи ліквідатора, ефективність роботи арбітражного керуючого у попередніх процедурах банкрутства, ефективність проведених заходів із укладання мирових угод, залучення інвесторів, реалізації інших санаційних заходів тощо. Щоб цей документ не виглядав голослівно, наведена у ньому інформація та інформація про погашення вимог кредиторів підтверджується в інших більш вузьких документах.

Інші названі вище документи свідчать про дотримання ліквідатором вимог законодавства до ведення діловодства в частині зберігання архівних документів та про припинення банкрутом операцій на фондовому ринку, зокрема в частині емісії акцій та боргових цінних паперів.

Після отримання від ліквідатора звіту, ліквідаційного балансу та доданих документів суддя господарського суду визначається із часом та місцем проведення судового засідання, в якому мають розглядатися звіт і ліквідаційний баланс, та інформує про це ліквідатора та кредиторів. У засіданні суддя заслуховує звіт ліквідатора та думки кредиторів, після чого постановляє ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу. Така ухвала є підсумком усієї ліквідаційної процедури та мірилом ефективності роботи ліквідатора. Інформація в ухвалі має бути точною, чіткою, вичерпною, достовірною, обґрунтованою фактами і підтверженою документами, визнаними судом у засіданні. В ухвалі суддя повинен максимально повно зазначити інформацію, що має значення для ліквідаційної процедури та справи про банкрутство загалом, зокрема інформацію про дії

арбітражного керуючого із виявлення усіх активів боржника, зокрема майна та дебіторської заборгованості, із виявлення кредиторів та ступінь дотримання їхніх прав та інтересів і в першу чергу – задоволення їх вимог; доведення неможливості відновлення платоспроможності боржника внаслідок вжитих ліквідатором заходів та неможливості задоволення визнаних ліквідатором вимог кредиторів за наслідками ліквідації боржника та ін.

Згідно із частиною другою статті 65 «Звіт ліквідатора» якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд постановляє ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута. Копія цієї ухвали надсилається державному реєстратору для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи – банкрута, а також власнику майна [64]. Тобто у випадку повного розпродажу усього майна, отримані кошти від чого ідуть на задоволення вимог кредиторів, банкрут ліквідується.

У випадку якщо усе майно банкрута ліквідатором було продане і жодного іншого майна, яке б можна було включити до складу ліквідаційної маси, у нього немає; або якщо у банкрута взагалі не було майна, що могло бути включено до складу ліквідаційної маси, ліквідатор згідно із частиною третьою названої вище статті 65 КУзПБ зобов'язаний подати до господарського суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна [64].

Неефективна робота арбітражного керуючого навіть за наявності у нього статусу ліквідатора може призвести до його усунення від виконання обов'язків стосовно банкрута. І факт, що триває або навіть закінчується ліквідаційна процедура, може виявитися недостатнім для господарського суду у випадку, якщо господарський суд дійшов висновку, що ліквідатор не виявив або не реалізував майнові активи банкрута у повному обсязі. Тоді згідно із частиною четвертою названої вище статті 65 КУзПБ суд постановляє ухвалу про призначення нового ліквідатора в порядку, встановленому КУзПБ [64].

Незважаючи на запровадження ліквідаційної процедури, банкрут все одно не облишений надії на відновлення платоспроможності й уникнення ліквідації та виключення із правового поля України. Ліквідаційна процедура відкривається коли стає зрозуміло, що відновити платоспроможність боржнику не вдасться. Проте в ході ліквідаційної процедури можуть статися певні події або відкритися певні факти, що дозволять банкруту відновити платоспроможність і позбутися статусу банкрута. Наприклад, може змінитися кон'юнктура світового, державного чи регіонального ринку (наприклад, у 2020 році було законодавчо передбачено ряд пільг для боржників та банкрутів на час запровадження карантину, які дають змогу зменшити фінансове навантаження на них та унеможливити зловживання щодо відкриття справ про визнання боржника банкрутом [139, с. 241]), внаслідок чого майно банкрута може у разі піднятися у ціні (може піднятися вартість енергоресурсів, технологій, приладів, транспортних засобів тощо, які є у банкрута; може піднятися вартість землі, що належить банкруту; може підвищитися значення і, відповідно, вартість технологій, ноу-хау та інших нематеріальних активів банкрута та ін.). Саме для таких випадків КУЗПБ передбачив частину п'яту статті 65 «Звіт ліквідатора», яка вказує, що якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. У такому разі ліквідатор протягом п'яти днів з дня прийняття господарським судом відповідного рішення повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції яких належить призначення керівника (органів управління) боржника, та за потреби скликає загальні збори чи засідання відповідного органу і продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) боржника до їх призначення в установленому порядку [64]. Після призначення нового ліквідатора, останній здійснює продаж майна та майнових прав банкрута, віднесених до ліквідаційної маси, задовольняє вимоги кредиторів у тому порядку та за правилами, що були розглянуті вище.

Банкрут залишається у правовому полі України до моменту внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про припинення юридичної особи-банкрута. Відповідно, до цього часу виконує свої обов'язки ліквідатор.

Наслідками ліквідаційної процедури найчастіше є припинення існування банкрута у правовому полі України. Майже ніколи у банкрута не залишається коштів, необхідних для продовження своєї господарської діяльності. Ліквідація банкрута та припинення його існування у правовому полі держави є свого роду платою за економічно неефективне господарювання. У науковій літературі такий захід відносять до видів адміністративно-господарських санкцій.

На прикладі ліквідації господарських товариств Є.В. Петров доходить висновку, що їх примусове припинення (зокрема ліквідація) може розглядатися як різновид адміністративно-господарських санкцій, які застосовуються судом та/або уповноваженими органами державної влади та полягають у втраті товариством правосуб'єктності та припиненні ним свого існування як наслідку винного порушення закріплених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності у випадках, встановлених законом, та застосовуються судом [79, с. 114]. У загальних рисах можна погодитися із таким трактуванням, оскільки юридична відповідальність, зокрема господарська, полягає у перенесенні порушником обмежень економічного характеру, що негативно впливають на його економічний інтерес. Також на користь такого трактування свідчить і те, що адміністративно-господарські санкції застосовуються компетентними адміністративними органами держави. У цьому полягає відмінність таких санкцій від санкцій оперативно-господарських, що застосовуються самими суб'єктами господарювання. Але часткову незгоду із трактуванням припинення (ліквідації) суб'єкта господарювання слід висловити у зв'язку із тим, що кожен вид адміністративно-господарських санкцій має бути

прямо передбачений ГК України або спеціальним законом/підзаконним НПА. Примусове ж припинення (ліквідація) суб'єкта господарювання (зокрема і банкрута) в якості покарання за вчинення того чи іншого правопорушення чинними НПА не передбачено. З іншого боку, припинення (ліквідація) успішного суб'єкта господарювання трапляється достатньо рідко. На противагу цьому припинення суб'єкта господарювання з негативних причин є явищем поширеним. Припинення банкрута через неспроможність погасити у повній мірі свої фінансові зобов'язання перед кредиторами за своєю економічною суттю і є покаранням за його попередню неефективну роботу.

Отже, припинення (ліквідація) банкрута є певним покаранням для нього, проте не завжди покаранням для власників його майна чи корпоративних прав. Майже завжди грошей, отриманих від реалізації майна банкрута, не вистачає для погашення зобов'язань перед кредиторами. Частина кредиторської заборгованості (вимог кредиторів) так і залишається непогашеною. Але ж ці всі гроші банкрут повністю засвоїв у процесі своєї неефективної діяльності. При цьому у момент господарювання підприємство, яке ще не було на стадії банкрутства, могло мати і в більшості випадків мало власне майно, придбане не за гроші кредиторів. Його вартість спільно із сумою непогашених вимог кредиторів лише підсилює негативний результат від діяльності. Проте ця сума не пропала безслідно. Її було засвоєно в якості зарплати працівників та керівників, можливо дивідендів, перерахувань на придбання певної продукції, відрахувань податків тощо. Іншими словами, якщо власники майна чи корпоративних прав працювали або здійснювали керівництво підприємством на основі законодавства, проте неефективно, і не залишили собі певних фінансових заощаджень, вони все одно скористалися плодами такого неефективного управління. Однак якщо банкрутом виступило не товариство з додатковою відповідальністю, повне чи командитне товариство, то власники корпоративних прав не втратять гроші, не пов'язані із діяльністю банкрута. А особиста

відповідальність власника корпоративних прав чи неефективного керівника підприємства, що стало банкрутом та було ліквідоване, може настати лише у випадку наявності в його діях адміністративного правопорушення чи злочину. В обох випадках таку наявність треба буде довести. Разом з тим, як зазначає В.В. Кадала, обставини, які підлягають доказуванню, зазначені у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України. Перша з них, це подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Подією кримінального правопорушення за статтею 219 КК України є доведення до банкрутства. При цьому, згідно з чинним законодавством визнати суб'єкт банкрутом може лише господарський суд. Проте, відповідно до пункту 3 частини 4 статті 119 КУзПБ господарський суд постановляє ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність, якщо боржника притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю. Отже, якщо боржника притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю, суд взагалі не буде мати змоги встановити таку неплатоспроможність, і відповідно, якщо боржника буде притягнуто до такої відповідальності до встановлення факту банкрутства, – неможливо буде довести вину особи, оскільки факт неплатоспроможності не буде встановлений судом [61].

Після затвердження звіту ліквідатора в порядку, передбаченому КУзПБ та внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про припинення юридичної особи-банкрута господарський суд закриває провадження у справі про банкрутство. Про це суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, що вимоги конкурсних кредиторів, які не були заявлені в установленій КУзПБ строк або були відхилені господарським судом, вважаються погашеними, а виконавчі документи за відповідними вимогами визнаються такими, що не підлягають виконанню [64].

Наслідки ліквідаційної процедури відчувають усі учасники процедур банкрутства. Найбільше їх відчуває сам банкрут, засновники та власники його майна, акціонери, працівники, інвестори. Значні втрати несуть і кредитори, вимоги яких не були погашені. Держава несе прямі та непрямі витрати через ліквідацію банкрута. Усі учасники процедур банкрутства та держава чи територіальні громади зазнають негативних наслідків, які можна вважати актами покарання або заходами відповідальності. Надалі цю тезу слід пояснити детальніше.

Як вказувалося раніше, за ситуацію на підприємстві пряму відповідальність несуть його керівники та інші посадові особи. Ліквідація підприємства, яке мало велику кількість боргів, за якими не змогло розрахуватися, виглядає як справедливе покарання і окремими вченими навіть вважається аналогом або ж окремим видом адміністративно-господарських санкцій. Тут зрозуміло, що вина лежить на посадових особах, які повинні були передбачити несприятливу зміну ринкової кон'юнктури, врахувати усі показники діяльності підприємства, укладати угоди із контрагентами на більш вигідних для себе умовах тощо.

Наслідком ліквідації банкрута для держави стане удар по обсягу задоволення публічних інтересів. Держава втратить частину надходжень до Пенсійного фонду, ФСС України, які б сплачувалися підприємством, якби воно не було ліквідоване. Також це підприємство могло б надавати робочі місця громадянам, чим частково вирішувало б загальнодержавне завдання забезпечення зайнятості населення; могло б виготовляти певну продукцію, надавати послуги чи виконувати роботи, в яких мали потребу громадяни держави, або ж бути учасником зовнішньоекономічної діяльності і приносити державі валютні надходження. Місцева територіальна громада через ліквідацію підприємства, що працювало на її території, втрачає набагато більше. Вона крім надходжень до місцевого бюджету позбувається фінансової підтримки ліквідованого підприємства усіляких культурних, освітніх, спортивних та інших заходів. Також абсолютна більшість

працівників ліквідованого підприємства є місцевими мешканцями, завдання із працевлаштування яких тепер повністю покладається на територіальну громаду. За ліквідацію банкрута у певній мірі відповідальні і держава та територіальна громада, які повинні були в межах законодавства та своїх можливостей надавати підтримку боржнику з метою запобігання визнання його банкрутом та ліквідації.

Працівники банкрута залишаються без роботи, що значно погіршує соціально-економічний клімат певного міста, регіону чи держави в цілому. Але найбільше тут страждають приватні інтереси працівників та членів їхніх родин, оскільки в умовах жорсткого капіталізму пошук високооплачуваної кваліфікованої роботи у власному регіоні є серйозним випробуванням. Складно сказати чи могли працівники сприяти відновленню платоспроможності боржника. Але в незначній мірі провина за економічну неефективну діяльність підприємства є і на кожному працівнику, який відчуваючи або знаючи про економічні загрози міг би докладати більше зусиль на своєму робочому місці. І втратою роботи він відповідає за це.

Негативні наслідки завершення ліквідаційної процедури відчувають і контрагенти підприємства. Більшість із них після порушення провадження у справі про банкрутство отримують статус кредиторів. І з них більшість залишається із незадоволеними вимогами. У таких наслідках є провина і кредиторів. Якщо вони були зацікавлені у довгостроковій співпраці із боржником, то повинні були його підтримувати наданням комерційних кредитів, знижок, розстрочок та відстрочок виплат; у процедурах банкрутства вони могли укласти мирову угоду. Якщо кредитору була не цікава доля боржника, а мало значення лише повернення власних коштів, то тут повинна була якісніше спрацювати його юридична та економічна служби. Загалом у теорії господарського права поряд із значною кількістю цивільно-правових виділяють три основних господарсько-правових способи забезпечення виконання господарських зобов'язань: 1) правову роботу на

підприємстві; 2) позитивне стимулювання; 3) негативне стимулювання [49, с. 54]. У всіх випадках діяльності правова робота на підприємстві має бути ефективно налагодженою як у кредитора, так і в боржника. У випадку зацікавленості кредитора в ефективній діяльності боржника (вони можуть бути асоційованими підприємствами або просто ефективно співпрацювати на певному ринку) на перше місце має виходити позитивне стимулювання. Названі вище заходи у повній мірі належать до нього. У випадку незацікавленості кредитора в порятунку боржника та відновленні ним платоспроможності на першому місці мають бути заходи негативного стимулювання. Причому їх застосування повинно знайти прояв задовго до появи ознак неплатоспроможності у боржника.

Юридична та економічна служби підприємства повинні перевірити за наявною у них інформацією фінансовий стан потенційного контрагента, проаналізувати кон'юнктуру ринку певного продукту і зробити прогноз. Інформація із пропозиціями має бути надана керівництву, яке при укладанні договорів із контрагентами – потенційними боржниками (банкрутами) повинно застосовувати заходи негативного стимулювання до них. Такими заходами може бути отримання попередньої оплати вартості продукції (робіт, послуг), застосування застави, притримання, отримання гарантії виконання зобов'язання контрагентом від великого банку, фінансово-кредитної установи тощо. Найкращим варіантом (якщо це можливо) було б укладання договорів із усіма контрагентами із застосуванням названих та інших заходів негативного стимулювання. У випадку, коли провадження у справі про банкрутство вже відкрито, юридична служба кредитора повинна була на основі наявної у неї на той момент інформації проаналізувати стан боржника та зробити прогноз щодо можливості відновлення ним платоспроможності. За негативної відповіді на це питання юридичною службою кредитора мало бути розроблено декілька проєктів мирової угоди, на один із яких мали погодитися інші учасники процедур банкрутства. Якщо усього

вищенаведеного юридичною службою та керівництвом кредитора зроблено не було, то неповернені йому кошти у значній мірі можуть вважатися заходами відповідальності за неналежну організацію та проведення правової роботи на підприємстві.

Позитивними наслідки ліквідаційної процедури у вигляді ліквідації банкрута можуть бути лише для його наявних чи потенційних конкурентів або підприємств чи осіб, що мають бажання і можливості та придбали або планують у майбутньому придбати його майно. Арбітражний керуючий, який не зміг за допомогою санаційних механізмів врятувати боржника, проте ефективно виконував свої обов'язки у ліквідаційній процедурі, може вважати свою роботу у достатній мірі успішною і претендувати на участь у процедурах банкрутства інших боржників (банкрутів). Суддя господарського суду, який був максимально об'єктивним, дотримувався усіх положень КУЗПБ, інших НПА, ухвалив на їх основі постанову про відкриття ліквідаційної процедури, постановив ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу, постановив ухвалу про ліквідацію юридичної особи-банкрута, у підсумку набирається додаткового досвіду. Провини сумлінного та законотворчого судді у ліквідації банкрута немає. Для самого судді господарського суду ситуація із ліквідацією банкрута несе негатив поряд із негативним впливом на публічні інтереси взагалі. Тепер в області чи місті, на які поширюється територіальна юрисдикція (підсудність) господарського суду, суддя якого безпосередньо розглядав справу про банкрутство, буде на одне підприємство – потенційного учасника господарських спорів менше.

Отже, найбільш тяжкими наслідки ліквідаційної процедури у вигляді ліквідації банкрута були (за спаданням рівня тяжкості) для: 1) самого банкрута; 2) власників майна банкрута (акціонерів); 3) працівників банкрута; 4) територіальної громади села, селища чи міста, в якому був зареєстрований та діяв банкрут, його внутрішньоструктурні та відокремлені підрозділи; 5) держави; 6) кредиторів; 7) інших осіб.

Рівень тяжкості наслідків ліквідації банкрута залежить також від його виду діяльності, місцезнаходження, організаційно-правової форми тощо. Можливо через це українським законодавством врегульовано особливості застосування процедур банкрутства до окремих категорій боржників, зокрема учасників ринку фінансових послуг, фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, а також особливості провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства [64]. Цим особливостям слід приділити увагу надалі у роботі.

Висновки до розділу 2

У випадку неможливості відновити платоспроможність боржника за допомогою санаційних заходів та механізмів боржник визнається банкрутом і відкривається ліквідаційна процедура. В ході неї здійснюється формування, оцінка та реалізація ліквідаційної маси, за рахунок чого у визначеному КУзПБ порядку задовольняються вимоги кредиторів у ліквідаційній процедурі, яка після цього завершується. Саме у наведеному порядку було побудовано розділ. На основі проведеного дослідження, результати якого викладено у розділі 2 роботи, можна зробити наступні висновки:

1. Існує можливість прискорити початок ліквідаційної процедури банкрутства. Вона полягає у внесенні змін до частини 2 статті 59 «Наслідки визнання боржника банкрутом» КУзПБ, за якою з дня призначення ліквідатора посадовим особам банкрута надано 15 днів на передачу бухгалтерської та іншої документації, печаток і штампів, матеріальних та інших цінностей банкрута ліквідатору. Хоча цей припис не завжди виконується добровільно та своєчасно, проте положення цієї норми щодо строку є хибними. Така передача має робитися автоматично одразу після призначення ліквідатора. Саме у такому ключі повинна бути

прописана названа норма. У цьому випадку процедура ліквідації розпочнеться і може завершитися швидше, частина кредиторів отримає усі або частину своїх грошей, інші кредитори, які не отримають свої гроші, принаймні матимуть певну визначеність та не витратять час і не розраховуватимуть у планах роботи на задоволення своїх вимог до банкрута;

2. Поточні кредитори, які знаючи про незадовільний фінансовий стан боржника, погодилися позичити йому гроші, продати товар з відстрочкою платежу тощо, повинні мати хоча б якісь пільги і привілеї перед конкурсними кредиторами, які уклали договір у звичайному порядку, не знаючи про ризики банкрутства їхнього контрагента. Погашення вимог поточних кредиторів в порядку черговості, визначеної статтею 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів», є невірним. За умови залишення в силі чинного статусу боржник у процедурах розпорядження майном та санації ризикує не укласти значної кількості договорів із потенційними поточними кредиторами, особливо перед закінченням процедур розпорядження майном боржника та санації.

Для виправлення ситуації потрібно внести зміни до пункту 3 частини 4 статті 60 «Функції господарського суду у ліквідаційній процедурі» КУзПБ, яка зараз викладена у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються в порядку черговості, визначеної статтею 64 цього Кодексу». Логічним є викладення цієї норми у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються до початку погашення вимог конкурсних кредиторів». У такому випадку потенційні контрагенти боржника будуть економічно більш захищеними і активніше укладатимуть господарські договори із потенційним банкрутом, а підвищення активності у господарській діяльності боржника може дозволити йому відновити свою платоспроможність та уникнути застосування по відношенню до нього процедури ліквідації;

3. За частиною 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» не може бути віднесено до складу ліквідаційної маси майно, яким банкрут володіє, користується та розпоряджається на основі права

оперативного управління. У КУЗПБ можливо цілком виправдано немає прив'язки до лише комерційного статусу боржника та банкрута. Тепер будь-який суб'єкт господарювання та навіть будь-яка людина, що не є підприємцем, може бути визнаний/визнана боржником та банкрутом. Але зробивши один крок на користь зрівняння усіх суб'єктів господарювання між собою незалежно від мети отримання та використання прибутку, принаймні перед загрозою банкрутства, законодавець не передбачив можливість некомерційних суб'єктів господарювання відповідати своїм майном на статусі оперативного управління перед кредиторами у процедурі ліквідації. Очевидно, що визначення поняття ліквідаційної маси не було змінено одночасно із зміною визначення поняття боржника. Видається, що слід запропонувати у частині 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ після словосполучення «господарського відання» додати словосполучення «або оперативного управління»;

4. Щоб повноцінно віднести до боржників та банкрутів некомерційні суб'єкти господарювання та цим прирівняти їх із комерційними та спробувати якісніше захистити права кредиторів, необхідно в комплексі із доповненням частини 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ видалити абзац перший частини третьої цієї статті.

Некомерційний боржник (банкрут) майже не може розпоряджатися майном, наданим йому власником. І через неефективну економічну політику некомерційного суб'єкта господарювання-боржника страждають економічні інтереси власника, який втрачає майно, визначене родовими ознаками, при цьому зберігаючи індивідуально визначене майно. З одного боку, власник не зобов'язаний нести майнову відповідальність за результати господарювання утвореної ним некомерційної організації. А з іншого боку, він уже віддав це майно новому суб'єкту господарювання. То чому він тоді може забирати це майно у випадках неефективної роботи суб'єкта, якому це майно вже передав? У такій ситуації може бути і другий варіант вирішення – виключення

некомерційних суб'єктів господарювання зі складу боржників та банкрутів, тобто повернення до ситуації, що існувала на основі Закону України «Про відновлення...». Тобто законодавець повинен повністю схилитися на користь одного із двох протилежних можливих варіантів. А варіант, що є сьогодні, має половинчастий характер та утворює плутанину. Другий варіант, запропонований вище, передбачає доведення змін і реформ до кінця та законодавче передбачення включення майна некомерційного суб'єкта господарювання – банкрута, яким він володіє, користується та розпоряджається на основі права оперативного управління, до складу ліквідаційної маси;

5. Згідно із частиною четвертою статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ ліквідатор передає майно банкрута, виключене з цивільного та господарського обігу, відповідним особам в установленому порядку. Цей порядок та особи у КУЗПБ не встановлені, як і вказівка на оплатний характер вилучення такого майна. Спеціальне законодавство може змінюватися та не враховувати інтересів боржника (банкрута) і кредиторів. У зв'язку із цим доцільним виглядає включення до частини четвертої статті 62 КУЗПБ, як акта спеціального законодавства з питань банкрутства, наступного речення: «Якщо майно, виключене з обігу, знаходиться у складі майна банкрута на законних підставах, передача його здійснюється на оплатній основі»;

6. Слід підтримати пропозицію О.М. Зубатенко стосовно надання суб'єкту господарювання, що ліквідується, права вимоги дострокового погашення боргів перед ним, запровадження страхування відповідальності арбітражних керуючих та членів ліквідаційної комісії, посилення їх відповідальності та відповідальності керівників підприємства, що ліквідується, оскільки після ліквідації банкрута його дебітору вже нікому буде віддавати борг. Це є несправедливим по відношенню до кредиторів банкрута. А отже, слід запропонувати законодавцеві надати дозвіл ліквідатору витребувати дострокового погашення боргів перед банкрутом. Страхування відповідальності арбітражного

керуючого та членів ліквідаційної комісії може допомогти кредиторам повернути свої гроші за рахунок страхового відшкодування у випадку прийняття помилкових рішень ліквідатором або членами ліквідаційної комісії чи навмисній протизаконній діяльності, зокрема знищення первинних та інших бухгалтерських документів банкрута;

7. Частиною першою статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ до ліквідаційної маси віднесено усі види майнових активів – майно та майнові права. А стаття 63 «Продаж майна банкрута» КУЗПБ звужує ці терміни. Потреба в дотриманні точності та єдності термінології у КУЗПБ вказує на необхідність зміни назви статті 63 «Продаж майна банкрута» КУЗПБ на «Реалізація ліквідаційної маси» з відповідними уточненнями у самому тексті статті;

8. На основі аналізу положень статті 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» та інших статей КУЗПБ, поглядів вчених і практиків стосовно порядку та черговості задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі банкрутства, порівняння такого порядку і черговості із порядком та черговістю задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації АТ вдалося виявити окремі дискусійні аспекти порядку задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі і запропонувати законодавцеві наступні напрями їх усунення:

– погодитися із поглядами арбітражного керуючого Є. Марченка і обмежити строк розгляду господарським судом вимог конкурсних кредиторів, заявлених після закінчення строку, визначеного для їх подання, виключно протягом судової процедури розпорядження майном боржника;

– у ліквідаційній процедурі підняти рівень вимог кредиторів другої черги (зокрема вимог із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування та ін.) до рівня першої черги задоволення вимог кредиторів із коригуванням номерів наступних черг;

9. Ліквідація банкрута та припинення його існування у правовому полі держави є свого роду платою за економічно неефективне господарювання. У науковій літературі такий захід відносять до видів адміністративно-господарських санкцій. Проте кожен вид адміністративно-господарських санкцій має бути прямо передбачений ГК України або спеціальним законом/підзаконним НПА, що стосовно примусової ліквідації суб'єкта господарювання сьогодні не передбачено. Негативні наслідки від припинення банкрута відчуває більшість учасників процедур банкрутства. Можна класифікувати усіх учасників процедур банкрутства за критерієм спадання рівня тяжкості наслідків від ліквідації банкрута: 1) банкрут; 2) власники майна банкрута (акціонери); 3) працівники банкрута; 4) територіальна громада села, селища чи міста, в якому був зареєстрований та діяв банкрут, його внутрішньоструктурні та відокремлені підрозділи; 5) держава; 6) кредитори; 7) інші особи;

10. Через незадоволення більшості вимог кредитори відчувають негативні наслідки завершення ліквідаційної процедури. У таких наслідках є провина і кредиторів. Якщо вони були зацікавлені у довгостроковій співпраці із боржником, то повинні були його підтримувати застосуванням заходів позитивного стимулювання: наданням комерційних кредитів, знижок, розстрочок та відстрочок виплат; у процедурах банкрутства вони могли укласти мирову угоду. Якщо кредитору не була цікава доля боржника, а мало значення лише повернення власних коштів, то тут повинна була якісніше спрацювати його юридична та економічна служби, запропонувавши застосування заходів негативного стимулювання: отримання попередньої оплати вартості продукції (робіт, послуг), застосування застави, притримання, отримання гарантії виконання зобов'язання контрагентом від великого банку, фінансово-кредитної установи тощо. Найкращим варіантом (якщо це можливо) було б укладання договорів із усіма контрагентами із застосуванням названих та інших заходів негативного стимулювання. У випадку, коли провадження у справі про

банкрутство вже відкрито, юридична служба кредитора повинна була на основі наявної у неї на той момент інформації проаналізувати стан боржника та зробити прогноз щодо можливості відновлення ним платоспроможності. За негативної відповіді на це питання юридичною службою кредитора мало бути розроблено декілька проєктів мирової угоди, на один із яких мали погодитися інші учасники процедур банкрутства. Якщо усього вищенаведеного юридичною службою та керівництвом кредитора зроблено не було, то неповернені йому кошти у значній мірі можуть вважатися заходами відповідальності за неналежну організацію та проведення правової роботи на підприємстві.

Розділ 3 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ БАНКРУТІВ

3.1. Особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг

Відносини у кожній галузі економіки мають значну кількість особливостей. І ці особливості можуть не лише визначати окремі елементи правового статусу того чи іншого суб'єкта господарювання, але й можуть впливати на сам порядок утворення і припинення такого суб'єкта господарювання, зокрема і припинення внаслідок застосування до нього ліквідаційної процедури як заключної судової процедури у справі про банкрутство. Значну кількість особливостей мають відносини на ринку фінансових послуг. Можливо через це законодавець у КУЗПБ передбачив певні особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг. Зокрема такими особливими учасниками законодавець обрав страховиків. Для них виділено окрему статтю 92 «Особливості банкрутства страховиків» [64].

Стосовно застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг вітчизняні вчені зазначають, що чинне законодавство потребує впровадження заходів, здатних припинити застосування тіньових схем учасниками процесу ліквідації, які суперечать суспільним інтересам, шляхом встановлення відповідальності засновників за незаконний вихід заснованих ними підприємств з ринку, за непроведення у передбачених законом випадках процедури ліквідації тощо.

Необхідність дотримання балансу інтересів при впровадженні таких заходів вимагає ув'язування їх із спрощенням процедури ліквідації окремих категорій суб'єктів господарської діяльності [137, с. 6; 18, с. 88].

Інші українські вчені наголошують, що у багатьох країнах світу наявне правове регулювання проблем неплатоспроможності страховиків та правила про банкрутство (неспроможність) для пом'якшення та запобігання наслідкам банкрутства та збереження активів страхових компаній, а Україна лише намагається йти подібним шляхом. Авторами вказується на негативні конкретні юридичні наслідки застосування процедури ліквідації до страховиків у вигляді розірвання всіх страхових договорів та продажу їх майна [153].

Страхування є ліцензованим видом господарської діяльності. Крім цього компетенція страховиків є виключною, тобто вони можуть здійснювати тільки ту діяльність, яка прописана у виданій їм ліцензії. Синонімом терміну «страховик» є терміни «страхова компанія» і «страхова організація», які дозволяється використовувати у назві лише суб'єктам господарювання, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності. Мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України [44, с. 192]. Наведене вказує на потребу у наявності спеціальних знань у ліквідатора.

Частиною 1 названої статті 92 КУзПБ визначено, що при розгляді справи про банкрутство страховика учасником провадження у справі про банкрутство визнається спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю. А арбітражний керуючий у справі про банкрутство страховика повинен скласти іспит за програмою підготовки арбітражних керуючих у справах про банкрутство страхових організацій [64]. Наявність серед учасників процедур

банкрутства спеціалізованого органу з нагляду за страховою діяльністю сприятиме більш кваліфікованому захисту усіх інших учасників цих процедур. Так само, не менш важливим є складання арбітражним керуючим іспиту на знання правового статусу страхових організацій. З іншого боку, не кожен арбітражний керуючий на це зважиться. А отже, в пріоритеті буде той, хто підготувався, вивчив особливості правового статусу страховиків та отримав відповідне підтвердження у вигляді результатів іспиту.

Заява про відкриття провадження у справі про банкрутство страховика може бути подана до господарського суду боржником, кредитором або іншим уповноваженим на це органом [64]. А отже, крім самого боржника чи будь-кого з кредиторів, подати заяву у вигляді виключення може і певний уповноважений на це орган.

Наявність публічних інтересів у діяльності страховиків вилілася у закріпленні в абзаці другому частини 3 статті 92 КУзПБ положення про те, що при проведенні ліквідаційної процедури єдиний майновий комплекс страховика, який використовується для здійснення страхової діяльності, може бути проданий тільки у разі згоди покупця взяти на себе зобов'язання страховика-банкрута за договорами страхування, за якими страховий випадок не настав до дня визнання страховика банкрутом [64]. Тобто виконання зобов'язань страховика перед його клієнтами за договорами страхування має пріоритет перед його зобов'язаннями перед іншими його кредиторами. А виконати зобов'язання за договорами страхування найбільш ефективно може інший страховик. Очевидно, керуючись такими міркуваннями, законодавець передбачив частину четверту досліджуваної статті 92 КУзПБ: «покупцем єдиного майнового комплексу страховика, який використовується для здійснення страхової діяльності, може бути тільки страховик» [64; 18, с. 88–89].

У разі визнання господарським судом страховика банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури всі договори страхування, укладені таким страховиком, за якими страховий випадок не

настав до дати прийняття зазначеного рішення, припиняються, крім випадків викупу цілісного майнового комплексу покупцем із взяттям на себе зобов'язання страховика-банкрута за договорами страхування [64]. При цьому на основі частини сьомої статті 92 страхувальники за договорами страхування, дія яких припиняється через відкриття ліквідаційної процедури, мають право вимагати повернення частини виплаченої страховику страхової премії пропорційно до різниці між строком, на який був укладений договір страхування, і строком, протягом якого фактично діяв такий договір страхування, якщо інше не передбачено законодавством [64], що безумовно є логічним. Натомість логічною виглядає і норма у частині 8 названої статті, за якою страхувальники за договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, мають право вимагати страхові виплати [64; 18, с. 89]. По суті такі страхувальники виступають кредиторами. І це підтверджується визначенням у частині 9 статті 92 КУзПБ черговості задоволення вимог кредиторів [64].

Особливості ліквідації суб'єктів з надання страхових послуг визначаються статтею 92 «Особливості банкрутства страховиків» КУзПБ. Найбільшу цікавість являє остання – дев'ята частина цієї статті, якою встановлено шість черг задоволення вимог кредиторів за договорами страхування першої черги [64]. А отже вимоги різних кредиторів за різними договорами страхування поділено на шість черг. Очевидно, що вимоги усіх інших кредиторів страховика поділяються на черги на основі загальної для всіх банкрутів статті 64 КУзПБ [18, с. 89].

Пунктом 6 частини першої статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» до ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [114].

Ліквідація комерційних банків відбувається на основі спеціального Закону України «Про банки і банківську діяльність» [92] з урахуванням положень ще більш спеціального Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [109]. Визнання комерційного банку неплатоспроможним здійснюється не господарським судом, а Національним банком України; роль ліквідатора виконує тимчасова адміністрація [18, с. 89].

Інвестиційні послуги є досить різноманітними. Вони опосередковуються різними інвестиційними договорами, що можуть значно різнитися одні від інших. До таких договорів можна віднести договір на капітальне будівництво, договір на створення і передачу науково-технічної продукції, концесійний договір, договір лізингу, договір про спільну інвестиційну діяльність, міжнародний договір про співробітництво у сфері інноваційної діяльності та ін. [47, с. 69–77]. Очевидно значна відмінність між інвестиційними послугами та, відповідно, між суб'єктами господарювання, які ці послуги надають, стала причиною неможливості поєднання таких суб'єктів в межах однієї групи. Тому окремих норм, якими б визначалися особливості ліквідації суб'єктів підприємництва, що надають інвестиційні послуги, КУзПБ не передбачено. Суб'єкти інвестиційної діяльності одночасно можна віднести до інших груп суб'єктів господарювання, банкрутство яких здійснюється у загальному порядку [18, с. 89–90].

В.В. Кадала вказує, на відмінності припинення діяльності інституту спільного інвестування порівняно із загальним порядком. Такі особливості обумовлені тим, що, по-перше, інститут спільного інвестування не є повноцінним суб'єктом господарювання, а по-друге, припинення його діяльності може відбутись і в разі припинення діяльності компанії з управління активами, яка здійснює управління цим інститутом. Тому підставами припинення діяльності інституту спільного інвестування можна вважати: 1) ті, що витікають із діяльності самого інституту спільного інвестування; 2) ті, що не залежать від його діяльності [62, с. 62].

Операції з цінними паперами також є достатньо складними та розгалуженими. Їх надання можуть здійснювати різноманітні суб'єкти господарювання. КУзПБ містить статтю 93 «Особливості банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів» та статтю 94 «Особливості банкрутства емітента чи управителя іпотечних сертифікатів, управителя фонду фінансування будівництва чи управителя фонду операцій з нерухомістю» [64]. Основні особливості банкрутства таких суб'єктів господарювання знаходяться прояв саме у процедурі ліквідації, на що слід звернути окрему увагу [18, с. 90].

Група дослідників процедур банкрутства вказала на наявність значної кількості невирішених питань у правовому регулюванні процедур банкрутства професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування та інших суб'єктів господарювання з особливим статусом, і намагалася віднайти шляхи їх подолання, зокрема з урахуванням українського та зарубіжного досвіду [154].

Частиною першою статті 93 «Особливості банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів» КУзПБ визначено, що якщо законодавством не встановлено окрему процедуру банкрутства відповідного професійного учасника фондового ринку, до такого учасника застосовуються положення цього КУзПБ з урахуванням особливостей, встановлених цією статтею [64]. Аналогічно із тим, як у процедурі банкрутства страховика бере участь уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, так само у процедурах банкрутства юридичної особи, яка є професійним учасником фондового ринку, учасником справи про банкрутство визнається НКЦПФР [64], що є логічним і має сприяти максимальному захисту інтересів усіх учасників процедур банкрутства [18, с. 90].

Серед іншого цим державним органом установлюються не врегульовані статтею 93 КУзПБ особливості процедури банкрутства професійних учасників фондового ринку, а також заходи

щодо захисту прав та інтересів клієнтів [64]. Потреба у захисті прав інвесторів та підтримці самих учасників фондового ринку та власне розвитку цього ринку спричинила наявність у статті 93 КУзПБ частини 6, згідно із якою цінні папери, грошові кошти та інше майно, що належать клієнтам професійного учасника фондового ринку, не включаються до складу ліквідаційної маси [64]. А в розвиток цієї норми діє норма частини 7: «з дня введення господарським судом процедури санації боржника чи визнання професійного учасника фондового ринку банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури цінні папери клієнтів підлягають поверненню клієнту, якщо інше не передбачено угодою керуючого санацією або ліквідатора з клієнтом» [64]. Логічно припустити, що за відсутності цих норм фондовий ринок України міг би просто зникнути [18, с. 90].

На практиці може трапитися ситуація, коли майна банкрута – професійного учасника фондового ринку недостатньо для покриття вартості цінних паперів їхнім клієнтам. У такому випадку має застосовуватися норма з частини восьмої аналізованої статті КУзПБ, згідно із якою якщо вимоги клієнтів щодо повернення належних їм цінних паперів на пред'явника, що мають однаковий міжнародний ідентифікаційний номер, перевищують кількість таких цінних паперів, які перебувають у володінні професійного учасника фондового ринку, повернення таких цінних паперів клієнтам здійснюється пропорційно до їхніх вимог. Вимоги клієнтів у незадоволеній їх частині визнаються грошовими зобов'язаннями і задовольняються в порядку черговості, передбаченому КУзПБ [64]. Тобто, клієнти або контрагенти професійних торговців цінними паперами все одно не можуть вважати себе повністю унебезпеченими на випадок банкрутства останнього. У випадку його неефективної діяльності та відсутності у нього достатньої кількості цінних паперів на пред'явника клієнти або контрагенти стають звичайними конкурсними кредиторами і таким чином «стоять у черзі» разом із усіма іншими кредиторами [18, с. 91].

В якості ліквідаційної маси професійного торговця цінними паперами серед іншого майна можуть виступати і належні йому цінні папери. Ті із них, які належать йому та допущені до торгів на фондовій біржі, підлягають продажу на фондовій біржі. Ті із них, що не допущені до торгів на фондовій біржі, підлягають продажу в порядку, встановленому КУзПБ [64; 18, с. 91].

Отже, особливість ліквідації професійного учасника ринку цінних паперів полягає у пріоритетності захисту інтересів його клієнтів, залученні до процедур банкрутства в якості учасника НКЦПФР, продажу частини цінних паперів банкрута через фондову біржу [18, с. 91].

Значну увагу у КУзПБ приділено врегулюванню питань банкрутства СПД, які є стороною одного або кількох похідних (деривативів) або правочинів щодо цінних паперів, укладених або вчинених з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного неттінгу. Ці питання висвітлено статтею 94 КУзПБ [64]. Проте частина 1 цієї статті повністю дублює частину 2 статті 5⁻⁵ «Ліквідаційний неттінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», а частина 2 цієї статті – повністю дублює частину 1 статті 5⁻⁵ «Ліквідаційний неттінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [116]. На нашу думку логічніше побудовано статтю 5⁻⁵ «Ліквідаційний неттінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», аніж відповідну статтю 94 КУзПБ, адже спочатку потрібно з'ясувати визначення понять угоди щодо ліквідаційного неттінгу, генеральної угоди, розрахунку вартості зобов'язань, нетто-зобов'язання, визначити сторони угоди щодо ліквідаційного неттінгу, дату ліквідаційного неттінгу. Так, у частині 1 статті 5⁻⁵ «Ліквідаційний неттінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та частині 2 статті 94 КУзПБ під угодою щодо ліквідаційного неттінгу визначено генеральну угоду, положення якої містять умови та порядок проведення ліквідаційного неттінгу, або інший документ, що містить умови та порядок проведення ліквідаційного неттінгу, зокрема правила провадження клірингової діяльності,

згоду на обов'язковість яких сторони похідного (деривативу) надали при укладенні договору про клірингове обслуговування з особою, яка провадить клірингову діяльність [116; 64]. Тобто, підставою для застосування у процедурі банкрутства до одного із СПД, що є стороною похідного (деривативу), процедур ліквідаційного неттінгу є відповідна угода щодо ліквідаційного неттінгу. І в цій угоді крім сторін похідного (деривативу) повинна брати участь особа, яка провадить клірингову діяльність. Такою особою в сучасних українських реаліях найчастіше виступає банк або фінансово-кредитна організація.

Під датою ліквідаційного неттінгу КУзПБ визначає дату, передбачену пунктом 1 частини першої статті 5⁻⁴ Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». Відповідно, підпунктом 1 цієї норми сторона похідного (деривативу) або правочину щодо цінних паперів є неплатоспроможною у разі набрання щодо такої сторони законної сили рішенням господарського суду, а саме: ухвалою про відкриття провадження у справі про банкрутство або ухвалою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи або фізичної особи-підприємця [116]. Тобто датою ліквідаційного неттінгу є не дата ухвалення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, як у випадках із класичними суб'єктами господарювання. Такою датою є дата постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно суб'єкта господарювання – сторони похідного (деривативу). І саме після цього застосовується комплекс заходів ліквідаційного неттінгу, визначений частиною першою статті 94 «Особливості банкрутства суб'єкта підприємницької діяльності, який є стороною одного або кількох похідних (деривативів) або правочинів щодо цінних паперів, укладених або вчинених з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного неттінгу» КУзПБ:

а) здійснення особою, щодо якої в угоді щодо ліквідаційного неттінгу зазначено про те, що вона є відповідальною за

проведення ліквідаційного неттінгу, розрахунку вартості зобов'язань СПД, який є стороною угоди щодо ліквідаційного неттінгу та щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, а також зобов'язань кожного контрагента, який є іншою стороною такої угоди щодо ліквідаційного неттінгу, за одним або кількома похідними (деривативами), що існував (існували) станом на дату ліквідаційного неттінгу та був укладений (були укладені) такими сторонами з посиланням на обов'язковість для них такої угоди щодо ліквідаційного неттінгу. Порядок здійснення такого розрахунку визначається угодою щодо ліквідаційного неттінгу;

б) припинення всіх існуючих станом на дату ліквідаційного неттінгу зобов'язань за одним або кількома похідними (деривативами) незалежно від їх змісту та/або строку (терміну) виконання, укладеним (укладеними) такими сторонами угоди щодо ліквідаційного неттінгу з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного неттінгу для таких сторін, у такій послідовності:

– заміна відповідно до статті 604 ЦК України зобов'язань, які існували станом на дату ліквідаційного неттінгу, новими грошовими зобов'язаннями, сума яких дорівнює вартості зобов'язання, розрахованій відповідно до абзацу другого цієї частини. При цьому вважається, що строк виконання вимог за такими новими грошовими зобов'язаннями настав;

– припинення нових грошових зобов'язань, передбачених попереднім абзацом, шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог за такими зобов'язаннями та визначення нетто-зобов'язання [64].

Тобто, суб'єкти господарювання, а ще вужче – СПД, що мають похідні (деривативи), заздалегідь укладають між собою та особою, яка провадить клірингову діяльність, угоду щодо ліквідаційного неттінгу. Після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно одного із цих СПД особа, що провадить клірингову діяльність, розраховує суми зобов'язань боржника; припиняються всі існуючі станом на цю дату зобов'язання за одним або кількома похідними

(деривативами) та ці зобов'язання замінюються новими грошовими зобов'язаннями, що розраховуються як різниця між усіма зобов'язаннями кредиторського та дебіторського характеру, і вважається, що строк виконання вимог за такими новими грошовими зобов'язаннями настав. При цьому клірингова компанія зараховує однорідні зустрічні вимоги, припиняє нові зобов'язання та визначає остаточне нетто-зобов'язання.

Отже, особливістю ліквідаційного неттінгу є те, що фактично ліквідаційна процедура настає одразу з моменту постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно суб'єкта господарювання – сторони похідного (деривативу).

Ще одну особливість ліквідаційного неттінгу описано у частині 3 статті 94 КУзПБ, за якою проведення особою, зазначеною в угоді щодо ліквідаційного неттінгу, ліквідаційного неттінгу та звернення стягнення на предмет обтяження, який забезпечує виконання зобов'язань СПД – стороною угоди щодо ліквідаційного неттінгу, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, за одним або кількома похідними (деривативами), укладеними таким СПД з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного неттінгу, здійснюються в позасудовому порядку та не потребують будь-якої згоди та/або затвердження таким СПД, розпорядником його майна, керуючим його санацією, його ліквідатором, кредитором (кредиторами) та/або господарським судом [64] (підкреслення авторське). Тобто згода будь-кого із учасників ліквідаційного неттінгу на його проведення не потрібна, а саме проведення здійснюється у позасудовому порядку.

Наступну особливість ліквідаційного неттінгу визначено частиною п'ятою статті 94 КУзПБ, за якої положення КУзПБ, що регулюють банкрутство юридичних осіб, застосовуються до процедур банкрутства СПД, який є стороною одного або кількох похідних (деривативів), укладених з посиланням на обов'язковість відповідної угоди щодо ліквідаційного неттінгу, в частині, що не суперечить положенням цієї статті. У разі суперечності норм

КУзПБ, що регулюють банкрутство юридичних осіб, з нормами цієї статті, то норми цієї статті мають перевагу [64]. Тобто за умови запровадження процедури ліквідаційного нетінгу стаття 94 КУзПБ є нормою спеціального законодавства по відношенню до інших статей КУзПБ, які виступають стосовно врегулювання цієї процедури нормами загального законодавства. А згідно із римським принципом «*Lex specialis derogat generali*» спеціальний закон витісняє загальний, тобто має пріоритет перед ним.

Законодавством передбачено випадки, коли не дивлячись на наявність СПД, які мають зобов'язання за похідними (деривативами), ліквідаційний нетінг не проводиться (частина четверта статті 94 КУзПБ):

- якщо відповідна генеральна угода не передбачає можливості або процедури його проведення;
- якщо відповідна угода щодо ліквідаційного нетінгу укладена після дати відкриття щодо СПД – сторони такої угоди щодо ліквідаційного нетінгу провадження у справі про банкрутство;
- якщо похідний (дериватив), укладений стороною з посиланням на обов'язковість відповідної угоди щодо ліквідаційного нетінгу, був укладений після дати відповідного відкриття щодо такого СПД провадження у справі про банкрутство [64].

Також у частині шостій статті 94 КУзПБ вказується застереження про те, що положення цієї статті не застосовуються до похідних (деривативів), укладених без участі або посередництва торговця цінними паперами [64]. Тобто його участь у цих зобов'язаннях є обов'язковою для проведення заходів із ліквідаційного нетінгу.

У будь-якому випадку наявність процедури ліквідаційного нетінгу до СПД – учасників зобов'язань за похідними (деривативами) є виправданою. Через неї може спрощуватися і скорочуватися у часі тривалість процедур банкрутства. На думку українських дослідників, входження України до провідної двадцятки країн світу за умовами ведення бізнесу можливе при удосконаленні процедур банкрутства, зменшення строків провадження

у справах про банкрутство та вирішенні проблемних питань у роботі арбітражного керуючого, господарських судів, захисту інтересів кредиторів та боржників [131].

Важливим є і закріплення відповідних правових норм у статті 5⁻³ «Остаточність проведення розрахунків за похідними (деривативами) та правочинами щодо цінних паперів», статті 5⁻⁴ «Неплатоспроможність сторони правочину щодо цінних паперів або сторони похідного (деривативу)», статті 5⁻⁵ «Ліквідаційний нетінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [116], а також у статті 94 «Особливості банкрутства суб'єкта підприємницької діяльності, який є стороною одного або кількох похідних (деривативів) або правочинів щодо цінних паперів, укладених або вчинених з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного нетінгу» КУзПБ [64]. Нами пропонується поміняти місцями частини 1 і 2 названої статті КУзПБ. У будь-якому випадку, запровадження у 2020 році процедури ліквідаційного нетінгу спрощує процедуру розрахунків у процедурі банкрутства між СПД, що мають зобов'язання за похідними (деривативами), через посередництво особи, яка провадить клірингову діяльність (банку, фінансово-кредитної установи тощо).

Крім учасників ринку фінансових послуг особливості застосування ліквідаційної процедури мають і інші суб'єкти господарювання, які також мають бути досліджені нижче.

3.2. Особливості застосування ліквідаційної процедури до фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків

Діяльність усіх без винятку суб'єктів господарювання пов'язана із реалізацією значної кількості як приватних, так і публічних інтересів. Банкрутство та як наслідок ліквідація великого

суб'єкта господарювання може негативно вплинути на значну кількість громадян держави, територіальну громаду, де був зареєстрований суб'єкт господарювання, та на саму державу. Важливе значення для мешканців сільської місцевості має ефективна діяльність фермерського господарства, яке зареєстроване та працює у межах села чи селища. Застосування по відношенню до нього ліквідаційної процедури може негативно позначитися на добробуті мешканців населеного пункту та на діяльності відповідної об'єднаної територіальної громади, яка втратить місцеві податки і збори від цього фермерського господарства. Розуміючи ситуацію, законодавець визначив особливості банкрутства фермерського господарства у відповідній статті 95 КУзПБ.

Слід зазначити, що частина суб'єктів із названих у підрозділі категорій може бути реорганізована або ліквідована не у зв'язку із банкрутством. Проте така реорганізація чи ліквідація може спричинити банкрутство. Йдеться про вимушену реорганізацію шляхом перетворення або примусову ліквідацію сотень тисяч суб'єктів господарювання, організаційно-правову форму яких не передбачено ЦК України. Це приватні підприємства, іноземні підприємства, державні та комунальні унітарні підприємства, підприємства споживчої кооперації, кооперативи, об'єднання підприємств, товарні біржі, інститути спільного інвестування, саморегулювні організації тощо. Далеко не всіх неприбуткових суб'єктів можна «причесати під гребінку» непідприємницьких товариств [119]. На це вказує і слушно попереджає професор В.В. Резнікова у випадку скасування чинності ГК України, що пропонується окремими представниками школи цивільного права. Але ж ці суб'єкти виконують значну кількість функцій, опосередкованих реалізацією публічних інтересів. Їх ліквідація може завдати шкоди економіці держави.

Крім значної кількості публічних інтересів у діяльності фермерських господарств на особливості їх банкрутства та ліквідації впливає і спосіб господарювання в агропромисловому комплексі. Так, важливими особливостями тут є наявність основного засобу

виробництва – землі, якість і родючість якої впливають на результати господарювання, здійснення виробництва на великих площах, сезонний характер виробництва та інші. Зокрема сезонний характер виробництва вказує на те, що в Україні не можна весь рік вирощувати певну культуру. Для кожного виду діяльності в агропромисловому комплексі є свій час, на що слід звертати увагу. Відповідно, це враховується при кредитуванні агропромислових виробників, закупівлі ними паливно-мастильних матеріалів, реалізації ними товарної продукції тощо [44, с. 7–8].

Названі особливості господарської діяльності в агропромисловому комплексі викликали особливості банкрутства фермерських господарств. Вони з'являються із самого початку – ще з визначення підстав для визнання фермерського господарства банкрутом. Частина перша статті 95 «Особливості банкрутства фермерського господарства» визначає підставою для визнання фермерського господарства банкрутом його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування України [64]. Тобто законодавець надав фермерському господарству час у шість місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт на те, щоб погасити свою поточну заборгованість з різних виплат. У нормі КУзПБ зазначається «період сільськогосподарських робіт» без конкретизації. Очевидно, що за логікою таким періодом є період закінчення збору урожаю, як правило, восени. І саме після останнього дня цього процесу кредитори повинні відраховувати шість місяців.

Ініціювати відкриття провадження у справі про банкрутство може не лише будь-хто із кредиторів, але й сам боржник. Банкрутство фермерських господарств ініціюється заявою голови

фермерського господарства про відкриття провадження у справі про банкрутство, яка ним підписується, та подається до господарського суду за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства [64]. Вважаємо, що наведеною нормою, що передбачає отримання згоди від усіх членів фермерського господарства, може бути спричинено значну проблему. Так, хтось із членів фермерського господарства може відмовитися надати згоду, бути відсутнім через поважну причину або взагалі з невідомої причини. У такому випадку може виникнути колізія. Усунути її можна лише через пропозицію головою чи кимось із членів фермерського господарства комусь із кредиторів ініціювати провадження у справі про банкрутство. Але колізія залишиться у випадку відмови усіх кредиторів ініціювати таке провадження.

Коли провадження у справі про банкрутство фермерського господарства розпочато, то його голова додає до своєї заяви або до відзиву на подану кредитором заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство документи, що містять відомості про:

- склад і вартість майна фермерського господарства;
- склад і вартість майна, що належить членам фермерського господарства на праві власності;
- розмір доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт [64].

Особливістю процедур банкрутства фермерського господарства є введення процедури розпорядження його майном на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації виробленої (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції, для чого на загальних правилах, встановлених КУЗПБ, призначається розпорядник майна. Строк процедури не може перевищувати 15 місяців [64]. Паралельно із цим здійснюється виконання плану відновлення платоспроможності фермерського господарства.

Згідно із частиною 8 статті 95 «Особливості банкрутства фермерського господарства» процедура розпорядження майном

фермерського господарства може бути достроково припинена господарським судом за заявою розпорядника майна чи будь-кого із кредиторів у разі:

- невиконання заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства;
- наявності інших обставин, які свідчать про неможливість відновлення платоспроможності фермерського господарства.

Після дострокового припинення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарський суд визнає фермерське господарство банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру [64]. Загалом можливість прискорення переходу до ліквідаційної процедури фермерського господарства можна визнати позитивною, оскільки українські вчені зазначають, що процедури банкрутства таких суб'єктів господарювання в Україні є довготривалішими за процедури у країнах Європи і Центральної Азії та країнами із високим рівнем доходу [8, с. 79].

Значну увагу законодавець слушно приділив майновим питанням, що виникають під час ліквідації фермерського господарства. Так, частину дев'яту статті 95 КУЗПБ присвячено визначенню складу ліквідаційної маси. У ній зазначено, що у разі визнання господарським судом фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури до складу ліквідаційної маси фермерського господарства включаються нерухоме майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства, у тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар, та інше майно, набуте для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать фермерському господарству і мають грошову оцінку [64]. У КУЗПБ навмисно деталізовано основні види нерухомого та іншого майна фермерського господарства та у спільній власності його членів, щоб було менше суперечок між самим членами фермерського

господарства та між ними й іншими учасниками процедури ліквідації фермерського господарства. Навіть окремо передбачено частину десяту названої статті 95 КУзПБ, яка має бланкетний характер, відсилаючи до положень Земельного кодексу України за роз'ясненням питань користування земельною ділянкою, наданою фермерському господарству у тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди [64] та частину одинадцятую, яка застерігає, що майно, що належить голові та членам фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, щодо якого доведено, що воно набуто на доходи, які не є у спільній власності членів фермерського господарства, не включається до складу ліквідаційної маси [64].

Особливості господарювання у сільському господарстві викликали додаткові особливості застосування ліквідаційної процедури до фермерських господарств. Вище вказувалося, що підставою для визнання фермерського господарства банкрутом визначено його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів. Так само особливості господарювання впливають і на ліквідацію фермерського господарства. Так, частиною тринадцятою статті 95 КУзПБ встановлюється, що з дня прийняття постанови про визнання фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури діяльність фермерського господарства припиняється [64]. Якщо інші суб'єкти господарювання-банкрути з дня ухвали господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури свою господарську діяльність завершують закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції, то фермерське господарство припиняє її одночасно. Йому уже давався строк шість місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт на те, щоб погасити свою поточну заборгованість з різних виплат, а також строк, що не міг перевищувати 15 місяців, для проведення процедури розпорядження його майном. Тому очевидно, що відстрочення

моменту ліквідації фермерського господарства ситуацію на краще не змінить.

Потреба у підтримці суб'єктів господарювання, що діють в агропромисловому комплексі України, викликана систематичним знищенням радянською владою осіб, здатних і спроможних організувати та здійснювати таке виробництво, викликала появу у досліджуваній статті 95 «Особливості банкрутства фермерського господарства» КУзПБ положень, спрямованих на захист засобів виробництва, зокрема згрупованих у комплекси і системи, здатні забезпечити виробництво та переробку товарної сільськогосподарської продукції. Частиною 12 цієї статті визначено, що нерухоме майно, а також майнові права щодо нерухомого майна, які включаються до складу ліквідаційної маси фермерського господарства, можуть бути продані лише на аукціоні, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються [64].

Отже, процедури банкрутства фермерських господарств мають значну кількість особливостей у порівнянні із відповідними процедурами банкрутства більшості інших суб'єктів господарювання. Саме провадження починається після своєрідної «фори» у шість місяців після завершення відповідного періоду сільськогосподарських робіт (до речі, не конкретизованого законодавством). Для ініціювання процедур банкрутства самим фермерським господарством потрібна письмова згода усіх його членів. Процедура розпорядження майном фермерського господарства включає в себе реалізацію заходів з плану відновлення платоспроможності фермерського господарства та вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції, що не може перевищувати 15 місяців. Можна сказати, що це одночасно процедура розпорядження майном та санації. Наступною особливістю є припинення діяльності фермерського господарства одразу з дня прийняття постанови про визнання його

банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. Також важливою особливістю банкрутства фермерських господарств, зокрема застосування до них заходів ліквідаційної процедури, є зобов'язання продажу обладнання, механізмів, транспортних засобів та іншого рухомого і нерухомого майна лише на аукціоні із взяттям покупцем зобов'язання про збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються.

Як бачимо, ліквідаційна процедура фермерських господарств не облишена значної кількості публічних інтересів. Не менша їх кількість наявна і в процедурі ліквідації державних, комунальних та інших підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків. Слід підтримати погляди Е.В. Сгари, яка зазначає, що пріоритет публічних інтересів при регулюванні взаємовідносин між неплатоспроможним боржником і його кредиторами особливо гостро виявляється у тому випадку, коли боржником є містоутворююче підприємство, велике підприємство з кількістю працівників понад 5 тисяч або небезпечне підприємство. У її дисертації підкреслюється, що рішення про ліквідацію як містоутворюючого підприємства, так і комерційного банку до відкриття судової процедури банкрутства приймає вищий державний орган, що робить формальним провадження справи про банкрутство суб'єкта господарювання [130, с. 12]. Часто містоутворюючими підприємствами виступають державні підприємства або великі та/або стратегічні підприємства, побудовані ще у ХХ столітті, і в яких ще залишилася певна частка державної власності. Їх специфіка діяльності викликала потребу у спеціальному врегулюванні.

КУзПБ містить статтю 96 «Особливості банкрутства державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків». Зрозуміло, що положення цієї статті спрямовані на захист публічних інтересів та підтримку підприємств із часткою державної власності.

Винятку щодо юрисдикції та підсудності справ про банкрутство державних підприємств законодавством не передбачено.

Вони розглядаються господарськими судами за місцезнаходженням боржника. Як вказує О. Банчук, приватноправові спори підлягають розгляду в загальних судах, згідно з правилами ЦПК України, та господарських судах – згідно з ГПК України. Основна відмінність цих різновидів спорів полягає в тому, що у приватноправових спірних відносинах, що підсудні господарським судам, повинні брати участь тільки юридичні особи або фізичні особи – підприємці. У приватноправових спорах, підсудних загальним судам, хоча б одним із учасників має бути фізична особа [4, с. 149]. Можна не погодитися із тим, що справи про банкрутство чи інші спори за участі двох та/або більше суб'єктів господарювання вчені чи практики відносять до приватноправових. Там публічних інтересів значно більше, ніж приватних. Не випадково тому держава застосовує різноманітні важелі впливу для фінансової підтримки державних підприємств, наприклад, через застосування інструменту фінансового інжинірингу – передачі державного майна в оренду/лізинг. Його можна відносити до державної допомоги суб'єктам господарювання у випадку, якщо плата за користування майна є нижчою за ринкову або зовсім відсутня [50, с. 84], що зустрічається в усіх регіонах держави та в усі часи.

Перед початком порушення провадження про банкрутство боржник зобов'язаний надати господарському суду докази, що підтверджують належність його до державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків [64]. Боржник має бути у цьому зацікавлений через наявність певних пільг для себе. Так, уже частина друга статті 96 КУзПБ покладає зобов'язання на КМУ, який вживає заходів для запобігання банкрутству державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, визначає оптимальні шляхи відновлення їх платоспроможності та координує дії відповідних органів виконавчої влади [64]. А органи виконавчої влади на основі частини третьої статті 96 КУзПБ приймають рішення щодо:

- доцільності надання державної підтримки неплатоспроможним підприємствам;
- розроблення заходів, спрямованих на забезпечення захисту інтересів держави і вибір оптимальних шляхів реструктуризації та погашення боргових зобов'язань;
- проведення аналізу фінансового стану боржника, його санації та погодження плану санації;
- доцільності виключення відповідних суб'єктів господарювання з переліку підприємств, що є об'єктами права державної власності, які не підлягають приватизації, та застосування до них процедури санації чи ліквідації [64].

С.В. Мінковським слушно обґрунтовано обов'язок представників держави, органів місцевого самоврядування брати участь у справі про банкрутство суб'єктів господарювання, що мають суспільну цінність або особливий правовий статус, та прийняти невідкладні заходи щодо СПД, що мають такий статус [74, с. 16]. Раніше у роботі вказувалося, що в СРСР держава як власник майна усіх підприємств в особі своїх органів – розпорядників майна державних підприємств сама приймала рішення про підтримку або ж ліквідацію того чи іншого підприємства. Сьогодні, коли державних підприємств в Україні стало у рази менше у порівнянні із радянськими часами, держава в особі КМУ та органів виконавчої влади повинна ще більше уваги приділяти захисту та підтримці державних підприємств. В.А. Устименко та Р.А. Джабраїлов ще у 2014 році наголошували на стрімке зниження частки державного сектору в економіці України і застерігали від пролонгування дії стратегії «ринкового фундаменталізму» [141, с. 215–216]. Сьогодні саме державні підприємства потребують підтримки, охорони і захисту. Тому не випадково А.М. Захарченком було розроблено і запропоновано концепцію удосконалення господарсько-правового регулювання управління об'єктами державної власності, в якій визначено мету, завдання і основні перспективні напрями такого регулювання, спрямовані на організацію ефективного використання (розпорядження) об'єктів(тами)

державної власності у сфері господарювання для забезпечення правового господарського порядку у державному секторі економіки [55, с. 25].

Зрозуміло, що державні підприємства та підприємства із частками державної власності у статутному капіталі можуть бути різними за розмірами, видами діяльності, сферами та галузями виробництва. Законодавець виділив окремо державні підприємства та підприємства, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, в окрему групу. Такий статус, власне як і вартість майна, визначається положеннями Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [108]. Інші підприємства, тобто ті, у статутному капіталі яких частка державної власності не перевищує 50 відсотків, проходять процедури банкрутства у загальному порядку, визначеному КУЗПБ. Перші (тобто державні та з державною часткою у статутному капіталі, що перевищує 50 відсотків) згідно із частиною четвертою статті 96 КУЗПБ подають на розгляд кредиторів план санації, погоджений з органом (суб'єктом), уповноваженим управляти державним майном. А згідно з частиною п'ятою названої статті з метою запобігання банкрутству може застосовуватися порука [64]. На основі частини сьомої статті 96 КУЗПБ господарський суд залучає до участі у справі про банкрутство представників органу, уповноваженого управляти державним майном, а на основі частини восьмої цієї статті участь у зборах кредиторів та роботі комітету кредиторів можуть брати з правом дорадчого голосу представники органу, уповноваженого управляти державним майном [64].

Особливістю застосування процедури санації до державного підприємства та підприємства із часткою державної власності більше 50% є можливість відчуження майна лише у випадках, передбачених планом санації [64].

Важливою є частина десята статті 96 КУЗПБ, яка обмежує дію усієї статті у просторі та за формою власності боржника: «положення цієї статті не застосовуються до юридичних

осіб-підприємств, що є об'єктами власності Автономної Республіки Крим та комунальної власності» [64]. Українська держава сьогодні фактично не контролює діяльність суб'єктів господарювання в АРК. Так само майном державних і комунальних підприємств в АРК сьогодні фактично незаконно користується держава РФ або колективні чи приватні особи, як правило, прямо пов'язані із цією державою. Тому процедури банкрутства таких підприємств не можуть реалізовуватися через господарські суди України. У сучасній науковій літературі зазначається, що робота із документування всіх фактів грубих порушень, що відбувались та, на жаль, тривають на окупованих територіях України – частині Донецької і Луганської областей та Кримського півострова: політичні та релігійні переслідування, злочини за статевими ознаками, катування, насильницькі зникнення, порушення майнових прав, екологічних норм, морського та повітряного права, невибіркові обстріли цивільної інфраструктури тощо ведеться не досить жваво [59, с. 91]. Сформовано реєстри постраждалих від таких обстрілів, щоб жертви могли претендувати на компенсації». Однак на часі створення таких же реєстрів щодо державного, комунального майна, зокрема, і у вугільній галузі. При Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України якнайшвидше має бути створений Центр документування порушень прав людини на окупованих РФ територіях. Однак, діяльність цього центру не має замикатися лише на проблемах порушення майнових прав громадян. Слід поширити таку діяльність на державне та комунальне майно [59, с. 92]. Формування, наприклад, реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості дозволить систематизувати роботу щодо наступної оцінки вартості їх відновлення (постконфліктного відновлення економіки регіону та вугільної промисловості як основи економіки Донецької та Луганської областей), визначення першочергових до відновлення об'єктів або недоцільність такого відновлення (відбудови) після деокупації, систематизації інформації з метою підготовки та подання позовів

до держави-агресора про відшкодування завданої шкоди, планування подальшого розвитку вугільної промисловості всієї країни з урахуванням змін, що відбулися в контексті економічного простору України в цілому, потреб у кам'яному вугіллі та в окремих його марках (для складання енергобалансу тощо), прийняття рішень щодо розвитку мономіст, залежних від тих чи інших підприємств вугільної промисловості тощо. Відповідно до цього, слід повернутися до ідеї законодавчого закріплення необхідності збору, аналізу та систематизації інформації про об'єкти вугільної промисловості (та інших об'єктів, звісно) на окупованих РФ територіях [59, с. 92].

Наведені вище пропозиції виглядають цікавими і корисними. Від себе можна додати пропозицію щодо ведення у межах, наприклад, реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості, окремого «підреєстру» підприємств, установ, організацій із тимчасово непідконтрольних територій, які були ліквідовані, а їхнє майно розпродано на цій території чи вивезено на територію інших держав. Крім реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості можна запропонувати і запровадження та організацію ведення й інших реєстрів за галузевою ознакою та незалежно від форми власності майна, ведення яких може здійснюватися одночасно галузевим міністерством та названим вище Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. До запропонованого нами «підреєстру» обов'язково слід вносити інформацію про незаконних «власників» майна підприємств, починаючи з літа 2014 року, а також їх «керівників» та «керівників» їх структурних підрозділів. Стосовно цих осіб повинні порушуватися кримінальні провадження, серед іншого і за статтею 219 «Доведення до банкрутства» КК України, вони мають оголошуватися у міжнародний розшук, суди повинні накладати арешт на їхнє рухоме і нерухоме майно, яке знаходиться у різних країнах, з метою забезпечення позовів, які надійшли або скоріше надійдуть до загальних і господарських судів від законних власників майна таких підприємств та

кредиторів. Зрозуміло, що більше уваги піднятій проблемі мають приділяти фахівці з наук кримінального та адміністративного права. Саме у межах цих наук наведені, зокрема і наші, пропозиції мають бути розширені та реалізовані.

Як вказує О.В. Шаповалова, правова організація контролю у сфері господарювання, з використанням реєстрів, містить у своєму складі не лише обрання максимально узгоджених вимог до створення, обміну, зберігання, виправлення та формату реєстрових даних, але й – відбір прозоро сформованих інших елементів контрольного середовища [147, с. 212]. І саме завдяки організації ведення реєстрів навіть з плином часу власники майна підприємств, які були незаконно привласнені та доведені до банкрутства, матимуть можливість повернути своє майно або отримати компенсацію за нього.

Також частиною десятою статті 96 КУзПБ було обмежено дію усієї статті стосовно комунальних підприємств. Очевидно, для них залишили стандартний порядок проведення процедур банкрутства через менший рівень публічних інтересів у їхній діяльності та через вдалу реалізацію Україною реформи децентралізації.

Особливості застосування ліквідаційної процедури є у законодавстві України стосовно провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства, а також у законодавстві кожної держави, що слід проаналізувати в окремому підрозділі.

3.3. Особливості застосування ліквідаційної процедури до банкрутів за законодавством окремих зарубіжних держав

Намагання України максимально імплементувати систему права європейських держав та в перспективі стати членом ЄС вимагає докладання зусиль у вивченні та впровадженні у національне позитивів права інших. Зокрема це стосується як права та законодавства ЄС, так і позитивів окремих держав. Вивчати та

імплементувати потрібно найкращі положення законодавства не лише економічно розвинених держав. Якщо певний НПА чи його частина може бути більш ефективно імплементований до українського законодавства, то його потрібно якомога швидше імплементувати (з урахуванням українських традицій), незважаючи на країну його походження. З питань правового регулювання відносин у сфері економіки, що належать до регулювання господарсько-правовим законодавством, часто виникає необхідність засвоювати досвід не найбільш економічно розвинених країн, а країн, які відносно не на багато в економічному сенсі випереджають Україну. Академік В.К. Мамутов зазвичай вказував, що часто нам може бути цікавим досвід США чи Японії кількадесятлітньої давності, коли їхня економіка була приблизно на такому ж етапі розвитку, на якому зараз знаходиться економіка України.

Право більшості країн Європи сформувалося на основі права Давнього Риму. У ньому основним джерелом є нормативно-правовий акт, а галузі права умовно поділено на «приватне право» і «публічне право». На основі права Великої Британії сформувалася англо-саксонська правова родина, що притаманна самій Великій Британії та її колишнім колоніям, зокрема і США. У цих державах основним джерелом права є судовий прецедент. Але вплив романо-германської правової родини вилився у тому, що умовний поділ усіх галузей права наявний і тут. У кожній державі по-різному умовно поділено галузі на галузі «публічного права» та галузі «приватного права». Проте у переважній більшості держав галузі процесуального права віднесено до галузей «публічного права». Тобто тут визнано, що завданням будь-якої галузі процесуального права є захист інтересів держави. Очевидно, мається на увазі, що дотримання правосуддя та забезпечення справедливого судочинства є одним із головних завдань держави.

Господарське процесуальне право не є виключенням із сказаного вище. Більше того, господарське процесуальне право покликане захищати суб'єктів господарювання, діяльність яких покликана досягати приватні інтереси, проте при цьому

забезпечує досягнення і публічних інтересів. Процедури банкрутства покликані забезпечувати більшу кількість публічних інтересів, ніж діяльність таких суб'єктів у звичайному режимі.

Сказане вище стосується більшості економічно розвинених держав світу. Загальні тенденції розвитку законодавства про банкрутство та його застосування сьогодні багато у чому збігаються. Тенденції розвитку, законодавство та процесуальну практику з процедур банкрутства сучасні дослідники в цілому відносять до шостого етапу розвитку законодавства про банкрутство. Поступово починається остання масова хвиля реформування законодавства про банкрутство на основі принципів «прощення боргу» та процесуального плюралізму. Нові варіанти проборжникових законів передбачали декілька рятівних для боржника процедур, спрямованих на зміну структури боргів, відновлення платоспроможності запровадженням довірчого управління майном боржника, перетворення зобов'язальних прав кредиторів на корпоративні права щодо статутного капіталу боржника тощо. Широке запровадження реорганізаційних процедур почалось із прийняття в 1978 році Закону США № 95–958 про банкрутство. Цю тенденцію підтримала також Франція. Проте у ФРН продовжується підтримка варіанту прокредиторського законодавства про банкрутство, що передбачає основним інструментом саме ліквідацію. Велика Британія оновила своє законодавство, дотримуючись «золотої середини» між цими теоріями, зробивши його більш збалансованим. Отже, на сьогодні існує мінімум три (деякі дослідники виділяють п'ять [52, с. 25]) вектори розвитку конкурсного права [19, с. 57].

Інші дослідники вважають, що у США з 1978 року діє типово продебіторська система законодавства, а у Великій Британії підходи навпаки прокредиторські. Вітчизняні ж законодавці, очевидно, прагнули знайти «золоту середину», виходячи з необхідності збереження бізнесу боржника, адже у проборжниковій системі відновленням платоспроможності боржника завершується лише від 7% до 10% справ про банкрутство. Британці

з жорсткою прокредиторською системою зберігають бізнес у 50% випадків, діючи при цьому дуже оперативно: усувають колишню адміністрацію, суд призначає зовнішнього керуючого, головне завдання якого – знайти покупця і швидко продати активи. Після продажу бізнес і робочі місця зберігаються, фірма працює, хоч власник і змінюється на більш ефективного [56, с. 314]. Проборжникова доктрина притаманна для законодавства Франції та США [122, с. 32; 6, с. 57]. На початку XXI століття представники наукової спільноти зауважували, що порівняно із законодавством неплатоспроможності (банкрутства) США законодавство багатьох європейських країн вважалось спрямованим більше на покарання боржників, ніж на їх реабілітацію. Найбільш сильна прокредиторська система існує у Великій Британії. Нейтральну позицію за ґрунтовними характеристиками займає законодавство Італії, а також РФ [122, с. 432; 6, с. 57]. Натомість сучасні тенденції розвитку світової економіки та економік окремих країн свідчать про недостатню ефективність реалізації прокредиторської, продебіторської та нейтральної моделей через зумовленість їх змістовності та відсутність гнучкої адаптації до змін у світовому економічному, політичному просторі та у внутрішній економічній, правовій та соціальній сфері. Приклад наявних внутрішніх проблем у таких країнах як Франція, ФРН, Велика Британія, які вже сформували і достатньо тривалий час реалізують моделі правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства, неухильно доводить неспроможність та неефективність їх реалізації через неврахування соціальних наслідків [31, с. 178]. Видається, що ефективним є надання можливості учасникам процедур банкрутства висловлювати пропозиції щодо гнучкого поєднання елементів усіх наявних моделей із застосуванням ситуативного підходу до цього.

Наявність у багатьох державах прокредиторської моделі законодавства про банкрутство викликало необхідність проведення значних економічних оцінок ефективності різноманітних інвестиційних проєктів ще на стадії до утворення суб'єкта

господарювання. У зарубіжних державах, а віднедавна і в Україні актуальним є пошук та пропозиція методу визначення безризикової норми рентабельності інвестиційного проекту на основі гіпотези фрактальних ринків для виявлення довготривалої залежності та оцінки внеску в загальний результат змін інфляції [149]. Застосування таких методів дозволить сподіватися на мінімізацію ризиків банкрутства та ліквідації.

На становлення та розвиток світових систем банкрутства завжди впливали такі правові системи, як економічна, політична, тощо. Усі правові підсистеми перебувають у тісному зв'язку, оскільки належать до загальної правової системи тієї чи іншої держави. Характер права неспроможності тієї чи іншої країни формується під впливом не тільки об'єктивних постулатів конкурсного права, а в першу чергу залежить від соціального, економічного, конкретно-історичного та політичного оточень. Слід зазначити, що світові системи банкрутства фіксують правову реальність з боку її внутрішньої і зовнішньої організації, структурних елементів, динамічного стану, механізмів дії та їх ефективності [31, с. 143]. Крім цього, ефективність розгляду справ про банкрутство також може залежати від моделей організації вирішення господарських спорів. Так, у Східноєвропейських державах виділяється дві такі моделі за ознакою наявності спеціалізованого суду. Наприклад, в Україні, Республіці Білорусь, РФ, Республіці Молдова наявна система господарських (арбітражних, комерційних) судів, тоді як у Румунії, Болгарії, Республіці Польща, Республіці Болгарія такі суди відсутні [26, с. 107], або мають факультативний характер, як, наприклад, у Республіці Польща [27, с. 131–132]. І сьогодні науковці та законотворці більш економічно розвинені держави, в яких справи про банкрутство не розглядаються спеціалізованими судами, міркують над утворенням таких судів. На прикладі Румунії А.А. Бутирський стверджує, що хоча комерційні спори і вирішуються загальними судами, проте за спеціальною процедурою, визначеною Цивільним процесуальним кодексом Румунії, проте все одно система вирішення

комерційних спорів в Україні є більш вдосконаленою, оскільки враховує специфіку відповідних правовідносин [24, с. 118].

Суддя Господарського суду Одеської області Л.І. Грабован вказує, що у розвинених країнах світу в законодавстві про неспроможність переважає така ідеологія банкрутства: винуватцем фінансових проблем визначається боржник, а тому вважається несправедливим перекладати на добросовісних осіб-кредиторів – тягар майнових втрат, що виникають при таких проблемах. Зважаючи на це, основною метою відповідних правил визнається не врятування боржника, а забезпечення майнових інтересів кредиторів шляхом максимального задоволення їхніх вимог. При цьому основні засоби, що використовуються, – розпорядчі процедури та ліквідація боржника, що провадяться оперативно. Захист інтересів кредиторів здійснюється шляхом ліквідації або продажу бізнесу, доки його вартість не зменшилася. Реабілітаційні процедури вводяться тільки за ініціативою кредиторів або у межах, що не суперечать їхнім інтересам [39, с. 35]. Дослідниця робить висновок, що в розвинених країнах переважає прагнення кредиторів прискорити настання процедури ліквідації, в якій реалізація майна банкрута має відбуватися максимально швидко. Раніше у роботі вказувалося, що багато вчених і практиків вважають застосування процедур банкрутства, особливо ліквідаційної процедури, заходами покарання боржника (банкрута) за неефективне господарювання. Можливо, у цьому є сенс, і вирішувати питання про застосування заходів певної процедури або про перехід на іншу повинні виключно кредитори.

Загалом законодавство більшості держав світу є набагато старшим за українське. Тому воно може бути більш конкретним, проте розгалуженішим. Зокрема можуть застосовуватися не лише різні моделі банкрутства, але й різні види ліквідації банкрута. Так остання у багатьох державах може бути: добровільною (позасудовою), примусовою (судовою), добровільною під контролем суду. Добровільна ліквідація компаній у свою

чергу може бути «членською» та «кредиторською». «Членська» ліквідація компанії має місце тоді, коли збори директорів приймають декларацію про те, що компанія здатна оплатити усі свої борги, включаючи відсотки по них, у період, що не перевищує 12 місяців з моменту початку добровільної ліквідації. При відсутності такої декларації має місце «кредиторська» добровільна ліквідація. У випадку «членської» ліквідації ліквідатори призначаються на загальних зборах компанії. При «кредиторській» ліквідації компанія скликає раду кредиторів, що призначає ліквідаторів [137, с. 10]. Вважаємо, що такий досвід не повинен залишитися поза увагою українського законодавця. У випадку передбачення у КУзПБ розподілу ліквідаційних процедур за видами може бути заощаджений час і грошові ресурси кредиторів та інших учасників ліквідаційної процедури.

Правове підґрунтя процесу ліквідації в інших країнах складають як кодифіковані акти (цивільні і торгові (комерційні) кодекси), так і законодавство, що регламентує діяльність окремих видів суб'єктів господарювання (закони про компанії, торгові товариства, сільськогосподарські кооперативи тощо) [137, с. 10].

Досить важливим є досвід США про страхування ризиків роботи арбітражного керуючого, який варто було б перейняти й нам. У США практикують внесення застави федеральним керуючим як гарантії його належної роботи, в Україні цим займаються страхові компанії, що все одно у меншій мірі стимулює до дотримання принципів законності та ефективності при виконанні арбітражним керуючим повноважень у сфері відновлення неплатоспроможності боржника або визнання його банкрутом [148, с. 283]. У Швейцарії пішли ще далі, об'єднавши в одну систему державним органом з банкрутства, який об'єднаний в єдину систему з податковою службою і органами судового виконання [148, с. 283]. Стосовно швейцарського досвіду не слід поспішати. Його слід ретельніше дослідити. А досвід США із страхування відповідальності арбітражного керуючого через внесення ним застави виглядає достатньо прогресивним.

Враховуючи українські реалії, такий досвід можна спочатку запропонувати як експеримент на певний час. Така обережність виправдовується тим, що після запровадження такого досвіду значна частина арбітражних керуючих просто відмовиться від виконання своїх функцій стосовно підприємства-боржника чи банкрута, щодо якого цю процедуру буде передбачено. Якщо залишиться достатня кількість арбітражних керуючих, які є чесними, сумлінними та відповідальними, а тому не бояться вносити заставу, то експеримент можна буде переводити на постійну основу. Якщо ж усі арбітражні керуючі відмовляться від виконання відповідних функцій щодо певної категорії боржників (банкрутів), то слід буде визнати експеримент невдалим та вишукувати інші механізми захисту інтересів кредиторів, боржника (банкрута) та інших учасників процедур банкрутства від несумлінних чи неефективних дій арбітражного керуючого. Пропозиції стосовно внесення окремими учасниками процедур банкрутства завдатку виникали на основі вивчення іноземного законодавства і раніше. Так, В.М. Поляков досліджуючи умови ініціювання процедури банкрутства боржником, ще у 2003 році зазначав, що відсутність майна не дає права боржникові самому ініціювати справу про банкрутство, а вихід бачиться на використанні прикладу ФРН, у якій передбачається внесення завдатку у випадку недостатності у боржника майна для покриття процесуальних витрат. З моменту порушення справи про банкрутство правосуб'єктність боржника стає обмеженою [86, с. 18].

Іноземний досвід правового забезпечення процедур банкрутства, зокрема ліквідаційної процедури, є важливим в частині того, що в сучасному світі значну, якщо не переважну, частину процедур банкрутства можна віднести до транскордонних. Часто боржник (банкрут) та кредитори можуть знаходитися у різних державах. Розгляд справ про банкрутство не може проводитися одночасно у декількох із них. Тому важливими є визначення територіальної юрисдикції (підсудності) та уніфікація законодавства різних держав.

Така ситуація породжує питання щодо того, яке з проваджень має отримати статус «основного», а яке – «неосновного» провадження у справі про неспроможність, що впливатиме на подальший вибір застосованих процедур, визнання чи невиконання такого іноземного провадження та повноважень керуючого на території іншої держави, обсяг судової допомоги, долю активів тощо. Іншими словами, виникає конфлікт юрисдикцій, які претендують на визнання себе державою порушення основного провадження у справі про транскордонну неспроможність, адже останнє має певні переваги перед неосновним іноземним провадженням [133, с. 380; 132, с. 78].

Право ЄС є найбільш прогресивним у регламентації піднятого вище питання серед держав-членів ЄС та характеризується частковою матеріально-правовою уніфікацією норм у сфері регулювання відносин неспроможності, ускладнених іноземним елементом. Правовим інструментом, покликаним вирішувати цю категорію справ, є Регламент ЄС № 1346/2000 про провадження у неспроможності, який набрав чинності 31 травня 2002 року (далі – Регламент ЄС) [152]. Регламент ЄС вже понад 10 років регулює відносини неспроможності, ускладнені іноземним елементом на теренах ЄС, крім Данії.

Регламент ЄС передбачає автоматичне визнання юрисдикції держави, де відкрите основне провадження, в усіх інших державах, де є належні боржнику підприємства, що означає розповсюдження положень цієї юрисдикції на всі заходи по неспроможності у всіх цих інших державах. Одночасно Регламент ЄС передбачає паралельне здійснення основного і вторинних проваджень, причому кожне вторинне провадження здійснюється відповідно до законодавства тієї держави, де воно було відкрите. Регламент ЄС визначає, що застосовується законодавство тієї держави, чий суд відкрив провадження. Це правило розповсюджується на всі аспекти провадження, а також на всі процедури: відкриття, здійснення, завершення [142, с. 25; 132, с. 79].

Видається, що автори КУзПБ перед його підготовкою вивчали положення Регламенту ЄС. Тому КУзПБ містить розділ VIII «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства», що налічує шістнадцять статей.

Іноземною процедурою банкрутства є провадження у справі про банкрутство, що здійснюється в іноземній державі згідно із правом цієї держави. В іноземній процедурі банкрутства замість арбітражного керуючого виступає керуючий іноземною процедурою банкрутства – особа, призначена рішенням іноземного суду в межах іноземної процедури банкрутства на певний час та уповноважена керувати господарською діяльністю або реорганізацією чи ліквідацією боржника, вчиняти дії в інших державах [64].

Визначення територіальної юрисдикції (підсудності), тобто поділ на основне та похідне провадження, врегульовується частиною шостою статті 97 КУзПБ. Так, під час провадження у справі про банкрутство господарський суд виходить з того, що:

- провадження у справі про банкрутство боржника, який створений та здійснює діяльність відповідно до законодавства України, має місцезнаходження на території України, є основним провадженням щодо будь-якого іншого іноземного провадження;
- провадження у справі про банкрутство боржника – постійного представництва СПД України в іноземній державі є похідним іноземним провадженням щодо основного провадження в Україні;
- провадження у справі про банкрутство боржника, який створений та здійснює діяльність відповідно до права іноземної держави, має місцезнаходження за межами України, відкрите в іноземній державі, є основним іноземним провадженням;
- провадження у справі про банкрутство боржника – постійного представництва в іноземній державі СПД, який створений та здійснює діяльність відповідно до права іноземної держави та має місцезнаходження за межами України, є похідним іноземним провадженням [64].

За частиною першою статті 100 КУзПБ керуючий іноземною процедурою банкрутства подає до господарського суду, який здійснює провадження у справі про банкрутство, письмову заяву про визнання іноземної процедури банкрутства, у рамках якої він був призначений, до прийняття таким судом рішення по суті (затвердження плану санації, ліквідації). Заява про визнання іноземної процедури банкрутства складається державною (офіційною) мовою держави, в якій здійснюється іноземне провадження у справі про банкрутство. До заяви додається її переклад українською мовою [64]. Після цього на основі положень статті 101 «Судова допомога, що може бути надана після подання заяви про визнання іноземної процедури банкрутства» господарський суд на підставі письмової заяви керуючого іноземною процедурою банкрутства вживає заходів для захисту активів боржника або інтересів кредиторів або ж відмовляє у наданні судової допомоги, якщо така допомога перешкоджатиме здійсненню основного провадження у справі про банкрутство в Україні [64].

На основі заяви про надання судової допомоги, поданої керуючим іноземною процедурою банкрутства за структурою, визначеною статтею 107 «Заява про надання судової допомоги» КУзПБ, господарський суд може надати судову допомогу, визначену частиною першою статті 106 КУзПБ:

- 1) зупинення провадження у справі про банкрутство або інші процесуальні дії щодо активів, прав, зобов'язань або відповідальності боржника, за умови що вжито всіх необхідних заходів щодо гарантії задоволення інтересів кредиторів в Україні;
- 2) зупинення права розпорядження будь-якими активами боржника;
- 3) продовження надання судової допомоги, що надавалася відповідно до КУзПБ;
- 4) надання додаткової судової допомоги відповідно до законодавства або міжнародних договорів України [64].

У ході своєї професійної діяльності господарський суд та арбітражний керуючий можуть співпрацювати з іноземними

судами та керуючими іноземною процедурою банкрутства, на що вказано у статті 109 КУзПБ. У частині другій цієї статті визначено, що співпраця з іноземними судами та керуючими іноземною процедурою банкрутства здійснюється шляхом:

- 1) вчинення дій в іноземній державі;
- 2) передачі інформації іноземному суду чи керуючому іноземною процедурою банкрутства, якщо передача такої інформації не заборонена законом;
- 3) координації дій з управління активами та господарською діяльністю боржника;
- 4) координації дій з надання судової допомоги під час здійснення проваджень у справах про банкрутство стосовно одного й того самого боржника [64].

Невиключними є ситуації, в яких провадження у справі про банкрутство одночасно здійснюється українським господарським судом та відповідним судом іншої держави. У цих випадках статтею 110 КУзПБ визначено варіанти захисту інтересів українських суб'єктів господарювання та держави залежно від того, в Україні чи за кордоном раніше розпочато провадження у справі про банкрутство. Так, якщо провадження у справі про банкрутство за законами України вже проводиться, після чого подається заява про визнання іноземної процедури банкрутства, то надання судової допомоги відповідно до вимог КУзПБ не повинно виключати можливість задоволення вимог кредиторів України. Якщо ж провадження у справі про банкрутство відкривається в Україні після визнання чи подання заяви про визнання іноземної процедури банкрутства, судова допомога, надана відповідно до вимог КУзПБ, переглядається, змінюється або припиняється, якщо вона несумісна із провадженням у справі про банкрутство, відкритим відповідно до КУзПБ [64]. Ті самі правила діють і по відношенню до учасників процедур банкрутства, відкритих у декількох державах, на що вказує стаття 111 «Надання судової допомоги у разі здійснення кількох іноземних процедур банкрутства» КУзПБ. А вимоги щодо дотримання принципу справедливості викликали

появу статті 112 «Виплати в рамках проваджень, що проводяться одночасно», згідно із положеннями якої кредитор, який отримав часткове відшкодування за своєю вимогою в рамках іноземної процедури банкрутства, не може отримати відшкодування за тією самою вимогою в рамках провадження у справі про банкрутство, відкритого відповідно до КУзПБ, стосовно того самого боржника, доки відшкодування іншим кредиторам тієї самої черги буде у пропорційному відношенні меншим, ніж відшкодування, вже отримане таким кредитором [64].

Отже, законодавство більшості зарубіжних держав є старішим та більш розвиненим у порівнянні із українським. Тому українське законодавство у своєму формуванні та розвитку спирається на найкращі світові приклади. У різних державах діють продебіторська, нейтральна чи прокредиторська системи банкрутства. Вважається, що у XXI столітті у США діє продебіторська система банкрутства, спрямована на захист боржника, а в більшості держав Європи та держав-членів ЄС діє нейтральна або прокредиторська система банкрутства. У більшості європейських держав ліквідаційна процедура сприймається як захід з покарання банкрута за неефективне господарювання.

У деяких економічно розвинених державах застосовуються не лише різні моделі банкрутства, але й різні види ліквідації банкрута: добровільна (позасудова), примусова (судова), добровільна під контролем суду. Добровільна ліквідація може бути «членською» або «кредиторською». Українське законодавство, практика і наявність значної кількості публічних інтересів на сьогоднішньому етапі розвитку не готове до запровадження добровільної (позасудової) ліквідації. Інші види ліквідації можуть бути ретельніше вивчені і в майбутньому запропоновані законодавцями.

У законодавстві та практиці США наявне страхування відповідальності арбітражного керуючого. В Україні воно не заборонене і може мати місце на практиці. Проте досвід США цікавий тим, що виплати здійснює не страхова компанія, а сам арбітражний керуючий, який в обов'язковому порядку вносить

заставу. В українських реаліях можна запропонувати запровадження аналогічних заходів як тимчасового експерименту, за результатами якого вирішувати питання або про пошук нових заходів, або про запровадження обов'язкового внесення застави арбітражним керуючим на постійній основі.

У державах-членах ЄС постійно намагаються уніфікувати та наблизити між собою законодавство про банкрутство, а також поглибити зв'язок між судовими системами різних держав у провадженнях із транскордонного банкрутства. 31 травня 2002 року набрав чинності Регламент ЄС № 1346/2000 про провадження у неспроможності, що передбачив автоматичне визнання юрисдикції держави, де відкрите основне провадження, та паралельне здійснення основного і вторинних проваджень. Європейський досвід було враховано у КУзПБ включенням до нього розділу VIII «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства».

Висновки до розділу 3

Законодавством цілком виправдано визначено особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих видів банкрутів – учасників ринку фінансових послуг, фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, підприємств, пов'язаних із іноземним капіталом. Саме у наведеному порядку було побудовано розділ. На основі проведеного дослідження, результати якого викладено у розділі 3 роботи, можна зробити наступні висновки:

1. Особливістю ліквідації професійного учасника ринку цінних паперів є пріоритетність захисту інтересів його клієнтів, залучення до процедур банкрутства в якості учасника НКЦПФР, продаж частини цінних паперів банкрута через фондову біржу;

2. Клієнти або контрагенти професійних торговців цінними паперами не можуть вважати себе повністю унебезпеченими

на випадок банкрутства останніх. За неефективної діяльності та відсутності у професійного торговця цінними паперами достатньої кількості цінних паперів на пред'явника клієнти або контрагенти стають звичайними конкурсними кредиторами і таким чином «стоять у черзі» разом із усіма іншими кредиторами;

3. Слід уніфікувати положення статті 94 «Особливості банкрутства емітента чи управителя іпотечних сертифікатів, управителя фонду фінансування будівництва чи управителя фонду операцій з нерухомістю» КУзПБ та статті 5⁻⁵ «Ліквідаційний неттінг» Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та запропонувати поміняти місцями частини першу та другу статті 94 КУзПБ, за аналогією із відповідною статтею Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», адже спочатку потрібно з'ясувати визначення понять угоди щодо ліквідаційного неттінгу, генеральної угоди, розрахунку вартості зобов'язань, нетто-зобов'язання, визначити сторони угоди щодо ліквідаційного неттінгу, дату ліквідаційного неттінгу;

4. СПД, що мають похідні (деривативи), заздалегідь укладають між собою та особою, яка провадить клірингову діяльність, угоду щодо ліквідаційного неттінгу. Після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно одного із цих СПД особа, що провадить клірингову діяльність, розраховує суми зобов'язань боржника; припиняються всі існуючі станом на цю дату зобов'язання за одним або кількома похідними (деривативами) та ці зобов'язання замінюються новими грошовими зобов'язаннями, що розраховуються як різниця між усіма зобов'язаннями кредиторського та дебіторського характеру, і вважається, що строк виконання вимог за такими новими грошовими зобов'язаннями настав. При цьому клірингова компанія зараховує однорідні зустрічні вимоги, припиняє нові зобов'язання та визначає остаточне нетто-зобов'язання.

Особливістю ліквідаційного неттінгу є те, що фактично ліквідаційна процедура настає одразу з моменту постановлення ухвали

про відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно суб'єкта господарювання – сторони похідного (деривативу);

5. Вагомою особливістю ліквідаційного неттінгу є проведення його у позасудовому порядку без згоди будь-кого із його учасників.

За частиною 3 статті 94 КУзПБ проведення особою, зазначеною в угоді щодо ліквідаційного неттінгу, ліквідаційного неттінгу та звернення стягнення на предмет обтяження, який забезпечує виконання зобов'язань СПД-стороною угоди щодо ліквідаційного неттінгу, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, за одним або кількома похідними (деривативами), укладеними таким СПД з посиланням на обов'язковість угоди щодо ліквідаційного неттінгу, здійснюються в позасудовому порядку та не потребують будь-якої згоди та/або затвердження таким СПД, розпорядником його майна, керуючим його санацією, його ліквідатором, кредитором (кредиторами) та/або господарським судом [64] (підкреслення авторське);

6. За умови запровадження процедури ліквідаційного неттінгу стаття 94 КУзПБ є нормою спеціального законодавства по відношенню до інших статей КУзПБ, які виступають стосовно врегулювання цієї процедури нормами загального законодавства. А згідно із римським принципом «Lex specialis derogat generali» спеціальний закон витісняє загальний, тобто має пріоритет перед ним. За частиною п'ятою статті 94 КУзПБ положення КУзПБ, що регулюють банкрутство юридичних осіб, застосовуються до процедур банкрутства СПД, який є стороною одного або кількох похідних (деривативів), укладених з посиланням на обов'язковість відповідної угоди щодо ліквідаційного неттінгу, в частині, що не суперечить положенням цієї статті. У разі суперечності норм КУзПБ, що регулюють банкрутство юридичних осіб, з нормами цієї статті, то норми цієї статті мають перевагу [64];

7. Особливості господарської діяльності в агропромисловому комплексі викликали особливості банкрутства фермерських господарств. Частина перша статті 95 «Особливості банкрутства

фермерського господарства» КУзПБ визначає підставою для визнання фермерського господарства банкрутом його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування України [64]. Законодавець надав фермерському господарству час у шість місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт на те, щоб погасити свою поточну заборгованість з різних виплат. У нормі КУзПБ зазначається «період сільськогосподарських робіт» без конкретизації. За логікою таким періодом є період закінчення збору урожаю. І саме після останнього дня цього процесу кредитори повинні відраховувати шість місяців;

8. Нормою, що передбачає отримання згоди на ініціювання відкриття провадження у справі про банкрутство від усіх членів фермерського господарства, може бути спричинено значну проблему. Так, хтось із членів фермерського господарства може відмовитися надати згоду, бути відсутнім через поважну причину або взагалі з невідомої причини. У такому випадку може виникнути колізія. Усунути її можна лише через пропозицію головою чи кимось із членів фермерського господарства комусь із кредиторів ініціювати провадження у справі про банкрутство. Але колізія залишиться у випадку відмови усіх кредиторів ініціювати таке провадження;

9. Особливістю процедур банкрутства фермерського господарства є введення процедури розпорядження його майном на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції, для чого на загальних правилах, встановлених КУзПБ, призначається розпорядник майна. Строк процедури не може перевищувати

15 місяців [64]. Паралельно із цим здійснюється виконання плану відновлення платоспроможності фермерського господарства;

10. Особливості господарювання у сільському господарстві викликали додаткові особливості застосування ліквідаційної процедури до фермерських господарств. Частиною тринадцятою статті 95 КУзПБ встановлюється, що з дня прийняття постанови про визнання фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури діяльність фермерського господарства припиняється [64]. Якщо інші суб'єкти господарювання – банкрути з дня ухвали господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури свою господарську діяльність завершують закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції, то фермерське господарство припиняє її одночасно, оскільки йому уже давався строк шість місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт на те, щоб погасити свою поточну заборгованість з різних виплат, а також строк, що не міг перевищувати 15 місяців, для проведення процедури розпорядження його майном. Тому очевидно, що відстрочення моменту ліквідації фермерського господарства ситуацію на краще не змінить;

11. Ліквідаційна процедура щодо державних, комунальних та інших підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, опосередковує значну кількість публічних інтересів. Пріоритет публічних інтересів при регулюванні взаємовідносин між неплатоспроможним боржником і його кредиторами особливо гостро виявляється у тому випадку, коли боржником є містоутворююче підприємство, велике підприємство з кількістю працівників понад 5 тисяч або небезпечне підприємство. Рішення про ліквідацію такого підприємства до відкриття судової процедури банкрутства приймає вищий державний орган, що робить формальним провадження справи про банкрутство суб'єкта господарювання;

12. Важливою є частина десята статті 96 КУзПБ, яка обмежує дію усієї статті у просторі та за формою власності боржника:

«положення цієї статті не застосовуються до юридичних осіб – підприємств, що є об'єктами власності Автономної Республіки Крим та комунальної власності» [64]. Майном державних і комунальних підприємств в АРК сьогодні фактично незаконно користується держава РФ або колективні чи приватні особи, як правило, прямо пов'язані із цією державою. Тому процедури банкрутства таких підприємств не можуть реалізовуватися через господарські суди України.

Слід підтримати пропозиції українських вчених в частині продовження ведення реєстрів постраждалих від обстрілів, утворення реєстрів щодо державного, комунального майна, зокрема, у вугільній галузі, утворення при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Центру документування порушень прав людини на окупованих РФ територіях.

Доцільно також запропонувати ведення у межах, наприклад, реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості, окремого «підреєстру» підприємств, установ, організацій із тимчасово непідконтрольних територій, які були ліквідовані, а їхнє майно розпродано на цій території чи вивезено на територію інших держав. Крім реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості можна запропонувати і запровадження та організацію ведення й інших реєстрів за галузевою ознакою та незалежно від форми власності майна, ведення яких може здійснюватися одночасно галузевим міністерством та названим вище Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. До запропонованого нами «підреєстру» обов'язково слід вносити інформацію про незаконних «власників» майна підприємств, починаючи з літа 2014 року, а також їх «керівників» та «керівників» їх структурних підрозділів. Більше уваги піднятій проблемі мають приділяти фахівці з наук кримінального та адміністративного права. Саме у межах цих наук наведені, зокрема і наші, пропозиції мають бути розширені та реалізовані;

13. Законодавство більшості зарубіжних держав є старішим та розвиненішим у порівнянні із українським. Тому українське законодавство у своєму формуванні та розвитку спирається на найкращі світові приклади. У різних державах діють продебіторська, нейтральна чи прокредиторська системи банкрутства. Вважається, що у ХХІ столітті у США діє продебіторська система банкрутства, спрямована на захист боржника, а в більшості держав Європи та держав-членів ЄС діє нейтральна або прокредиторська система банкрутства. У більшості європейських держав ліквідаційна процедура сприймається як захід з покарання банкрута за неефективне господарювання.

У деяких економічно розвинених державах застосовуються не лише різні моделі банкрутства, але й різні види ліквідації банкрута: добровільна (позасудова), примусова (судова), добровільна під контролем суду. Добровільна ліквідація може бути «членською» або «кредиторською». Українське законодавство, практика і наявність значної кількості публічних інтересів на сьогоднішньому етапі розвитку не готове до запровадження добровільної (позасудової) ліквідації. Інші види ліквідації можуть бути ретельніше вивчені і в майбутньому запропоновані законодавцями;

14. У законодавстві та практиці США наявне страхування відповідальності арбітражного керуючого. В Україні воно не заборонене і може мати місце на практиці. Проте досвід США цікавий тим, що виплати здійснює не страхова компанія, а сам арбітражний керуючий, який в обов'язковому порядку вносить заставу. В українських реаліях можна запропонувати запровадження аналогічних заходів як тимчасового експерименту, за результатами якого вирішувати питання або про пошук нових заходів, або про запровадження обов'язкового внесення застави арбітражним керуючим на постійній основі;

15. У державах-членах ЄС постійно намагаються уніфікувати та наблизити між собою законодавство про банкрутство, а також поглибити зв'язок між судовими системами різних держав

у провадженнях із транскордонного банкрутства. 31 травня 2002 року набрав чинності Регламент ЄС № 1346/2000 про провадження у неспроможності, що передбачив автоматичне визнання юрисдикції держави, де відкрите основне провадження, та паралельне здійснення основного і вторинних проваджень. Європейський досвід було враховано у КУзПБ включенням до нього розділу VIII «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства».

ВИСНОВКИ

Під час підготовки роботи здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, що полягає в обґрунтуванні напрямків удосконалення правового регулювання відносин у ліквідаційній процедурі. Для цього в роботі обґрунтовано нові наукові положення та пропозиції з удосконалення законодавства про застосування ліквідаційної процедури як заключної судової процедури банкрутства з метою підвищення ефективності захисту інтересів її учасників.

1. Наведено періодизацію формування, функціонування та генезису правового забезпечення інституту банкрутства та ліквідаційної процедури через виділення основних їх історично-правових періодів формування, функціонування та генезису:

I. Період Стародавнього Риму, за найдавнішими редакціями правових актів якого сам боржник був основним засобом забезпечення боргу з поступовим переходом до звернення стягнення на його майно;

II. Період формування законодавства та господарської практики у середньовічних державах, зокрема Італії, Франції, Англії, Київській Русі, де банкрут відповідав не лише майновими інтересами, а й власними правами.

У «Руській правді» визначалося, що за нещасної (безвинної) неоплатності, тобто за форс-мажорних обставин, боржник міг бути звільнений від відповідальності та укладав угоду про розстрочку боргів. Щодо злісних банкрутів (які втікали на чужину або переховувалися від своїх кредиторів) було можливе застосування положень конкурсного процесу;

III. Період регулювання розгляду у справах про банкрутство на українських землях законодавством Російської імперії з XVIII ст., під час якого одночасно діяли: іноземне законодавство

про неспроможність, давньоруський звичай стягнення боргів, конкурсне законодавство Російської імперії. Першим кодифікованим актом був Статут 1800 року, що розкривав поняття неспроможності як нездатності боржника оплатити борги, встановлював для кредиторів строки для участі в конкурсі;

IV. Радянський період, під час якого з 1920-х років інститут банкрутства зник із законодавства як непотрібний соціалістичному устрою. Держава вирішувала які підприємства підтримувати, а які ліквідувати;

V. Український період дії «прокредиторського» Закону України «Про банкрутство» 1992 року, дія якого поширювалася на СПД – боржників зі статусом юридичної особи, а мета зводилася лише до оплати боргів кредиторам без урахування інтересів боржника. Цим Законом по суті в іншій формі було затверджено продовження виконавчого провадження;

VI. Український період дії «продебіторського» Закону України «Про відновлення...», яким було встановлено базові умови ініціювання процедур банкрутства; встановлено об'єктом правового регулювання лише боргове грошове зобов'язання; уведено спеціальні реорганізаційні процедури – санацію і мирову угоду; запроваджено інститут арбітражних керуючих та ін. За новою редакцією процедури банкрутства були доповнені санацією боржника до порушення провадження в справі про банкрутство; арбітражний керуючий змінив статус із приватного підприємця на суб'єкта незалежної професійної діяльності, який діяв на підставі свідоцтва, а не ліцензії; було введено Єдиний реєстр арбітражних керуючих України;

VII. Сучасний (новітній) український період дії КУзПБ, який було прийнято 18 жовтня 2018 року та введено в дію 21 жовтня 2019 року, чим кодифіковано відповідне законодавство. КУзПБ містить значну кількість позитивних та негативних моментів, які лише розпочинають досліджуватися та удосконалюватися;

2. Надано авторське визначення ліквідаційної процедури як останньої (заключної, кінцевої) процедури банкрутства, що

проводиться на основі положень КУзПБ з урахуванням окремих норм іншого загального і спеціального законодавства, за участі судді та учасників у справі про банкрутство, що має на меті реалізацію майна банкрута, припинення його господарської діяльності та його самого як суб'єкта господарювання зі статусом юридичної особи і максимально можливе задоволення вимог кредиторів. Це визначення поняття може набути поширення у правовій доктрині та отримати застосування при коментуванні і роз'ясненні положень законодавства.

Зроблено пропозиції щодо удосконалення теоретично-правових положень законодавства про банкрутство та ліквідаційну процедуру. Так, глава 23 «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» ГК України отримала назву за часів дії Закону України «Про відновлення...». За ним суб'єктом банкрутства, тобто боржником чи банкрутом міг бути лише СПД зі статусом юридичної особи або громадянин-СПД. За КУзПБ боржником та банкрутом може бути і неприбутковий (некомерційний) суб'єкт господарювання. Слід пропонувати законодавцю уточнити назву глави 23 ГК України через її зміну із «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» на «Визнання суб'єкта господарювання банкрутом»;

3. Виявлено організаційні та фінансові проблеми у справах про банкрутство та запропоновано напрями їх подолання у ліквідаційній процедурі зокрема в частині забезпечення оплати винагороди арбітражного керуючого та відшкодування йому понесених витрат:

– завдання з виплати винагороди арбітражному керуючому у певній частині або повністю повинна брати на себе держава на основі вироблення, запровадження та виконання певних правил мінімізації змови арбітражного керуючого із посадовими особами боржника чи кредиторів, судді господарського суду чи іншої посадової особи, на яку буде покладено зобов'язання із забезпечення державного фінансування проведення процедур банкрутства;

– завдання з виплати винагороди арбітражному керуючому потрібно покласти на фонд, аналогічний Фонду гарантування

вкладів фізичних осіб. До новоутвореного фонду сплачуватимуть внески у невеликих розмірах усі суб'єкти господарювання – потенційні кредитори та боржники як зі статусом, так і без статусу юридичної особи. Через у тисячі разів більшу кількість платників до нового фонду у порівнянні із кількістю банків – платників до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб сума внеску буде незначною, а гарантії виплат арбітражному керуючому за потенційної участі у процедурах банкрутства підприємства-платника дотримані;

4. Запропоновано напрями удосконалення порядку визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, зокрема щодо прискорення початку ліквідаційної процедури банкрутства через внесення змін до частини 2 статті 59 «Наслідки визнання боржника банкрутом» КУЗПБ, за якою з дня призначення ліквідатора посадовим особам банкрута надано 15 днів на передачу бухгалтерської та іншої документації, печаток і штампів, матеріальних та інших цінностей банкрута ліквідатору. Така передача має робитися автоматично одразу після призначення ліквідатора. Тоді процедура ліквідації розпочнеться і може завершитися швидше, частина кредиторів отримає усі або частину своїх грошей, інші кредитори, які не отримають свої гроші, принаймні матимуть певну визначеність та не витрачатимуть час і не розраховуватимуть у планах роботи на задоволення своїх вимог до банкрута.

Поточні кредитори, які погодилися позичити боржнику гроші, продати товар з відстрочкою платежу тощо, повинні мати пільги і привілеї перед конкурсними кредиторами. За умови залишення в силі чинного статусу боржник у процедурах розпорядження майном та санації ризикує не укласти значної кількості договорів із потенційними поточними кредиторами, особливо перед закінченням цих процедур. Для виправлення ситуації потрібно внести зміни до пункту 3 частини 4 статті 60 «Функції господарського суду у ліквідаційній процедурі» КУЗПБ, яка зараз викладена у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються

в порядку черговості, визначеної статтею 64 цього Кодексу». Так, слід викласти цю норму у вигляді: «Вимоги поточних кредиторів погашаються до початку погашення вимог конкурсних кредиторів». У цьому випадку потенційні контрагенти боржника будуть економічно більш захищеними і активніше укладатимуть господарські договори із боржником, а підвищення активності у господарській діяльності боржника може дозволити йому відновити свою платоспроможність та уникнути застосування по відношенню до нього процедури ліквідації;

5. Виявлено прогалини у законодавстві про формування, оцінку та реалізацію ліквідаційної маси і визначено способи їх усунення. Так, у КУЗПБ відсутня прив'язка до лише комерційного статусу боржника та банкрута. Будь-який суб'єкт господарювання та будь-яка людина, що не є підприємцем, може бути визнаний/визнана боржником та банкрутом. Проте у КУЗПБ не вказано на можливість некомерційних суб'єктів господарювання відповідати своїм майном на статусі оперативного управління перед кредиторами у процедурі ліквідації. Тому слід доповнити поняття ліквідаційної маси через пропозицію у частині 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ після словосполучення «господарського відання» додати словосполучення «або оперативного управління».

Щоб повноцінно віднести до боржників та банкрутів некомерційні суб'єкти господарювання та цим прирівняти їх із комерційними та спробувати якісніше захистити права кредиторів, необхідно в комплексі із доповненням частини 1 статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ видалити абзац перший частини третьої цієї статті або після слів «господарського відання,» додати словосполучення «оперативного управління».

Частиною першою статті 62 «Ліквідаційна маса» КУЗПБ до ліквідаційної маси віднесено усі види майнових активів – майно та майнові права. А стаття 63 «Продаж майна банкрута» КУЗПБ звужує ці терміни. Потреба в дотриманні точності та єдності термінології у КУЗПБ вказує на необхідність зміни назви статті 63

«Продаж майна банкрута» КУЗПБ на «Реалізація ліквідаційної маси» з відповідними уточненнями у самому тексті статті.

Доцільним є надання суб'єкту господарювання, що ліквідується, права вимоги дострокового погашення боргів перед ним, запровадження страхування відповідальності арбітражних керуючих та членів ліквідаційної комісії, посилення їх відповідальності та відповідальності керівників підприємства, що ліквідується, оскільки після ліквідації банкрута його дебітору вже нікому буде віддавати борг. Слід запропонувати законодавцеві надати дозвіл ліквідатору витребувати дострокового погашення боргів перед банкрутом. Страхування відповідальності арбітражного керуючого та членів ліквідаційної комісії може допомогти кредиторам повернути свої гроші за рахунок страхового відшкодування у випадку прийняття помилкових рішень ліквідатором або членами ліквідаційної комісії чи навмисній протизаконній діяльності;

6. Уточнено нормативні положення щодо порядку задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі. Так, аналіз норм КУЗПБ, поглядів вчених і практиків стосовно порядку та черговості задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі банкрутства, порівняння такого порядку і черговості із порядком та черговістю задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації АТ вказують на необхідність надання пропозицій щодо:

- обмеження строку розгляду господарським судом вимог конкурсних кредиторів, заявлених після закінчення строку, визначеного для їх подання, виключно протягом судової процедури розпорядження майном боржника;

- підняття у ліквідаційній процедурі рівня вимог кредиторів другої черги (зокрема вимог із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування та ін.) до рівня першої черги задоволення вимог кредиторів із коригуванням номерів наступних черг;

7. Проаналізовано практику завершення ліквідаційної процедури та її наслідки і класифіковано усіх учасників процедур банкрутства за критерієм спадання рівня тяжкості наслідків від ліквідації банкрута: 1) банкрут; 2) власники майна банкрута (акціонери); 3) працівники банкрута; 4) територіальна громада села, селища чи міста, в якому був зареєстрований та діяв банкрут, його внутрішньоструктурні та відокремлені підрозділи; 5) держава; 6) кредитори; 7) інші особи;

8. Виявлено особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих категорій банкрутів – окремих учасників ринку фінансових послуг, фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, та надано пропозиції з організації їх обліку. Так, підтримано пропозиції українських вчених в частині продовження ведення реєстрів постраждалих від обстрілів, утворення реєстрів щодо державного, комунального майна, зокрема, у вугільній галузі, утворення при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Центру документування порушень прав людини на окупованих РФ територіях.

Доцільно також запропонувати ведення у межах, наприклад, реєстру державних підприємств та їх майна у вугільній промисловості, окремого «підреєстру» підприємств, установ, організацій із тимчасово непідконтрольних уряду територій, які були ліквідовані, а їхнє майно розпродано на цій території чи вивезено на територію інших держав. Слід запропонувати запровадження та організацію ведення таких реєстрів за галузеву ознакою. Їх ведення може здійснюватися одночасно галузевим міністерством та Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. До запропонованого нами «підреєстру» обов'язково слід вносити інформацію про незаконних «власників» майна підприємств, починаючи з літа 2014 року, а також їх «керівників» та «керівників» їх структурних підрозділів;

9. Досліджено особливості застосування ліквідаційної процедури за законодавством окремих зарубіжних держав та визначено напрями удосконалення українського законодавства. Вказано на можливу ефективність від врахування досвіду США і запровадження обов'язкового страхування відповідальності арбітражного керуючого. Такий вид страхування в Україні не є забороненим і може мати місце на практиці. Проте за законодавством і практикою США виплати здійснює не страхова компанія, а сам арбітражний керуючий, який в обов'язковому порядку вносить заставу. В українських реаліях можна реалізувати аналогічний тимчасовий експеримент, за результатами якого вирішувати питання або про переведення експерименту на постійну основу, або про пошук нових заходів підвищення рівня відповідальності арбітражного керуючого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / за ред. В.С. Щербини. К. : Юрінком Інтер, 2012. 528 с.
2. Атаманчук Л.О. Облікове відображення господарських операцій у процесі ліквідації підприємств-банкрутів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічна наука*. 2014. Вип. 8. Част. 2. С. 229–232.
3. Афанасьєв Р.Г. Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Донецьк, 2001. 20 с.
4. Банчук О. Підстави розмежування публічного та приватного права в Україні. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 143–151.
5. Беяневич О. Про особливості застосування норм про позовну давність у справах про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 5–9.
6. Біла Т. Кредитори: правовий статус, обсяги повноважень і можливості впливу на процедури банкрутства та фінансове оздоровлення боржників у світлі новел законодавства України про банкрутство. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : збірка наукових статей / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. К. : Алерта, 2019. С. 55–62.*
7. Бірюков О.М. Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський ун-т ім. Т.Г. Шевченка; Інститут міжнародних відносин. Київ, 1999. 20 с.

8. Благута Р.І., Долинська М.С., Туркот О.А. Проблематика становлення інституту банкрутства фермерських господарств. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 2(4). С. 73–81.
9. Богатир В.К. Значення ліквідаційної процедури як окремої судової процедури у справах про банкрутство. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. С. 33–36.
10. Богатир В.К. Історико-правова характеристика становлення ліквідаційної процедури як окремої судової процедури в справах про банкрутство. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1(66). С. 6–12.
11. Богатир В.К. Окремі питання правового забезпечення формування та реалізації ліквідаційної маси банкрута. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3(72). С. 86–95.
12. Богатир В.К. Про позитиви кодифікації законодавства про банкрутство. *Травневі правові читання : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти*. Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 127–129.
13. Богатир В.К. Прогалини законодавства про банкрутство в частині оплати винагороди арбітражному керуючому. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2020 в Україні (м. Київ, 21 травня 2020 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2020. С. 206–208.
14. Богатир В.К. Трансформації у законодавстві про банкрутство. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2019 року. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2019. С. 35–37.

15. Богатир В.К. Формування законодавства про ліквідацію підприємств внаслідок банкрутства: українські традиції. *Актуальні проблеми розвитку держави і права: історико-правовий дискурс* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Ніжин, 06 грудня 2019 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 72–75.
16. Богатир В.К. Щодо наявності та потенційної ефективності новел у Кодексі України з процедур банкрутства. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 135–139.
17. Богатир В.К. Дискусійні аспекти порядку задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі за Кодексом України з процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 73–77.
18. Богатир В.К. Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров [та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 88–91.
19. Булижин І.В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового й українського досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015 № 17. Т. 2. С. 55–58.
20. Бутирська І.А. Повноваження ліквідатора щодо виявлення майнових активів банкрута у конкурсному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 120–123.
21. Бутирська І.А. Учасники провадження у справі про банкрутство : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Київ, 2017. 20 с.
22. Бутирський А. Концепція удосконалення законодавства про неспроможність. *Право України*. 2018. № 6. С. 86–97.

23. Бутирський А. Проблемні питання реалізації майна банкрута у ліквідаційній процедурі. *Економіка та право*. 2019. № 2(53). С. 78–83. URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/851/828>
24. Бутирський А.А. Загальні положення щодо вирішення комерційних спорів у Румунії. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1. С. 114–119.
25. Бутирський А.А. Значення інституту банкрутства для економічних відносин в Україні. *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова : матеріали круглого столу* (м. Київ, 8 лютого 2019 р.). Київ, 2019. С. 23–27.
26. Бутирський А.А. Классификация моделей разрешения хозяйственных (коммерческих) споров в странах восточной Европы. *Legea și viața*. 2013. № 8/2. С. 104–107.
27. Бутирський А.А. Судова система Польщі: вчора і сьогодні. *Судова апеляція*. 2012. № 2. С. 125–132.
28. Венедиктова І.В. Сучасний словник цивільно-правових термінів / І.В. Венедиктова. Серія «Юридичний радник». Х. : Страйд, 2005. 224 с.
29. Вечірко І.О. Правове регулювання процесуальних відносин у справах про банкрутство в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.О. Вечірко. Київ, 2011. 20 с.
30. Вінник О.М. Господарське право : курс лекцій. К. : Атіка, 2004. 624 с.
31. Вольвач Б.В. До питання про правову природу відносин неплатоспроможності та банкрутства. *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова : матеріали круглого столу* (м. Київ, 8 лютого 2019 р.). Київ, 2019. С. 142–146.
32. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики : монографія / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. К., 2019. 406 с.

33. Гарагонич О.В. Перспективи розвитку законодавства про припинення і виділ акціонерних товариств. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 3 липня 2020 р.). / наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 179–182.
34. Глушко С. В Кодексе о банкротстве суду отведена ключевая роль. *Судебно-юридическая газета*. Выпуск № 39 (458). 5 ноября 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/127641-v-koдекse-o-bankrotstve-sudu-otvedena-klyuchevaya-rol>
35. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
36. Господарське право : навч. посібник у схемах і таблицях / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. М.Л. Шелухіна. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
37. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
38. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII в редакції Закону від 10 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
39. Грабован Л. Правовий статус кредиторів у Кодексі України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова*. К. : Алерта, 2019. С. 34–45.
40. Грабован Л.І. Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2017. 20 с.
41. Гушилик А. Правове становище боржника у справі про банкрутство на стадії санації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 76–80.
42. Гушилик А.Б. Правова природа боржника у справі про банкрутство. *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 49–53.

43. Дерев'янюк Б.В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_8.pdf
44. Дерев'янюк Б.В. Господарське право: особлива частина (правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки): навчальний посібник / д-р юрид. наук, проф. Б.В. Дерев'янюк; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів : Магнолія 2006, 2020. 270 с.
45. Дерев'янюк Б.В. Послуги у сфері освіти: правове регулювання : монографія / Б.В. Дерев'янюк; МВС України, Донецький юридичний ін-т. Донецьк : Видавничий дім «Кальміус», 2013. 387 с.
46. Дерев'янюк Б.В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 / Дерев'янюк Богдан Володимирович. Донецьк, 2014. 504 с.
47. Дерев'янюк Б.В. Правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності : навч. посібник / Б.В. Дерев'янюк; МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк : Видавничий дім «Кальміус», 2012. 204 с.
48. Дерев'янюк Б.В. Про порівняння господарської діяльності з видобутком криптовалюти («майнінгом») та здійсненні операцій із нею. *Право України*. 2018. № 5. С. 164–175.
49. Дерев'янюк Б.В., Туркот О.А. Захист прав суб'єктів господарювання : навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б.В. Дерев'янюка; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів : Ліга-Прес, 2019. 150 с.
50. Джабраїлов Р.А., Колосова О.Е. Фінансовий інжиніринг як інструмент здійснення управління об'єктами державної власності. *Господарсько-правове забезпечення управління об'єктами державної власності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Вінниця, 22–26 лютого 2016 р.) / наук. ред. А.Г. Бобкова, А.М. Захарченко; Донецький національний університет. Маріуполь : ПрАТ «Газета «Приазовський робочий», 2016. С. 81–85.

51. Джуно В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід і особливості становлення в Україні. Київ; Львів : Інститут технології бізнесу і права, 2000. 177 с.
52. Джуно В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні : [монографія] / В.В. Джуно. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Юридична практика, 2006. 384 с.
53. Джуно В.В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». К., 2009. 30 с.
54. Жук Л.А., Жук І.Л., Неживець О.М. Господарське право. Київ : Кондор, 2003. 400 с.
55. Захарченко А.М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Київ. 2017. 32 с.
56. Заярна Н.М., Мігальчич Р.І. Підходи регулювання банкрутства господарюючих суб'єктів з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1(39). С. 312–315.
57. Зубатенко О.М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Донецьк, 2008. 18 с.
58. Іванюта Н.В. Особливості господарсько-процесуальної форми у судочинстві. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 301–307. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_4_48
59. Іларіонов О.Ю. Моніторинг стану об'єктів вугільної промисловості на тимчасово окупованих територіях України: організаційно-правові аспекти. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 року. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 89–93.

60. Кабенюк Ю.В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Київ, 2019. 20 с.
61. Кадала В.В. До питання декриміналізації економічних злочинів (на прикладі доведення до банкрутства). *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2019 року). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2019. С. 145–150.
62. Кадала В.В., Волобуєва О.О. До порядку припинення діяльності інститутів спільного інвестування. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3. С. 58–64.
63. Кампі О.Ю. Правові аспекти припинення суб'єктів господарської діяльності зі спільного інвестування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014 № 7. С. 139–142.
64. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
65. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
66. Корецька С.О. Проблеми побудови ліквідаційного балансу підприємства-банкрута та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=760>
67. Лавренюк Т.А. Генеза та функціональна природа принципів у господарському праві : монографія / Т.А. Лавренюк. Харків : Право, 2020. 200 с.
68. Лежнєва Т.М., Черноп'ятов С.В. Щодо концентрації спорів у господарському суді, який здійснює провадження у справі про банкрутство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 144–147.

69. Малига В.А. Правове забезпечення санації та мінімізації негативних наслідків банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Донецьк, 1999. 21 с.
70. Маликов А.Ф. Правовое регулирование реабилитационных процедур несостоятельности (банкротства) : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2017. 220 с.
71. Мамутов В. Посилення публічних засад у правовому регулюванні господарської діяльності. *Право України*. 2009. № 9. С. 83–94.
72. Марченко Є. Конкурсні вимоги у справі про банкрутство. Новели та прогалини. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : збірка наукових статей / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова*. К. : Алерта, 2019. С. 46–54.
73. Мілаш В.С. Віртуальні активи як об'єкти господарських прав. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.) / наук. ред. В.А. Устименко*. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 97–103.
74. Мінковський С.В. Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Київ. 2015. 20 с.
75. Никитина О.А. О некоторых вопросах, связанных с удовлетворением требований кредиторов при ликвидации должника. *Хозяйство и право*. 1996. № 6. С. 90–93.
76. Ніколенко Л.М. Господарське процесуальне право України : підручник. Одеса : Фенікс, 2011. 512 с.
77. Пархомчук Р.І. Адміністративно-правове регулювання процедури погодження переліків ліквідаційних мас у справах про банкрутство суб'єктів господарювання з державною часткою власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 1. С. 240–243.

78. Петров Є.В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2014 № 7. С. 143–147.
79. Петров Є.В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб. *Юридичний вісник.* 2016. № 4(41). С. 109–115.
80. Підгородецька А. Реформування системи неплатоспроможності: антикорупційна спрямованість Кодексу України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : збірка наукових статей / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова.* К. : Алерта, 2019. С. 6–14.
81. Повар П.О. Поняття ліквідації підприємства. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2002. № 1(87). С. 135–144.
82. Погребняк В. Боржник за Кодексом України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства : зб. наук. статей / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова.* К. : Алерта, 2019. С. 24–33.
83. Подцерковний О.П., Квасницька О.О., Степанова Т.В. та ін. Господарське процесуальне право України : підручно / за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Харків : Одиссей, 2012. 400 с.
84. Поляков Б.М. Понятие неплатежеспособности и банкротства. *Підприємництво, господарство і право.* 2002. № 4. С. 47–51.
85. Поляков Б.М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 440 с.
86. Поляков Б.М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства) : автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Б.М. Поляков; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2003. 36 с.
87. Поляков Б.М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04 / Поляков Борис Моисеевич. Донецк, 2003. 436 с.

88. Попадюк С.С. Склад майна юридичної особи, визнаної банкрутом. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична.* 2015. Вип. 1. С. 111–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvllkau_2015_1_14
89. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Б.М. Поляков. К. : Ін Юре, 2011. 560 с.
90. Пригуза П.Д. Правове регулювання процедур банкрутства юридичної особи – відсутнього боржника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». Київ, 2011. 20 с.
91. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВРУ).* 2008. № 50-51. Ст. 384.
92. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *ВВРУ.* 2001. № 5-6. Ст. 30.
93. Про банкрутство : Закон України від 14 травня 1992 року № 2343 (втратив чинність). *ВВР.* 1992. № 31. Ст. 440.
94. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. *ВВРУ.* 2016. № 30. Ст. 542.
95. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 30 червня 1999 року № 784-XIV. (втратив чинність). *ВВРУ.* 1999. № 42-43. Ст. 378.
96. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : Закон України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI. *ВВРУ.* 2012. № 32-33. Ст. 413.
97. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 26 листопада 2015 року № 835-VIII. *ВВРУ.* 2016. № 2. Ст. 17.

98. Про деякі питання практики застосування Закону України «Про банкрутство» : роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.11.1997 року № 02-5/444 (Втрачено чинність). *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_444800-97#Text
99. Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : рекомендації президії Вищого господарського суду України від 4 червня 2004 року № 04-5/1193. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1193600-04#Text>
100. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2806–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.
101. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2654–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
102. Про затвердження Порядку формування і ведення Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України : Наказ Міністерства юстиції України від 26.03.2013 № 541/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0514-13>
103. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року № 959–XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.
104. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 року № 898–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.
105. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року № 222–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
106. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті : Закон України від 3 червня 2014 року № 1304–VII. (втрачено чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 28. Ст. 940.

107. Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року № 161–XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46–47. Ст. 280.
108. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 року № 2658–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251.
109. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564.
110. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
111. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 року № 3674–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
112. Про судову практику в справах про банкрутство : постановова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 15. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-09#Text>
113. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
114. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
115. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14 червня 2016 року № 1414–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 32. Ст. 555.
116. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
117. Проект Закону про акціонерні товариства № 2493 від 25.11.2019 року URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67468

118. Радзивілюк В.В. Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2001. 17 с.
119. Резнікова В.В. Чому наслідком скасування ГК може стати примусова ліквідація сотень тисяч суб'єктів господарювання. *Судебно-юридическая газета*. 2019. 12 грудня. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/157399-chomu-naslidkom-skasuvannya-gk-mozhe-stati-primusova-likvidatsiya-soten-tisyach-subyektiv-gospodaryuvannya>
120. Рішення Конституційного суду України від 20.06.2007 по справі № 5-рп/2007. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07>
121. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>
122. Роечко Е.А. Концептуальные особенности национальных систем регулирования несостоятельности. *Известия Российского государственного педагогического университета А.И. Герцена*. № 34(74): Аспирантские тетради. Ч. I (общественные и гуманитарные науки): Научный журнал. СПб., 2008. 580 с.
123. Рожченко О.В. Майно: окремі проблеми класифікації. *Травневі правові читання : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти / Черкас. ін-т пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України*. Черкаси, 2020. С. 155–157. URL: <http://repo.dli.donetsk.ua/handle/123456789/801>
124. Розовский Б.Г. Рынок в ожидании эпохи социализма оцифрованной экономики. Северодонецк, 2019. 210 с.

125. Россия выплатила за год более миллиарда рублей по решениям ЕСПЧ. *Канал Дождь*. 20 июля 2020 года. URL: https://tvrain.ru/news/rossija_vyplatila_za_god_bolee_milliarda_rublej_po_reshenijam_espch-512829/
126. Руденко Л.Д. До питання про відповідальність у господарському судочинстві. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 21(34). С. 47–51. URL: https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/07/%E2%84%962134-2020_%D0%BE%D1%81%D1%82___compressed.pdf
127. Руденко Л.Д. Процесуальна правосуб'єктність як передумова господарської процесуальної відповідальності. *Правові системи. Науково-практичний електронний журнал*. 2018. №1/2. С. 262–268.
128. Руденко Л.Д., Жительний М.Д. Підстави відкриття провадження у справі про неплатоспрожність фізичної особи. *Правові горизонти*. 2020. № 24(37). С. 47–53.
129. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины : учебное пособие. Х. : Одиссей, 2005. 800 с.
130. Сгара Е.В. Використання інституту мирової угоди у процедурі банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Донецьк, 2005. 17 с.
131. Смолин Г.В., Туркот О.А. Щодо удосконалення процедур банкрутства. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : збірник тез доповідей регіональної наук.-практ. конф., (м. Львів, 14 грудня 2018 року)*. 2018. С. 227–228.
132. Солодка А.В. Особливості провадження у справах про банкрутство за законодавством Європейського Союзу. *Перспективи реалізації та захисту прав людини в умовах глобалізації : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Тернопіль : Юридична лінія, 2016. С. 77–80.
133. Стахєєва-Боговик О.О. Зміст та ключові концепції основного та неосновного провадження у справах про транскордонну неспроможність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 379–383.

134. Степанов О.О. Господарсько-правові засоби попередження банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Донецьк, 2006. 20 с.
135. Суббот А. Шляхи вдосконалення механізму процедури банкрутства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Віче*. 2014. № 18. С. 24–28.
136. Теньков С. Ликвидация предприятий: некоторые юридические и налоговые аспекты. *Вестник налоговой службы Украины*. 1999. № 47–48. С. 66–68.
137. Титова О.В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Донецьк. 2006. 19 с.
138. Тітов М.І. Законодавство про банкрутство (проблеми і перспективи). *Право України*. 1995. № 11. С. 31–33.
139. Туркот О.А. Щодо змін у Кодексі України з процедур банкрутства. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 року). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України. 2020. С. 240–242.
140. Устименко В., Джабраїлов Р. Проблеми та перспективи впровадження державно-приватного партнерства у відносини у сфері господарювання. *Схід*. 2011. № 1 (108). С. 175–178.
141. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Публичная собственность и экономическая безопасность государства. *Экономическая безопасность субъектов хозяйствования: теория и практика* : сборник научных трудов. Донецк : ООО «Цифровая типография». 2014. С. 207–217.
142. Файншмидт Е. Трансграничная несостоятельность. М. : Изд. центр ЕАОИ, 2012. 26 с.
143. Хозяйственное право Украины : учебник / под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного. Х. : ООО «Одиссей», 2005. 464 с.

144. Хозяйственное право : учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; под ред. В.К. Мамутова. К. : Юринком Интер, 2002. 912 с.
145. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
146. Чорна Ю.В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т економіко-прав. досліджень НАН України. Київ, 2018. 20 с.
147. Шаповалова О.В. Значущість реєстрів при правовій організації контролю у сфері господарювання. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 20 березня 2020 року. Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С. 209–215.
148. Яринко Б.В. Зарубіжні моделі контролю за діяльністю арбітражних керуючих. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1(16). Т. 2. С. 282–284.
149. Andrii Kozlovskiy, Daria Bilenko, Serhii Kozlovskiy, Ruslan Lavrov, Oleh Skydan, Natalya Ivanyuta. Determination of the risk-free rate of return on an investment efficiency based on the fractal markets hypothesis. *Forum Scientiae Oeconomia*. Volume 8 (2020). No. 3. P. 61–72. DOI: https://doi.org/10.23762/FSO_VOL8_NO3_4, <http://ojs.wsb.edu.pl/index.php/fso/article/view/316/247>
150. Bohatyr V. Solving the Problem of Financial Support for Activities of an Insolvency Officer. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3 (vol. 1). P. 25–29.
151. Grudnitska S.N., Minkovskiy S.V. Business Improvement disposition of property of the debtor in bankruptcy procedures. *Економіка та право*. 2015. № 2(41). С. 17–24.
152. On insolvency proceedings: Council regulation (EC) No 1346/2000 of 29 May 2000. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:160:0001:0018:en:PDF>

153. Patsuriia, Nino B., Radzyviliuk, Valeria V., Fedorchenko, Nataliia V., Kalaur, Ivan R. and Bazhenov, Mikhail I. Legal Specifics of Bankruptcy Proceedings of Insurers in Ukraine. *Issues in Legal Scholarships*, vol. 16, no. 1, 2018. URL: <https://doi.org/10.1515/ils-2018-0018>
154. PATSURIIA, Nino B., RADZYVILIUK, Valeria V., REZNIKOVA, Vitoria V., KRAVETS, Iryna M., ORLOVA, Oksana S. State of Legal Regulation of Bankruptcy by the Legislation of Ukraine. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, vol. 23, núm. 82, july-september, 2018, pp. 234-244. URL: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=27957591018>
155. Serhii Kozlovskyi, Andrii Butyrskyi, Boris Poliakov, Antonina Bobkova, Ruslan Lavrov and Natalya Ivanyuta (2019). Management and comprehensive assessment of the probability of bankruptcy of Ukrainian enterprises based on the methods of fuzzy sets theory. *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 370–381. doi:[http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(3\).2019.30](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(3).2019.30)

НОТАТКИ

Наукове видання

Богатир Віктор Костянтинович

**ЛІКВІДАЦІЙНА ПРОЦЕДУРА –
ЗАКЛЮЧНА ПРОЦЕДУРА
У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО**

Монографія

Верстання
Дизайн обкладинки

Ігор Стратій
Валерія Савельєва

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 02.04.2021 р. Формат 84x108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Merriweather. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,21. Наклад 300. Замовлення № 0621м-184.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.